

Mennesket

En fellesutgave for 3 antroposofiske tidsskrifter - høsten 2019

Bladet LandsByLiv utgis av Sosialterapeutisk Forbund (www.sosialterapi.no). Tidsskriftet er et forum for mennesker som lever, arbeider og er engasjert i sosialterapeutisk arbeid i Norge. Sosialterapeutisk Forbund består av selvstendige virksomheter som arbeider med mennesker med spesielle behov, både barn,

ungdommer og voksne. Det antroposofiske menneskesynet, slik det er utformet av Rudolf

Steiner ligger til grunn for arbeidet i de i alt 14 antroposofiske virksomheter (skole-, bolig-, og arbeidstilbud) til ca. 314 elever/ beboere. Studiet i sosialpedagogikk ved Steinerhøyskolen (www.steinerhoyskolen.no) gir en bachelorgrad i sosialfaglig arbeid basert på steinerpedagogiske metoder. Kontakt og ansvarlig: Sissel Jenseth, tlf 975 63 875, post@landsbyliv.no.

Antroposofi I NORGE

Antroposofi i Norge er medlemsblad for Antroposofisk selskap i Norge (www.antroposofi.no).

Målet er å speile det praktiske arbeidet med antroposofien i Norge og internasjonalt, samt være et organ for fordypning og drøfting av antroposofiens ideer. Bladet inneholder også synspunkter fra medlemmer, tidsaktuelle tema både innen samfunn og kulturliv og artikler om selskapets historie. Redaktør: Elizabeth Wirsching. Redaksjonens adresse: Oscars gate 10, 0352 Oslo, tlf 476 23 744, asn@antroposofi.no.

LIBRA

Tidsskrift for antroposofi

Tidsskriftet Libra (www.libra.antropos.no) er et kulturtidsskrift, som vil gi et bidrag til dagens kultur og livssynsdebatt med utgangspunkt i antroposofien. Tidsskriftet kommer ut med fire nummer i året og tar opp aktuelle temaer innenfor vitenskap, kunst, religion og samfunnsliv. Ved siden av artikler med tidsaktuell eller mer kulturhistorisk innhold, bringer Libra intervjuer, dikt, naturbetragtninger og bokanmeldelser. Libra utgis med støtte fra Norsk kulturfond. Libras adresse: Postboks 7067, Majorstuen, 0306 Oslo, tlf 22 46 03 74, e-post: libra@antropos.no. Tidsskriftet kan kjøpes i Antropos bokhandel, Josefines gate 12, 0351 Oslo, og i enkelte Narvesenutsalgs.

Dialogos

medie- og ressurscenter

Foreningen Dialogos (www.dialogos.no) utgjør et nettverk av antroposofisk inspirerte virksomheter med en sosial praksis, inspirert av et humanistisk-spirituell menneskesyn. I sitt arbeid søker Dialogos å bidra til dialog samt virke for et mer menneskelig og miljøbevisst samfunn, inspirert av ideene om det antroposofiske menneskebildet og sosial tregrening. Kommunikasjon og nyhetstjeneste prioriteres med ukentlig utgivelse av e-nyhetsbrevene Nyhetsdryss og AntroPost. Dialogos medie- og ressurscenter, Oscars gt. 10, 0352 Oslo tlf: +47 975 63 875, e-post: post@dialogos.no www.dialogos.no, facebook.com/dialogos.no

LEDER - Mennesket i sentrum

For annet år på rad utgis «Mennesket» – et samarbeid mellom Dialogos og tidsskriftene Antroposofi i Norge, Libra og LandsByLiv. Vi håper du som leser setter pris på bredden av stoff i denne utgaven. Å virkelig forstå hverandres oppgaver, er det det dreier seg om.

I år er det 100 år siden Rudolf Steiner utga boken «Die Kernpunkte der Sozialen Frage i Tyskland» (Tregrening, Vidarforlaget 2008). Her peker han på hvordan samfunnsforholdene kan komme på rett spor gjennom en «tregrening av den sosiale organismen». De tre hovedfunksjonsområdene i samfunnet; kulturlivet, rettslivet og næringslivet, må organiseres etter hvert sitt prinsipp – frihet i kulturlivet (inkl. skole, forskning), likhet innen rettslivet (politikken) og broderlighet innenfor det økonomiske området. Som et reelt og konkret eksempel på dette ble den første steinerskolen – startet for fabrikkarbeidernes barn i Stuttgart i 1919 – kalt Den Frie Waldorfskole etter Waldorf-Astoria-fabrikken. Siden da har steinerskolebevegelsen bredd seg utover i hele verden med cirka 1100 skoler og 1700 barnehager i 80 land. 100-års jubileet feires blant annet med en festforestilling i Oslo konserthus 21. september. Rudolf Steiners tregreningsidé vil presenteres i Oslo 13. september. Se dialogos.no/kalender.

STEINERUKA 2019 setter lys på hvordan Rudolf Steiners ideer er en del av samtidskulturen. Og en del av framtida! Det blir temakvelder på Litteraturhuset i Oslo – fra tirsdag til lørdag – som omhandler biodynamisk landbruk og mat, arkitektur og mennesket, kristendom, reinkarnasjon og karma, bærekraftig økonomi og mye annet. I tillegg vil det være flere arrangementer utover landet, i Bergen, Trondheim, på Vidaråsen, Solborg m fl. En fyldig oversikt finner du bakerst i bladet og på steineruka.no. Informasjon om ØKOUKA som foregår samme uke – sist i september – finner du på okouka.no.

*Elizabeth Wirsching (Antroposofi i Norge), Gunnar Ihlen (Libra),
Rigmor Skålholt (LandsByLiv), Sissel Jenseth, redaktør Mennesket (Dialogos)*

«Mennesket» utgis av Dialogos medie- og ressurscenter i et nært samarbeid med Antroposofisk selskap i Norge, Sosialterapeutisk Forbund og tidsskriftet Libra. Denne felles utgaven kommer i stedet for de ordinære utgivelsene i høst. «Mennesket» har mottatt støtte av Rudolf Steinerstiftelsen.

Redaktør: Sissel Jenseth, Dialogos medie- og ressurscenter

Opplag: 3500

Layout: Kaja Jenseth

Trykk: 07Gruppen AS

Postadresse: Oscars gt. 10, 0352 Oslo

Forside: Maleri av Phillip Nordtvedt.

INNHold

- 5 Dersom tvilen tar bolig som hjertets nabo... *FRODE BARKVED*
- 9 Rudolf Steiner, en moderne revolusjonær, *ARNE ØGAARD*
- 12 Det mannlege, det kvinnelege, det menneskelege, *ELISABETH HUSEBØ*
- 14 Menneskets muligheter - er mennesket mer enn et pattedyr? *ARNE ØGAARD*
- 16 Nora Aanonsen, forteller og steinerpedagog, *DAG BLAKKISRUD*
- 19 Barn trenger kunst, Kunstundervisningen i steinerskolen, *MALI ROALD*
- 21 Steinerukekunstner 2019 Runa Evensen Gafni, *DAG BLAKKISRUD*
- 22 Sun Rise - og å være i utakt med livet! *NINA MARIA BRUN*
- 25 Skolegenser med god samvittighet, *RAGNHILD S NILSEN*
- 26 Da alle elevene på Eidsvoll Steinerskole fikk hettegensere, *KAJA JENSETH*
- 28 Individualisering og sosialisering i skolen, *ERIK GREGER MARSTRANDER*
- 31 Holmsbumalere - med en spirituell forbindelse? *SISSEL JENSETH*
- 36 Cato Schiøtz. En kristen antroposof, *ALF VAN DER HAGEN*
- 38 Foredragsserie på Litteraturhuset: En annen kristendom
- 41 Om antroposofiens vitenskapelighet, *HARALD HAAKSTAD*
- 43 Sigurd Ibsen og Rudolf Steiners tregrening, *ELIZABETH WIRSCHING*
- 46 Helgeseter - landet av melk og honning, *OLA HENNINGSSEN, DAG BLAKKISRUD*
- 49 Beboerråd - en idé for alle? *OLA HENNINGSSEN*
- 50 Kopplam på Hogganvik, *TOMMY JOHANSEN*
- 51 En liten familie i en stor familie, *ELIZAVETA HUSEBØ*
- 52 Geriljahagen, Kari Gåsvatn. Ei motstrøms bok, *RIGMOR SKÅLHOLT*
- 54 Borgerlønn - ideen som endrer spillet *TRUDE MALTJE THOMASSEN*
- 57 AMS og 5G: Strålende Nye Verden, *TROND SKAFTNESMO*
- 60 Om BREXIT og nasjonalstatens relevans i en globalisert verden, *GUNNAR IHLEN*
- 66 Program *STEINERUKA 2019*

Dersom tvilen tar bolig som hjertets nabo.....¹

AV FRODE BARKVED

Sent på året i 2018 ble fortellingen om Parzival av Wolfram von Eschenbach utgitt for første gang i sin helhet i norsk språkdrakt. Foruten gjendiktningen av 24 810 verselinjer til prosa, ble det også utgitt et fyldig kommentarverk. Bak dette formidable arbeidet står mangeårig steinerskolelærer Jakob Kvalvaag.

Det er nærliggende å tenke at en tekst som er 800 år gammel først og fremst har litteraturhistorisk interesse, men i sine kommentarer nøyer ikke Kvalvaag seg kun med en slik studie, det som ligger ham på hjertet er at grunnmotivene i teksten fremdeles er høyaktuelle. Parzival fremstår som en forløper for det moderne menneske. For å nærme oss det aktuelle ved fortellingen, vil jeg kort skissere opp noen faser av det man kunne kalle Parzivals dannelsesvei.

DÅREN, TVILEREN, DEN VISE

Parzival oppdras beskyttet fra omverdenen. Moren Herzeloyde som har mistet sin mann i kamp, gjør det hun kan for at sønnen ikke skal få vite noe om ridderskapet. Han får utfolde seg fritt i lek og trygge omgivelser, og denne fasen i Parzivals liv fremkaller, ifølge Kvalvaag, «en ekstraordinær styrke og skjønnhet» og «et enestående reservoar av sjelelig styrke».

Beskyttelsens murer brister når Parzival møter tre riddere og vil bli som dem. Sorgtung kler moren ham i narredrakt i et siste forsvillet forsøk på å fremstille

ham som *dåre* som ikke vil bli tatt seriøs av verden, og hun innprenter ham et sett med leveregler som han følger helt bokstavelig. Morens beskyttelse erstattes dermed av naivitetens og overmotets beskyttelse når Parzival rir ut i verden i lengselen etter å bli ridder. Denne fasen av Parzivals liv består blant annet av handlinger som blir uhellsvangre for andre, men som Parzival er for naiv til å gjennomskue.

En ny fase tar til når Parzival får sin konvensjonelle undervisning av den vise Gurnemanz. Han vinner større innsikt i hva som er høvisk opptreden. Men da han senere blir stilt på prøve, blir det klart at han ikke evner å gjøre Gurnemanz råd til sine egne, han evner ikke å individualisere dem og bruke dem situativt. Dette kommer tragisk til uttrykk i det øyeblikk Parzival er helt nær sitt dypeste livsoppdrag som er knyttet til gralsborgen. Her følger han et av Gurnemanz råd – «du skal ikke spørre for mye» –

Wolfram von Eschenbach,
fra Codex Manesse.

.....
1 Tittelen er fra den første setningen i Wolfram von Eschenbachs Parzival i Jakob Kvalvaags gjendiktning (Grubbe Forlag, 2018)

Parzifals duell med Feirefiz, fra en håndskrevet utgave fra 1400-tallet. Wikipedia.

uten å innse at han ut fra den aktuelle situasjonen nettopp nå *skulle* ha spurt. Det er nemlig slik at Gralskongen Anfortas er gjennomtrukket av en smertefull sykdom, og i borgen venter alle på at den unge ridderen skal vise interesse for kongens situasjon. – Vil Parzival bidra til å rette opp den fortvilte situasjonen, har han den medfølelse som skal til? Forventningene blir gjort til skamme, Parzival har ennå ikke oppnådd den bevissthetsgrad hvor empatien blir

løsgjort fra alle konvensjoner om rett og galt slik at han kan handle situativt, intuitivt og individuelt.

Konsekvensen av mangelen på empati er at Parzival blir forbannet av et forunderlig vesen, Kundrie, som er halvt dyrisk, halvt menneskelig. Hun konfronterer ham med sviket og slynger ut en forbannelse som gnager seg inn til margen av den unge mannens selv- og livsopplevelse: Tyngden av Anfortas nød, roper hun, «skulle ha vekket Eders barmhjertighet», men du var en «troløs gjest». Parzival er kjent for sin kraft, men den er, roper Kundrie, «fordervet» og hans sjel «er syk». Når det gjelder den skjønnhet han også er kjent for, har hun dette å si: «...aldri var en vakrere mann utstyrt med større falskhet!». Kundries forbannelse er vel så mye en indre som en ytre hendelse i Parzival. Kvalvaag henviser her til Rudolf Steiners begrep «menneskets dobbeltgjenger», representert av Kundrie, vår egen skygge som viser oss «summen av alle negative trekk som har hopet seg opp» i oss. Dette mektige møtet med sin egen skygge, sitt eget svik, og å være så nær sitt eget livsoppdrag og ikke gripe det, fører Parzival ut i en eksistensiell krise næret av tvil, selvforakt og gudsfornektelse. *Dåren* avløses av *tvileren*, – en naiv og naturgitt enhet med omgivelsene og verden blir til splittelse, fremmedgjøring, ensomhet.

Parzival fortsetter å kjempe, men han har ingen indre forbindelse med livsmening, ingen glede, intet pågangsmot. Til slutt blir meningstapet så mektig at også tidsbevisstheden glipper: «Jeg vet ikke lenger hvilken tid det er, verken årets begynnelse eller hvilken uke vi er kommet til, heller ikke dagens navn, alt dette er meg ubekjent», sier han i Wolframs fortelling. Vendepunktet fra denne «sjelens mørke natt» skjer gjennom samtalen med den vise eneboeren Trevrizent. Han representerer ikke geistligheten, men har tidligere vært ridder. Likevel har han en dyp viten både om kristendommen, gralsmysteriet og den antikke visdomskulturen. Med en referanse til Platon råder han Parzival til å skape en ny tilgang til gammel visdom: «Oppta gammel visdom, som ny...». Da må han ta spranget fra en tenkning som er «mørke uten lys» til en gudsbåren tenkning som kan stråle gjennom «mørkets vegg». Fra tvilens mørke tanke-labyrint som sirkler i seg selv, leder eneboeren Parzival

til et nytt område av en gjennomindividualisert og ren, hjertebåret tenkning. Det er dette som er gralens mysterium. Fuglen Fønix brenner til aske. «Men», sier eneboeren, «denne aske gjør den fluk-sens levende igjen. [...] Deretter begynner den å stråle klart igjen og blir atter skjønn som før. Den samme kraft som hos fuglen Fønix, skjenker gralen til menneskene».

Flere kamper står foran Parzival etter at Trevrizent har innviet ham i gralen, – og dermed også hans eget livs mysteriedrama, blant annet møte med den muslimske ridderen Feirefiz. I kampen mellom dem vinner ingen. Mens de sitter utslitte ved siden av hverandre, kommer det frem at de er halvbrødre, og Feirefiz sier til Parzival: «Følgelig er det med deg selv du her har kjempet». Ikke lenge etter dette møtet med sin muslimske halvbror blir Parzival kallet til gralen, hvor han også kan stille det forløsende spørsmål til den lidende Anfortas og dermed møte ham med ektefølt, gjennomindividualisert empati. Wolfram forteller hvordan dette fører til en fullstendig helbredelse. Så dyp virkning kan altså ekte empati ha. Først nå blir Parzivals livsoppdrag erkjent av ham selv i hele sin dybde, og det er nettopp gjennom de harde livsprøvelsene at han også kan gjøre det til *sitt*. Døren, som ble tviler, blir nå den vise, den som har erkjent sin livsoppgave.

Gralsborgen. Illustrasjon: Hans Thoma.

AKTUALISERING

Parzivals livsvei starter med en naturlig og naiv grunnopplevelse av samhörighet. Så inntreter et bevissthetssprang som skaper et skille mellom individet og verden, uttrykt som tvil og gudsfornektelse, for så å ende i en hardt tilkjempet erobring av ny tilhørighet ut fra et friere, dypere og mer individuelt-autentisk plan.

Kvalvaag viser muligheten til å se den individuelle bevissthetsutviklingen som beslektet med en allmenn, historisk bevissthetsutvikling. Her henviser han til Rudolf Steiner som betrakter ulike tidsaldre som uttrykk for forskjellige mentaliteter eller bevissthetsarter. Den epoken vi kaller renessansen, karakte-

riserer Steiner som et vendepunkt til en ny tidsalder, nærmere bestemt «bevissthetssjelens tidsalder», og det er denne nye bevissthetsart som kjennetegner det moderne menneske som Parzival er en forløper for. Grovt sagt handler det om at mennesket gradvis emansiperer seg fra føringer utenfra. Dette kommer i begynnelsen til syne hos enkeltindivider som bryter med tradisjonen, med de kirkelige dogmene. Senere i historien, ikke minst i den tidlige modernismen, griper tanken om individets frihet om seg, og kulminerer i Carl Gustav Jungs individuasjons-begrep; mennesket som blir seg selv.

INDIVIDUALISMENS PROBLEM OG UTFORDRING

I de utfordringer verden står overfor nå – og som vi egentlig ikke kan tenke oss store nok – er spørsmålet om i hvilken grad mennesket ut fra den frihetsmuligheten som er gitt til å bli seg selv, også makter å gjenskape sitt forhold til verden og til fellesskapet på en slik måte at noe hellig, guddommelig – denne gang ikke overlevert som dogmer fra et presteskap, men gjennom individuell erkjennelse – kan komme til uttrykk. Det er en slik vei til oppvåkning, til en ny forbindelse mellom mennesket og noe dypere meningsbærende som kommer til uttrykk i Parzival-fortellingen. For å komme til seg selv – og dermed erobre verden på nytt – må mennesket, slik Parzival gjorde – miste den enhet med verden som er båret av en naiv overlevert religiøsitet, for siden

å gjennomvandre ensomhetens mørke der «tvilen er hjertes nabo». Når gudsforholdet har brent ned til ateismens og gudsfornektelsens aske, er mennesket kommet til en tilstand hvor det enten kan fortape seg i det materielle eller, som Fugl Fønix, stige opp av asken, og gjennom egen erkjennelseskraft skape en ny forbindelse der trådene var brutt. Det Parzival-fortellingen lærer oss er at en slik ny forbindelse mellom mennesket og verden kun kan gjøres av et menneske som ikke blir værende på et naivt, svermerisk og verdensfornektende, eskapistisk tilfluktssted, men som makter å gjennomvandre verdens grunner og avgrunner, og som gjennom tvil og ateisme, hjemløshet og utenforskap kan våkne opp til en dypere kjærlighetsforvandlende grunnkraft i seg selv. Da kan det endelig stille det medfølende spørsmålet, denne gang ikke til Anfortas, men til en syk verden.

I den pågående diskusjonen om miljøkatastrofe og klimaendringer er det et spørsmål som etter mitt skjønn er underkommunisert: Hvilken bevissthetsart er det som ligger til grunn for at menneskene på 1900-2000-tallet kunne drive en så tiltakende utstrakt rovdrift på naturen? Er det ikke nettopp fordi naturen fra å ha vært noe menneskene hadde et religiøst og inderlig forhold til, har blitt fratatt sin hellighet, har blitt av-sakralisert og gudløs, rent materielt? Er det ikke vår fremmedgjorthet fra naturen som gjør at vi kan utnytte den så skånselsløst? Når alt kommer til alt er det kanskje nettopp her at splittelsen kan heles: – ved at mennesket ut fra erkjennelsen av gudstapet, på ny kan skape et inderligere forhold til verden rundt seg – til menneskene rundt seg, til seg selv. Og er det ikke nettopp dette som kommer til uttrykk i Parzivals skjebnevei, fra naiv, til tvilende, til seende?

Individualismens problem og utfordring er et enkelt- og mellommenneskelig drama. Gjennom Kvalvaags omfattende arbeid med å gjenskape en 800 år gammel Parzival-fortelling til norsk, gis det nå en mulighet for å få et dypere innblikk i dette dramaet og gjøre det aktuelt for ens egen tid.

Frode Barkved er skribent og høyskolelektor ved Steinerhøyskolen i Oslo.

Wolfram von Eschenbach: *Parzival* til norsk ved Jakob Kvalvaag, etter Wilhelm Stapels tyske prosagjengivelse. Gruble Forlag, Bergen 2018.

Jakob Kvalvaag: *Kommentarer til Wolframs Parzival*, Gruble Forlag, Bergen 2018.

Rudolf Steiner, en moderne revolusjonær

AV ARNE ØGAARD

I de siste syv årene av sitt liv satte Rudolf Steiner i gang en rekke tiltak som kunne ført til en radikal endring av samfunnsutviklingen. Han ga inspirasjon til virksomheter som har fortsatt å utvikle seg, men ikke i det omfanget han hadde håpet. Mest kjent i dag er det biologisk-dynamiske landbruket og steinerpedagogikken. Det eksisterer i dag mer enn 1000 steiner-skoler, og de spredd over alle kontinenter.

Rudolf Steiner ble født i 1861 i byen Kraljevec i det tidligere keiserdømme Østerrike, nå Kroatia. Etter studiene ved Wiens tekniske høyskole fikk han i oppdrag å redigere Goethes naturvitenskaplige skrifter. Han utga flere erkjennelsesteoretiske bøker, og *Frihetens filosofi* fra 1893 er den mest kjente fra perioden han bodde i Weimar. I 1897 flyttet han til Berlin og ble redaktør *Magazin für litteratur*, og to år senere ble han også lærer ved Berliner Arbeiterbildungsschule. Her ble han godt kjent med arbeidernes arbeidsforhold og levekår, noe som kom til å bety mye for hans senere sosiale engasjement. Rundt århundreskiftet var Rudolf Steiner sentral i Berlins kulturliv, og det kom som et sjokk på mange av hans radikale venner da han i 1902 ble generalsekretær i den tyske seksjonen av Teosofisk samfunn.

UTVIDET VIRKELIGHETSFORSTÅELSE

Helt fra barndommen hadde Rudolf Steiner hatt oversanselige erfaringer, og han fikk hjelp ved 18-21 års alder til å utvikle sine evner til klar innsikt i virkelighetens ikke-materielle dimensjon, blant annet gjennom en urtesamler. Denne kunnskapen han på denne

måten hadde tilegnet seg, ble avfeid av hans kulturradikale venner, men blant teosofene fant han gehør. Han startet en omfattende foredragsvirksomhet, reiste rundt i det meste av Europa og var flere ganger i Kristiania. Han utga flere bøker og spesielt *Vitenskapen om det skjulte* (1910) ga en omfattende fremstilling av en utvidet virkelighetsforståelse.

Rudolf Steiner ønsket å kombinere sine fremstillinger med kunstnerisk virksomhet, han skrev fire mysteriedramaer og introduserte bevegelseskunsten eurytmi. Ikke alle teosofer hadde like stor forståelse for dette, og Rudolf Steiner avviste teosofleder Annie Besants proklamasjon av den unge indiske gutten Krishnamurti som en kommende Kristus og verdenslærer. Dette og andre strids-spørsmål førte til at han ble ekskludert fra Teosofisk Samfunn i 1913, samtidig som Rudolf Steiner sammen med mange av medlemmene konstituerte

Antroposofisk Selskap senhøstes 1912. Her fortsatte Rudolf Steiner sin foredragsvirksomhet. I Dornach i Sveits, like ved Basel, nedla han grunnsteinen til bygget Goetheanum. Hit strømmet etter hvert frivillige bygningshjelpere fra hele Europa, mens Den første verdenskrig raste, ikke langt unna.

KRIGEN SOM VEKKER

Krigen ble en vekker for Rudolf Steiner som innså at han måtte engasjere seg sterkere i samfunnsutviklingen. Han så to grunner til krigsutbruddet. Den ene var at menneskene ikke tenkte tilstrekkelig klart og ikke var bevisst hvilke impulser som virket i deres indre. Den andre var selve samfunnssystemet hvor ulike sektorer var blandet sammen på en uoversiktlig måte. Rudolf Steiner påpekte at åndslivet, rettslivet og næringslivet var tre helt ulike sektorer som hver krevde *sin* type organisering. I åndslivet, ja overalt

hvor det kreves fantasi og nytenkning, må det være full frihet. I rettslivet må det være likhet. Det vil si at alle samfunnsborgere har like rettigheter og det må være likhet for loven. Mens næringslivet må bygge på brorskap slik at en kan få en fornuftig fordeling av varer og tjenester. Dette siste kan bare skje gjennom samarbeid mellom forbrukere, produsenter og omsetningsledd. På denne måten plasserte Rudolf Steiner idealene og parolene fra den franske revolusjon på de ulike områdene hvor de ville gi fruktbare virkninger.

Rudolf Steiner tok allerede i 1917 kontakt med de ledende både i Tyskland og Østerrike og hevdet at tyskerne kunne komme seg ut av krigen hvis de stilte med tre forhandlingsdelegasjoner, en for åndslivet, en for rettslivet og en for næringslivet. Hans ideer vakte interesse i ledende kretser, men ikke hos tilstrekkelig mange til å få gjennomslag. Først etter krigen da han i 1919 beskrev sine ideer i boka *Kjernepunktene i det*

LANDSBYENE MED PLESS FOR ALLE

Utdanningstiltak 2018

Camphill-landsbyene er integrerte levetilfellesskap hvor mennesker med ulike behov for bistand bor side om side med omsorgspersoner i en levende og aktiv landsby.

Her er alle sysselsatt med fellesskapets mange oppgaver; håndverk, jordbruk, matlagning og hushold. Det legges vekt på nærhet til natur og mennesker, og opplæringen i dagliglivets mange gjøremål gir verdifull erfaring videre. Samtidig dekker arbeidet reelle behov i landsbyen.

Livet i fellesskap, arbeid, hverdag og fest danner grunnlag for et spennende og utfordrende miljø. I landsbyene pleies også et variert kulturliv med teater, sang, musikk, høytidsfeiringer og utflukter.

Nye medarbeidere tilbys introduksjonskurs i landsbylivet og antroposofi, samt fireårig deltids Bachelorutdanning i helsepedagogikk og sosialterapi.

Camphill Norge består av landsbyene Hogganvik, Jæssåsen, Rotvoll, Solborg, Vidaråsen og Vallersund Gård.

I Vallersund ligger også FRAMskolen som er et folkehøyskolelignende tilbud for deg mellom 18 og 25 år som lever med utviklingshemming.

Velkommen – vi har ledige plasser!

CAMPBILL LANDSBYSTIFTELSE
Malvikvegen 1333, 7550 Hommelvik
Telefon 73 97 84 60
Epost: sekretariat@camphill.no
www.camphill.no

sosiale spørsmål, møtte han betydelig interesse, og boka ble på kort tid solgt i 80 000 eksemplarer. Dessverre var det helt andre ideer som kom til å prege Tysklands utvikling i de neste ti årene.

HVA ER ANTROPOSOFI?

Antroposofi betyr kunnskap om det å være menneske. I dag er spørsmålet ytterligere aktualisert ved at vi står overfor trusselen om global oppvarming og andre miljødelegger. Vi må spørre oss om hvilke menneskesyn og verdissyn som har frembrakt denne utviklingen. Et viktig spørsmål er også hvordan vi som individer kan bli dyktigere til å samarbeide for å løse problemene. Rudolf Steiner anerkjente fullt ut naturvitenskapen, men han påpekte at en forståelse av det genuint menneskelige lå utenfor dennes arbeidsfelt. Sett ut fra en naturvitenskapelig vinkel er det en tilfeldighet at vi er blitt til, og det er ingen spesiell mening med at vi er her på jorden, og alt tar slutt når kroppen forfaller og vi dør. Ut fra antroposofien er det ingen tilfeldighet at vi er her, livet vårt har en dypere mening, og alt vi gjør har en konsekvens for det i oss som går videre etter kroppens død. Vi har levd tidligere og kommer til å fødes igjen. Sett ut fra et slikt perspektiv får livet et større alvor, og antroposofien kan hjelpe oss til måter og leve på, og en samfunnsstruktur som ikke belaster miljøet.

I antroposofien får vi ikke bare mer kunnskap om det å være menneske, men også om de kreftene som virker i det skjulte og som enten kan være våre hjelpere eller som i verste fall kan motvirke både vår egen og jordens utvikling. Et slikt utvidet perspektiv kan hjelpe oss til å finne den røde tråden i vårt eget liv. Antroposofien gir ingen enkle løsninger. Den er ingen tro, men utfordrer til å undersøke. Rudolf Steiners bøker og foredrag er forsøk på å beskrive det ubeskrivelige. Det kan han bare gjøre ved å beskrive fenomenene på mange ulike og ofte motsetningsfylte måter. Steiner krevde at vi anstrenger oss og er i stand til å tenke klart og logisk, samtidig som vi fornemmer og kan gripe an det som kommer oss i møte fra fremtiden. Dette utvikler både våkenhet og bevegelse i tenkningen. Det innebærer også en revolusjonerende endring i vår virkelighetsoppfatning som igjen kan bidra til å endre samfunnsutviklingen.

Rudolf Steiner ved stavkirken på Folkemuseet på Bygdøy.

LITTERATUR:

Kaj Skagen: *Gralssøkeren - Rudolf Steiners idémessige utvikling 1895-1902* (Antropos 2018)

Kaj Skagen: *Morgen ved midnatt. Den unge Rudolf Steiners liv og samtid, verk og horisont 1861-1902* (Vidarforlaget 2015)

Gary Lachman: *Rudolf Steiner. Liv og tanker* (Flux 2009)

Rudolf Steiner: *Min livsvei* (Antropos 1999)

Sophus Clausen: *Om Rudolf Steiners biografi*, se: http://oslogruppen.no/Rudolf_Steiner.html

Arne Øgaard er steinerskolelærer, skribent, forfatter og redaktør for bladet Pengevirke.

Det mannlige, det kvinnelege, det menneskelege

TEKST OG SKULPTUR AV ELISABETH HUSEBØ

Elisabeth Husebø har levd i mange forskjellige Camphill-landsbyar i inn- og utland. Skulpturen og teksten vart til då ho hadde sabbatsår på kunstfagstudiet på Steinerhøyskolen.

Det ligg i tida å tenke på kjønn; nyleg fekk Den norske kyrkja sitt kjønnsnøytrale vigselritual, og det er snakk om å innføra eit tredje kjønn. Her er nokre tankar eg gjorde meg rundt temaet i samband med ei semesteroppgåve på Rudolf Steinerhøgskulen for nokre år sidan, då eg hadde sett meg føre å skjæra ut «menneskeskikkelsen» i tre.

Dette er utdrag frå den skriftlege delen av arbeidet:

Og Guddomsmakta skapa mennesket i sitt bilete, i Guds bilete skapa han det. Til eit mannleg/kvinneleg vesen skapa han det.

1. Mosebok 1.27

Kva er det med å vera mann eller kvinne? Og kva er det reint menneskelege, det som går utover (eller kombinerer?) kjønnsforskjellar? Som er uavhengig av kjønn? Og kva er det for sider/eigenskapar ved meg (og alle menneskje) som er mannlege, og kva for nokre er kvinnelege?

Også guddommen må jo ha begge sider ved seg, ettersom «avbildinga» vart tokjønna . . . (på tysdag var vi og såg Faust på teateret, der Gud heilt suverent vart framstilt av ei kvinne).

Nokre av tankane mine:

Mannleg: Det som arbeidar med det jordiske for å forvandla det (. . . i sveitten frå andletet ditt skal du eta ditt brød . . .)
Element: jord
Form: krystallinsk

Kvinneleg: Det sjølvoppofrande som pleier og nærar livet (. . . med smerte skal du fø ditt barn . . .)
Element: vatn
Form: planteaktig

I arbeidet mitt veks formane tydelegare fram. Eg jobbar mykje med å prøve å finne ut korleis eg skal forma det som veks fram i møtet mellom det mannlege og det kvinnelege. Eg kjem fram til at dette skal få bli verande usynleg, gøymt inne i hendene deira.

.

«Og så gifta dei seg og levde lukkeleg alle sine dagar.» Slik endar jo ofte eventyra, etter at helten og/eller heltinna har gått igjennom mange prøvingar før dei kjem så langt. Eventyra omhandlar – på eit plan – om det som går føre seg i mennesket si sjel og ånd, og ein lese måte kan vera at når ein klarar å integrera det mannlege og det kvinnelege i seg, så kan også noko nytt fødst fram: det guddommelege kan fødst i mennesket.

Menneskets muligheter - er mennesket mer enn et pattedyr?

AV ARNE ØGAARD

For å kunne bidra til en bedre verden, må vi forstå mer av hvem vi er.

Biologene sier at vi er pattedyr. Det er ikke vanskelig å påpeke likheter mellom dyr og mennesker, men det er også store forskjeller. Den viktigste er at vi mennesker kan stilles til ansvar for våre handlinger. Hvis hunden har spist opp middagspølsene, må vi ta ansvaret for hvor vi la dem, og ikke skyldte på hunden som så sitt snitt til å ta dem. Som mennesker har vi mulighet til å gjøre mer eller mindre gode eller dårlige valg. Et dyr handler i stor grad ut fra sine instinkter. Et menneske kan gjøre egne valg ut fra innsikt.

Som mennesker har vi mulighet til å utvide vår erkjennelse gjennom lesning, samtaler og refleksjon. Hos dyrene er læringsmulighetene mer begrenset. De fleste dyr er spesialister, gnagerne kan gnage og fuglene kan fly. Kroppen deres er tilpasset en spesiell livsstil i et bestemt miljø. Mennesket er allsidig og kan tilpasse seg mange forskjellige miljøer. Det kan utvikle avanserte redskaper. Bare mennesket kan tenke over, være fleksibel, kreativ og vurdere sine valg. Men det benytter seg ikke alltid av sine muligheter.

HERRE I EGET HUS

Mennesket skiller seg ut med sin oppreiste kropp og et indre sjeleliv. Også dyrene kan ha et indre liv, men når jeg ser elgoksen vandre gjennom vinterskogene, tenker jeg at det som foregår inni ham, er noe annet enn det som skjer i meg. I oss selv opplever vi en kontinuerlig strøm av tanker. Vi stiller spørsmål, repeterer

bekymringer og legger planer. Men vi kan også forvilles av tenkte teorier, eller la oss styres av mer eller mindre bevisste følelser. Vi kan kastes frem og tilbake mellom forelskelse og sjalusi, begeistring og frykt.

I dypet av bevisstheten lever viljesimpulsene. Disse kan det ta tid å gjennomskue. Selv tenkte jeg som ung at jeg *aldri* skulle bli lærer. Men når jeg ser tilbake, oppdager jeg en rekke tilfeldige hendelser som sammen dannet et mønster og førte meg til læreryrket, hvor jeg nå har holdt på i over 30 år.

Isolerer vi tenkningen, kan den bli tørr og virkelighetsfjern. For mye følelser fører lett til et utmattende kaos. Og en utemmet vilje kan medføre både fanatisme og vold. Et viktig utviklingspotensial for mennesket er å «bli herre i eget hus» – og finne en fruktbar balanse mellom tenkning, følelse og vilje i eget liv.

MENNESKET ER USYNLIG

Biologene vil ofte redusere tanke, følelse og vilje til biprodukter av kroppens biologiske prosesser. Samtidig er det ennå ingen som har påvist at det er selve hjernen som danner tanker. Vi vet det foregår elektriske prosesser i hodet vårt når vi tenker, men det kan like gjerne skyldes at hjernen registrer tankene på samme måte som øyet registrer synsinntrykkene. At tankene er en egen realitet utenfor oss, slik synsinntrykkene er objekter vi iakttar. Det i oss som kan skille mellom «gode» og «dårlige» tanker og impulser, komme til erkjennelse og ta bevisste avgjørelser, kaller vi vårt jeg. I *jeget* ligger det en lengsel etter sannhet og forståelse. Men *jeget* makter ikke denne oppgaven hvis ikke vi samtidig bevisst bruker *viljen* til å ordne tankene samtidig som vi

lytter til sannhetsfølelsen.

Følelseslivet er sterkt og allestedsnærværende. Blodet kan bruse, pusten kan endre seg og vi får sommerfugler i magen. Hvor viljen sitter, er ikke lett å sanse. Det er heller ikke alltid lett å gjøre det vi tenker at er riktig. Viljen styrer oss dit den vil, men sterke moralske impulser kan gjøre at viljen lettere bringer oss i riktig retning.

Menneskets *jeg* og dets tre sterke sjelekrefter; tanker, følelse og vilje, er alle i utgangspunktet usynlige realiteter. For å kunne forstå oss selv, fatte hvem vi er og hva vi kan bli til, må vi våge tanken på at det som er spesifikt menneskelig i oss, er usynlig.

UTVIDET VIRKELIGHET

Erkjenner vi at vi er et usynlig vesen, kan vi også tenke at vi står i relasjon til andre vesener som ikke er synlige for det fysiske øyet. I Bibelen, i kunsten og mange kilder fortelles det om engler som er våre hjelpere. Likeledes fortelles det om demoner og djevler, vesener som ikke bare vil det gode. Rudolf Steiner har i antroposofien tydeliggjort disse usynlige vesenene og gitt en mer nyansert fremstilling av både englehierarkeiene og det som kalles det onde. Han benytter navnene Ahriman og Lucifer for å skille mellom det som virker forstenende/inntørkende og det uansvarlig svermeriske. Mennesket må finne en balanse mellom disse kreftene, og det er en kamp som gir menneskelivet mening. Den dypeste meningen med menneskets liv er å realisere kjærligheten. Kjærlighet til våre medmennesker, til naturen, og kjærlighet til sannheten. Da kan vi søke støtte i Kristus-kraften, som gir styrke, vitaliserer og fornyer. Ifølge Steiner kom ikke Kristus til jorden for å starte en religion, men gjennom Golgatamysteriet forbant han seg med jordens skjebne og vil kunne hjelpe alle som vil realisere nestekjærlighet.

DE TO GRØFTENE

Når mange spør om hvorfor vi mennesker ikke klarer å gjøre det vi vet er riktig, finnes det ulike psykologiske svar på dette. Går vi til antroposofien får vi innsikt i hvordan disse negative vesener samarbeider for å hindre menneskehetens utvikling. De forsøker å bedøve oss slik at vi i liten grad registrerer og forstår

Ikon av Kristus fra første halvdel av 500-tallet, Katarinaklosteret i Egypt, kristenhetens eldste kloster. Foto: Wikipedia.

hva som egentlig skjer, og slik at vi ikke ser hvilke muligheter vi har til å gjøre positive endringer. Å tilstrebe våkenhet er derfor en av våre fremste oppgaver.

Fantasi og skaperkraft er to andre viktige egenskaper mennesket kan utvikle. Men i begeistringens rus kan vi lett komme til å overvurdere oss selv og våre egne ideer. Eller vi lar oss presse over i den motsatte grøften, av frykt og maktesløshet. Vi frykter for å stå frem som den vi er med våre innerste tanker og følelser. Frykten kan også hindre oss i å prøve ut nye ideer. Mange gjenomskeer ikke i hvor stor grad de er fylt av frykt.

Midt mellom en for luftig *fantasi* og en lamende *frykt*, har mennesket mulighet til å styrke seg gjennom sitt eget *mot*. Vi kan gjøre modige våkne valg. Et indre mot, kombinert med en klar tanke, handlingskraft og medfølelse med alt som lever gir mulighet å rette opp i de store miljøproblemene og den globale urettferdigheten som hersker.

Mange kan tenke at frykt og livsfjerne drømmer er en naturlig del av oss selv. Men ut fra Rudolf Steiners spirituelle innsikt kunne han vise til hvordan ulike negative vesener hvisker sine ideer inn i vår bevissthet. I mytologiske bilder blir slike vesener ofte fremstilt som drager. Å bli dragedreper er kanskje en av de viktigste mulighetene vi i dag har som mennesker, men vi klarer det neppe uten en utvidet erkjennelse av hvordan slike usynlige vesener virker i og blant oss, og hvor vi kan hente de styrkende kreftene. Til hjelp i en slik erkjennelsesprosess har mange opplevd antroposofien som et nyttig verktøy.

Arne Øgaard er steinerskolelærer, skribent, forfatter og redaktør for bladet Pengevirke.

Østenfor sol og vestenfor måne

NORA AANONSEN, FORTELLER OG STEINERPEDAGOG

AV DAG BLAKKISRUD

Steinerskolen fyller 100 år i år som vil bli feiret med brask og bram! Stort kulturarrangement i selveste Konserthuset i Oslo 21. september. Og en mengde forestillinger og festligheter rundt om i hele den store verden. For steinerskolebevegelsen er global. Her i bladet feirer vi jubileet blant annet med en samtale med Nora Aanonsen. Hun får stå som et eksempel på alle kulturpersonlighetene som på sin måte har bidratt til å gjøre Steinerskolen til det den er.

Jeg møtte Nora et par ganger i løpet av sommeren 2019, og vi snakket om bortimot alt mellom himmel og jord, men her kommer det som ble nedskrevet.

NORA

Da Ibsens skuespill «Et dukkehjem» ble satt opp første gang, vakte det forskrekkelse i den borgerlige verden. Hele Europa var i sjokk. En selvstendig kvinne! Noe slikt var uhørt! Siden slutten av 1800-tallet har adskillige kvinner gått sine egne veier. Noen har gått inn i Steinerbevegelsen og brukt livet sitt på kultur, pleie av språk og pedagogikk. Og skapt gode miljøer for barn å vokse opp i. En av dem er Nora Aanonsen.

Hun kan være oppkalt etter Ibsens Nora. Den lille lerkefuglen i Et dukkehjem. Nora fikk Ibsens samlede verker til konfirmasjonen. – Peer Gynt har jeg så godt som skrevet selv, sier hun. Så hun kjenner dem

Nora Aanonsen. Foto: Dag Blakkisrud.

godt, Ibsens dramaer. Men det kan like godt hende at hun er oppkalt etter eventyrfjellet hun tilbrakte sin barndom under. Norefjell! Forevige av kunstnere og fortellere. Fjellet som forbinder Hallingdal med kunstnerdalene Eggedal og Sigdal. Men det mest sannsynlige er rett og slett at hennes mor ønsket seg et navn som var internasjonalt og kunne uttales overalt. Og Nora er i bruk både i Midtøsten og i Afrika.

FORTELLERTRADISJON

Mange har hørt Nora fortelle. Eventyr og spennende historier. Ikke bare forteller hun eventyr. Hun er et eventyr. Og det er det sikkert mange grunner til, men en av dem kan være at hennes oldefar utga Norges første lesebok! Den var full av sagn og eventyr, og skal ha bidratt til at haugianerne startet sin egen skole. Et av oldefarens dikt: «Alt er skapt av deg o Gud», har vært i bruk helt inn i vår tid.

Andre verdenskrig brøt ut da Nora var småskolejente. Det førte til at hun fikk tilbringe noen barndomsår på landet. Også det en tid med eventyr og fortellinger, og Snorre som aftenlektyre. Nora ble en så stor beundrer av Olav Tryggvason at hun skrev et dikt om ham på nynorsk!

Men det er ikke bare langt bak i slekten det finnes talent og kunstnerisk begavelse. Begge foreldrene var kunstnere, og det har nok preget Noras oppvekst. Noras mor, Laura Ringnes, var maler og utdannet fra Statens Kunstakademi i Oslo under Axel Revold 1926–27, gikk på Ruskin School of Drawing i Oxford, samt var elev av Hans Hoffmann i München. I Wien møtte Laura den tsjekkiske billedkunstneren, Kurt Zwillinger. De giftet seg i Paris hvor han var elev av Fernand Leger og senere av Andre Lothe.

– Pappa var av jødisk herkomst, forteller Nora. – Jeg visste ikke noe om det da jeg var barn. De ville vel skåne meg. Men du vet. Under krigen. De merkeligste ting hendte, og pappa måtte flykte til Sverige. Det var det jo mange som måtte. Jens Bjørneboe for eksempel. Han og pappa malte sammen hos Isaac Grünewald i Stockholm.

Foreldrenes ekteskap ble ikke så langvarig. Avstanden mellom dem ble for stor. Da krigen var over, fikk Nora møte pappa en gang i uken. De spiste sammen på Theatercafeen. Ellers var de sammen

på ferie en uke om sommeren. Som regel ble det litt komplisert og førte ofte til familiedrama. – Men skitt au! Det er ikke bare, bare å være enebarn!

EURYTMEN

Hos Lea van der Pals i Dornach begynte Nora sin eurytmiutdannelse på midten av 50-tallet. Hun hadde gått på kurs hos Eva Lunde og blitt inspirert. Mens vi sitter og snakker om dette, ser jeg på Noras hender som hviler på kafébordet med et kledelig armbånd av lær og stener. Så løfter hun hendene. Og beveger rommet. «Just like that!» – Det var det vi snakket om i eurytmien, sier hun, – at vi kunne bevege rommet.

Nora var nok litt utradisjonell som eurytmist også. En kveld i 1955 da hun gikk på eurytmiskolen i Dornach, satt Nora og en venn oppe på slottsruiene Dorneck og så vestover. På skolen hadde de sluttet å røyke, men nå fikk de sånn lyst på en røyk. Og: – Hvis vi nå hadde vært i Paris, sa de til hverandre, – så måtte vi jo røyke. For der røykte alle! Så gikk de tilbake til hyblene sine, pakket og dro med neste tog til verdensmetropolen. Til Lea van der Pals sendte de et postkort med den Hellige Antonius fristelser! De

holdt visst på å bli kastet ut av skolen. Og ferdigstillelsen av eurytmiutdannelsen måtte vente.

BREDT ENGASJEMENT

Tilbake i Norge giftet Nora seg og fikk tre barn. Alle tre gikk på Steinerskolen på Hovseter. – Jeg var ikke så glad i husmoryrket og lette etter en annen jobb. Til slutt fikk jeg en oppgave på Riksarkivet: Å samle tekster til bygdebøker og lese gamle håndskrifter. Det var moro lenge, men ble litt vel ensformig etter hvert. Så jeg fikk en undervisningsjobb i stedet. Jeg skulle hjelpe barn og unge som av ulike grunner ikke kunne gå på skole. Hun ble ansatt på Ullevål Sykehus avdeling 16. Det var der politiets pasienter var. Siden kom hun til Mentalhygienisk kontor og Nic. Waals institutt. – Et par stykker fikk jeg plassert på Sletner gård hos Johanssons, sier Nora. – Men egentlig ville jeg jo redde alle.

På slutten av 60-tallet ble hun spurt om å bli lærer på Steinerskolen. – Oi, tenkte jeg, og syntes det var en stor og overveldende ære. Jeg fikk en skikkelig gutteklasse. Det var 22 gutter og 11 jenter. De var nok kanskje ikke de snilleste barna på skolen. Men de var jo de vakreste! Fortsatt – nesten femti år senere – kommer noen av dem fortsatt på førjulsgløggs hos Nora. Det har de gjort i alle årene siden hun hadde dem på Steinerskolen. Og hun synes fremdeles de er like vakre alle sammen!

NESODDEN

Men Nora ble eurytmist til slutt. Det var takket være Marguerite Lundgren. – Hun var en fabelaktig pedagog og en glimrende inspirator, forteller Nora og ser drømmende ut på Nesoddlandskapet der en tordenskyer i ferd med å samle seg til innsats mot lettkledd badegjester og besøk fra byen.

– Etter å ha ført klassen min ut åttende trinn, fikk jeg et friår fra Steinerskolen. Det gikk til London og til Marguerite Lundgrens eurytmiskole. – Jeg hadde gått på kurs hos henne og sett henne på scenen. Hun var mitt idol! Jeg fikk stipend og var der et semester. Jeg var skilt da, og barna bodde hos faren sin den høsten. «Do it», sa Lundgren da jeg spurte henne om jeg burde fullføre utdannelsen. Derfor planla jeg å

reise tilbake til London. Men, så var det at jeg ble så glad i smeden og maleren på Steinerskolen, og så da flyttet jeg til Nesodden i stedet. Men det var jo ikke langt unna Eurytmiskolen i Moss, hvor den holdt til den gang. Så der gjorde jeg den 4-årige utdanning i eurytmi ferdig i slutten av 80-årene.

I tillegg har Nora tatt fortellerkurs i England, og i godt voksen alder tok hun litteraturvitenskap på Universitet i Oslo på 90-tallet og en mastergrad i idéhistorie våren 2013.

FLYKTNINGER

Personlig har jeg ikke kjent Nora så lenge. Bare noen år, selv om hun er en nestor innenfor Steinerbevegelsen. Da jeg møtte Nora, var hun en ungdom. Knappt åtti år. Det var på den tiden da båtflyktningene begynte å komme til Hellas. Resolutt sa hun: – Vi samler inn klær og penger og fargestifter og reiser! Og Nora bare dro. Jeg var så full av beundring, som man bare kan bli når man møter et menneske som gjør det samme som det sier.

– Det var en ferietur, sier Nora. – Det vi hadde samlet inn, brakte vi til Moria flyktningleir på Lesbos, der hvor Friends of Waldorf Education drev nødpedagogikk. Vi fikk ikke komme inn i leiren, men det hele gjorde et sterkt inntrykk på meg og har bidratt til et videre engasjement. Året etter var jeg utenfor Kara Tepe med en ny liten ladning, sammen med en tidligere steinerskolekollega. Vi besøkte også en skole for flyktningbarn i Mytilinos.

Nora forteller at hun har engasjert seg litt i lokalpolitikken på Nesodden. – Det er jo mest flyktningene jeg tenker på da, sier hun med et blick som om hun egentlig ville redde hele verden. Og det er nok det hun dypest sett vil. Etter turene til Hellas har hun bidratt i 4-5 år som frivillig leksehjelper for flyktninger på Nesodden.

– Håndverksfagene og de kunstneriske fagene på skolen er viktige. Det får folk til å forbinde seg med virkeligheten. Og det er det vi trenger. Noen som kan ordne opp, sier Nora. Hun er ikke spesielt imponert over det politiske Norge. – Jeg har riktignok gått i demonstrasjonstog for riksmålet, men nå skal jeg stemme Rødt.

HOLDE MIKAEL I HÅNDEN

– Har du et råd, spør jeg til slutt, – hva en ung lærer bør tenke på? Nora ser på meg med sitt kloke blikk og sier at det kan være ganske krevende å være lærer. Og helt umulig å gi råd. Men det gjelder å huske på at man har verdens viktigste yrke. – Egentlig er det et privilegium å være lærer. Det er ikke en hvilken som helst jobb! Å skape gode vilkår for barns oppvekst, er å skape grunnlaget for fremtiden. Man må både være realistisk og idealistisk på samme tid, sier hun. – I det hele tatt tror jeg man må være skikkelig «jordet» for

å kunne strekke seg bedre mot himmelen. Samtidig er vi jo mennesker. Og mennesker feiler. Jeg tror jeg sier det med Sølvi Sørums ord: «Vi får holde Mikael i hånden» og gjøre vårt beste!

Noen timer etter at jeg har sagt ha det til Nora på kafeen, og sitter hjemme for å renskrive notatene, får jeg en tekstmelding fra Nora. «Det er noe jeg har glemt å si», skriver hun på sms: «Jeg vil ut av NATO!»

Dag Blakkisrud er språkformer, eurytmist og kulturarbeider. Han driver Tøyen Tekstverksted AS.

Barn trenger kunst

KUNSTUNDERVISNINGEN I STEINERSKOLEN

«Kunstundervisningen i steinerskolen. Maling og tegning», av Margrit Jünemann og Fritz Weitmann, utgis på Antropos forlag i anledning 100-årsjubileet for Steinerskolen. Boken er oversatt av Nora Aanonsen. Mali Roald har skrevet forordet til den norske utgaven, som vi her gjengir:

Enten vi liker det eller ei, står vi alle i et følelsesmessig forhold til omverdenen. Vi opplever andre menneskers tanker og idéer, og disse er med på å farge våre følelser og oppfatninger. Hvis vi skal danne oss et klarere bilde av hvordan følelsene lever i oss, må vi på en eller annen måte lære dem å kjenne og prøve å oppdra dem til å bli mer objektive. Den beste oppdragelse av følelsene går gjennom kunstneriske øvelser, da kunsten selv er sterkt forbundet med vårt følelsesliv.

Barn trenger kunst – både billedkunsten og den dikterisk-musikalske. Og det finnes en måte å være kunstnerisk aktiv på, som er den riktige for barnet når det har nådd skolealderen. Som pedagog skulle man ikke snakke så mye om at den ene eller andre kunstarten er «nyttig» for å utvikle bestemte evner. Kunsten er jo til for kunstens skyld. Men man skulle som pedagog kunne elske kunsten så høyt at man ikke vil la barnet unnvære det som den kunstneriske opplevelsen gir. Og da vil man se hvordan barnet vokser på denne opplevelsen.

Rudolf Steiner «Pedagogikk og kunst»

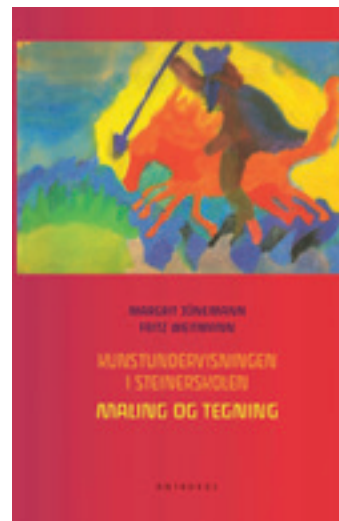
Oppdragelsen gjennom kunst gir barna bilder og opplevelser som kan virke langt inn i fremtiden. Noe kan vokse frem ut over det materielle og den rent kunnskapsmessige måten å bli kjent med omgivelsene på. Kunsten benytter seg alltid av et bestemt materiale for å bringe frem det som er av en annen størrelse og kvalitet enn materialet selv.

Diktet tar ordet i bruk for å uttrykke mer enn det som ligger i selve ytringen. Musikken fremkaller en ny evne til å lytte, og bildende kunst kan utvikle et nytt synsfelt. Oppdragelsen og undervisningen av barna kan være stor kunst, da den tar sikte på å fremkalle nye sider av mennesket. Om dette musiske menneske sier Franz Werfel: «Uten indre liv gis ingen ytre verden, uten fantasi ingen realitet», og «Bare det musiske menneske kan gjenoppbygge det indre liv». På Steinerskolen prøver læreren gjennom undervisningen å forløse dette musiske menneske.

Parallelt med den kunstneriske utforming av hele undervisningen får elevene allerede fra første klasse egne timer i ulike kunstneriske fag. De første syv årene er det som regel klasselæreren selv som utformer

disse timene i musikk, maling og modellering, og fagene henger alltid sammen med temaet i hovedfagsperioden. På ungdomstrinnet forlater man gjerne malingen et par år og arbeider sterkere med formen i lys- og skyggetegning og med store kontraster mellom sort og hvitt – en billedverden fremstilt i en ofte meget nøktern form.

Når elevene i 10. klasse på nytt står overfor fargene, er det mer med et direkte utgangspunkt i det kunstneriske. Barneårenes billedrikdom forvand-

les til et våkent blikk for maleriets hemmeligheter og problemer. Alt det tidligere opplevde kan nå gjennomtrenges av tenkningen, og elevene har muligheten til å oppleve tanken som et medium de kan benytte seg av til å foreta en reise i sin indre verden.

«Kunstundervisningen i steinerskolen. Maling og tegning» utkom på tysk første gang i 1976. Men det som forfatterne Margrit Jünemann og Fritz Weitmann vil formidle og som særlig ligger dem på hjertet, har ikke mistet noe av sin aktualitet i dag. Goethe var som fargeforsker på sporet av kildene til den kunstneriske skapelsesprosessen, og Steiner førte hans arbeider i denne retning videre. Forfatterne gir i boken bred plass til en innføring i grunnprinsippene for en fargelære i Goethes og Rudolf Steiners ånd.

BINGN APPRENTICESHIP PROGRAM

**SØK OM Plass FØR
1. OKTOBER 2019**
BINGN 3-årig
utdanningsprogram
i biodynamisk land-
bruk startet opp i
2014. I desember
i år vil vårt tredje
kull avslutte sin
utdanning.

Ny oppstart er februar
2020. www.bingn.org

Steinerukekunstner 2019

RUNA EVENSEN GAFNI

AV DAG BLAKKISRUD

Antroposofi handler mye om kunst og en kunstnerisk livsholdning. I Steineruka i år tematiserer vi ulike uttrykk, også billedkunst. Runa Evensen Gafni er årets kunstner. Hun stiller ut på Galleri DC-3 på gamle Fornebu flyplass, i et nedlagt flyverksted.

Runa bor og arbeider på Vidaråsen. Der lar hun stadig utfordre. Som menneske. Som kunstner. Som pedagog. «Hva er viktigst nå?» «Hvem skal høres?» Det er spørsmål hun hele tiden tar stilling til.

– Billedkunst var språket mitt fra tidlig barndom, sier Runa. – Jeg satt og tegnet og malte tidlig på morgenen og seint på kvelden. Jeg malte også med steiner og bark og blomster på stranda, i skogen, i hagen, i samtale med naturen. Jeg prøvde å sette form og farge på indre opplevelser der ordene ikke strakk til. En del ting kan ikke sies med ord. Og bildet kan tale for seg selv! Det er bildets mulighet.

Runa gikk videregående i Tyskland på Steiner-skolen i Lübeck. Der kom hun en dag på en utstilling med den spansktyske kunstneren Edith Schaar (f. 1926). Hun skrev til Edith og ba om å få bli hennes elev. Det fikk hun!

– Når jeg maler er jeg i en verden uten konsept, forteller Runa. – En stemning eller en farge kan være utgangspunktet. Så kommer viljen til bildet til syne. Det er som et rom åpner seg. Mens jeg maler kan jeg oppleve en samtale mellom ulike farger. Og mellom dybder.

I noen av Runas bilder flyter de ulike sjiktene over hverandre og skaper en rommelig dimensjon

som gjerne bæres av mørke fargefelt. Skygger og dybder.

– Jeg lærte å studere skygger av Edith Schaar. Vi kunne stå opp så tidlig som 4.30 for å gå ut og betrakte overgangen mellom skygge og lys. Hva skjer i dette mellomrommet? I det ligger det en hel verden av muligheter, fargenyanser, dimensjoner... Selve skyggen er ikke bare svart... den er avhengig av lyskvaliteten, intensiteten, og kan tendere mot det kalde eller varme, som endres av skyggenes glans, farge, kontur og egenskap. Edith var opptatt av å komme tett på 'tingenes indre liv', det særegne, kjernen, og det er nok noe jeg har tatt med meg videre, sier Runa.

Utstillingen på Galleri DC-3 (dc-3.no) åpner mandag 23. september kl 15.00 og varer fram til 6. oktober.

Sun Rise

- og å være i utakt med livet!

AV NINA MARIA BRUN

Sun Rise er et amerikansk arbeidsprosjekt om barn med autisme. Der skildres det blant annet noe som er typisk og det vanligste med å ha autisme, som er sterk intoleranse mot lyd og lys. Og utagering. Noe fint de skriver om, er at medarbeidere – «sunne», diagnosefrie mennesker – må ikke gå rundt å ville fjerne uønsket adferd hos autister. Da blir alt vanskeligere hvis autistene skulle gå rundt å være redde og på anken hele tiden for å komme til å være uheldig med sin adferd og språkbruk. La dem få være seg selv! Aksepter og respekter autistene slik de er! Og benytt andre metoder for å nå inn i autistenes ensomme verden. Ellers vil vi bare komme til å oppføre oss enda mer unaturlige.

Skamfølelsen over å være annerledes, å bli stemplet som noe udugelig, at de for eksempel ikke kan gifte seg og få barn. De føler seg skamfull over sin annerledeshet, og det å være ufrivillig i utakt med livet. De har sine helt egne gleder og interesser, samt sosialskrekk, unngår blikk-kontakt og liker ikke å se andre inn i øynene eller ansiktet. Men ser skamfullt ned i bakken. Å møte sterke mennesker og deres blikk kan gjøre dem så redde at de begynner å gråte! Det er for flaut. Men Sun Rise er med på å styrke disse menneskenes trygghet og sosiale sikkerhet og selvbilde / selvfølelse.

Sun Rise-prosjektet (www.autismtreatmentcenter.org) kan foregå hvor som helst i verden, ikke bare i Amerika men over Europa og. Det er en god, internasjonal bevegelse.

IRRITERTE REAKSJONER

Den nesten kroniske skamfullheten mange med

autisme går og bærer på, som en utfordrende byrde, skammen over annerledesheten, begrensetheten, og det at de virker irriterende og trettende på sine kjære omgivelser / medmennesker, er smertefullt nok i seg selv. Det å være ufrivillig i utakt med livet, samt alle misforståelsene, alt som kommer feil ut, ja, alt som autistene ikke greier å ha kontroll over. Når vi skjember oss ut og skriker hvis ikke vi får mat og søvn / hvile i tide! Angsten for krasse og irriterte reaksjoner! Det trengs ikke disse krasse, spydige og flabbete reaksjonene!

Jeg prøver i alle fall å omforme det verste med autismen. Men likeså lite som man kan få katter til å oppføre seg som fisker, like så lite kan «normale» (hvem er normal? Vi er alle unike, ikke to er like! Ikke en gang eneggede tvillinger!) forvente at autister skal oppføre seg som DEM. VI har en vidt forskjellig og annen medfødt natur enn de «normale» som kan være lærere, eurytmister, leger, osv. Selv om vi alle snakker og forstår norsk, så er vår natur / adferd og språk som gresk for de normale og omvendt (vice versa). Det sliter på oss med autisme at andre synes vi er så ensidige, begrensede og irriterende! Det gir oss dårlig selvbilde, utrygghet, skamfullhet som blir til STRESS! Og utagerende, uønsket oppførsel! Så å oppdra, flikke på og dressere oss med autisme, virker trettende og slitsomt og flaut og utrygghetsskapende for oss!

KAN IKKE DRESSERES

De fleste kan ikke dressere oss noe mer enn de kan dressere katter, fisker eller veps. La oss ha lov til å være oss selv, uansett hvor irriterende vi er, for gjør dere oss utrygge ved ikke å la oss få lov til å ha denne uønskede adferden, gjør dere bare vondt verre, for

Nina Marie i oppveksten. Begge foto privat.

da blir vi bare enda mer usikre og bekymrede, og så til slutt sprekker vi, for det blir stressfullt for oss med andres intoleranse og mangel på aksept og respekt overfor vår autistiske natur, vårt vesen. La oss mest mulig få bli i det som er trygt og naturlig for oss, så vil det ikke eskalere men forvandle seg den riktige veien, nemlig at vi blir roligere, sikrere, mer sosiale og lettere å omgås og leve sammen med. For jeg i alle fall sliter og gjør mitt beste. Men da kan ingen forlange at jeg skal gjøre det enda bedre, være enda flinkere, mer tålmodig, høflig og sosial!

Jeg kan kun gjøre mitt aller, aller beste!

NORMALISERING OG SOSIALITET

Derfor er jeg mye sliten og har mindre å gå på i denne overgangen til normalisering og sosialitet. Dette mitt indre slit og arbeide kan kreve minst like meget som å for eksempel være lærer, professor, lege, eurytmist, operasanger osv. bare det at det har mye lavere status og er irriterende, der det å være lærer er mer populært og anerkjent, og å være professorer gir større selvtillit enn autismen gir meg. Derfor er disse tittelstatusene mer et lystbetonet slit, slit som gir glede og kraft. Selv det kan være krevende og bekymringsfullt. Men det er mer toneangivende og

anerkjent, hederverdig og respektert og gir bedre og tryggere status, enn å slite med autisme.

Prøv å forstå! Jeg vet at mange av de friske også gjør sitt beste!

INNBRUDDSTYV

På grunn av sin følelse av mangelfullhet, stiller autisten ofte spørsmål om kreti og pleti – som i en konkurranse eller rivalspørsmål. Ikke av interesse for dem de spør, men kun til egen vinning, for å forsikre seg om at de ikke er bedre enn en selv. Ofte i forbindelse med forelskelse og erotikk eller sorg. Slik kan vi ufrivillig bli en innbruddstyv i andre menneskers privatliv og biografi. Det som for autisten oppleves som, jeg vil kalle det «fasadelykke» hos den andre, det virker «truende» på autisten. Nettopp den som har opplevd en skilsmisse, dødsfall, trenger trøstende spørsmål, ikke denne likegyldigheten overfor denne sin sorg, av et menneske som bare spør til egen vinning! Dette var det ene av det som er viktig å nevne

om autismen, et av de to ting ved autisme som virker mest frastøtende.

HØY LIVSFEBER!

Det andre som virker frastøtende og irriterende med autistiske mennesker er: Autisten er ute og reiser enten i inn- eller utland, alene eller sammen med noen, opplever noe veldig forstyrrende, eller får ikke mat og søvn i tide, eller blir misunnelige på noen, ja, i alle fall får han/hun ett eller flere hysteriske utbrudd på reisen, så hele reisen blir en total fiasko! Livsfeberen, hysteriet og utbruddene til autistene (i ethvert fall hos meg) kommer av feberskapende forventning, spenning eller stor skuffelse, friværenhet frimodig? og uspiselig, skamvekkende oppførsel og utagering. Og så flaut for de rundt en! Enten det er de som er med det autistiske mennesket, eller «tilfeldige» mennesker som dukker opp rundt den hysteriske autisten! Reisesettingen blir helt feil! Den beste grunnen til at ikke jeg reiser noe sted! Ingen reiser noe sted med høy feber; og i hvert fall ikke med høy livsfeber! Best å holde seg i ro hjemme!

HANG-UPS

En ting til som er frastøtende og flaut med autisme er: At det som er viktig og vesentlig for «de sunne», deres behov og andre ting mennesker med autisme burde sett, går autistene hus forbi, samtidig som de lett blir hysterisk forstyrret av uvesentligheter, som de hører og ser, «hang-ups», som går «de sunne» hus forbi, og som de synes autistene ikke skulle henge seg så irriterende opp i! Sânt er nifst og smertefullt nok for oss med autisme, om vi ikke skal få slike hissige og krasse reaksjoner i tillegg som bare gjør oss enda mer skamfulle og frustrerte!

Å FORVANDLE NOE

Men med foredragene som jeg har fått holde på Steinerhøyskolen på Berle, samt den psykiatriske hjelpen og støtten jeg har fått i vår, men også egen innsats med å utvikle meg, metamorfosere autismen, så forvandles noe den riktige veien!

Nina Marie Brun bor på Solborg og skriver for bladet LandsByLiv.

Skolegenser med god samvittighet

- EN FORTELLING OM EN BÆREKRAFTIG HETTEGENSER

AV RAGNHILD S NILSEN

Alt vi kjøper bærer sin historie, og du er med på å forme den historien ved 1) å late som om den ikke eksisterer eller 2) å engasjere deg i historien bak klærne dine på ulike nivåer i din hverdag.

Lenge trodde jeg at bomull var et rent produkt og at arbeidere som hadde laget klærne mine fikk en lønn til leve av. Jeg levde i villfarelsen at klærne jeg bærer, slett ikke hadde ødelagt noen mennesker på veien til Norge. Inntil det gikk opp for meg at den tradisjonelle tekstilindustrien som foregår i verden dreper, ødelegger, forgifter og holder arbeidere som slaver for at du og jeg skal få ei billig T-skjorte. Vet du det?

Da dette alvorlet gikk opp for meg for noen år siden, ble jeg virkelig sint. Og jeg tok min flammende vrede og brant opp mange av mine klær. Det skjedde på et skjær på Sørlandet, og jeg tror neppe at andre enn et par måker skjønnte rekkevidden av hva jeg holdt på med. Dramatisk var det dog. Min indre flamme og det ytre bålet, ble for meg en pakt: «Nå er det nok!», joiket jeg utover havet. Jeg

Konstanze Abouleish fra SEKEM besøkte Grønn profilering i 2018. Fra venstre: Nicolas Torgersen, Claudia Kalbernah, Ragnhild S Nilsen, Konstanze Abouleish, Andreas Caspari, Lars Petter Lundteppen. Foto: Kaarina Borud.

orke ikke lenger tanken på å bære klær jeg ikke vet *hvordan* er produsert. Var jeg gal? Eller var jeg i ferd med å bidra til en ny kleshistorie?

I alle fall ble mitt bål den gangen i 2002 begyn-

nelsen på min kjærlighet til SEKEM (sekem.com) i Egypt.

GRØNN PROFILERING: TO UNGE ILDSJELER

– Ønsker dere å endre tekstilindustrien? Det spørsmålet stilte jeg to unge ildsjeler som kom til meg i 2017 fordi de ville lage klær og lurte på om de kunne gjøre det på SEKEM?

– Selvsagt kan dere det, svarte jeg. Og tilføyde: – Jeg har ventet på dere i 15 år. Helt siden jeg brente opp gift-klærne mine.

Jeg vet ikke om Lars Petter Lundteppen og Nicolas Torgersen visste helt hva de skulle tro, men de smilte godt og ble med meg til SEKEM. Der begynte de straks sin første produksjon av Demeter-sertifiserte hettegensere, bukser og T-skjorter ved hjelp av penger de lånte av venner og bekjente. De ville gjøre en forskjell. De ville være med på å lage en ny historie, en ny fortelling om hvordan vi kan lage klær på en etisk, bærekraftig måte og sammen gjøre det mulig at tekstilarbeidere kan få levelønn og

deres barn gå på skole.

Og kvaliteten på bomullen i klærne? Den er fenomenal. Bomullen som dyrkes gjennom biodynamisk landbruk langsmed Nilen, er av flotteste kvalitet i verden. Jordbruksmetoden gjenoppretter økosystemet, gir bønder arbeidskår de kan leve med og avkastning nok til at de kan sende barna sine på skole! I tillegg ødelegges ikke jordsmonnet av sprøytemidler, og grunnvannet er rent, som ren samvittighet. *Blir du med på å spre denne gode historien?*

Entreprenørvirksomheter som Grønn Profilering (gronnprofilering.no) er viktige for SEKEM. Takket være barn og unge på Steinerskolen og andre skoler rundt i landet, ser det nå ut til å kunne bli en bærekraftig virksomhet. Og 5 prosent av omsetning går tilbake til det ideelle arbeidet for barn og unge på SEKEM via venneforeningen Sekem Scandinavia.

Ragnhild S Nilsen er forfatter, musiker, prosjektleder og fordragsholder. Hun er leder av venneforeningen Sekem Scandinavia.

Da alle elevene på Eidsvoll Steinerskole fikk hettegensere

AV KAJA JENSETH

Det var elevrådet som fikk tips om å søke midler fra EO-fondet (elev.no) som er Elevorganisasjonens eget fond. Men hva skulle de søkte penger til? Elevrådet kom med mange forslag som elevrådsrepresentan-

tene brakte videre til de ulike klassene. Her fortsatte idémyldringen, før klassene fikk stemme over forslagene. På topp kom skolegenser – med en tegnekonkurranse for å velge ut motiv.

I EO-fondet kan man søke under forskjellige kategorier, og skolegensere hørte inn under Sosialt

Kaja med motivet som ble valgt.

10. klassinger fra Steinerskolen Eidsvoll viser frem de nye genserne sine.

prosjekt. Makssummen var 15 000 kr og søknader kan sendes etter skoleårets start fram til 1. november. Prisen for gensere til 65 elever ville komme på cirka 23 000 kroner. Resten måtte dekkes fra FAU og elevråds-kassa, noe det var enighet om på skolen, da vi fikk hele beløpet fra EO.

En plakat fortalte om tegnekonkurransen, og alle de innkomne tegningene ble hengt opp for vurdering. De tre motivene som fikk flest stemmer gikk til en finale og ny avstemning. Motivet som vant var tegnet av ei jente i 7. klasse. Så ble tegningen hennes gjort digital for å kunne trykkes på stoff.

Grønn Profilering (gronnprofilering.no) lagde et bilde av hvordan genserne ville se ut med motivet. Elevene kunne velge mellom blå eller grå hettegenser

med motiv foran, eller hettejakke med motivet bak. Dette ble sendt til alle foreldrene. Siden hettejakken var noe dyrere, måtte de som ønsket denne betale et tilleggsbeløp. Flere bestilte også ekstra gensere som de betalte selv. Mest krevende var å få inn svar fra alle foreldrene om hvilken farge, modell og størrelse de ønsket til barnet sitt.

Siste skoledag før jul 2018 kom genserne! Det ble årets julegave. Det var mange spente elever og litt kaos under utdelingen. Hver dag i hele vårhalvåret har vi sett mange elever gå med genserne. De er veldig gode å ha på seg. Og genserne er en flott reklame for skolen vår.

Kaja Jenseth er lærer på Steinerskolen Eidsvoll.

Individualisering og sosialisering i skolen

AV ERIK GREGER MARSTRANDER

Om skolesystemet skal legge vekt på en tilpasning til samfunnets behov eller skal være basert på menneskets utvikling, har vært et gjennomgangstema i norsk skolehistorie, og de ulike periodene kan i ettertid avleses tydelig. I vår nære forhistorie var de første tiårene etter krigen dominert av gjenoppbygging og samfunnets behov, mens 70-årene og 80-årene var preget av en elevorientert pedagogikk.¹ I dagens norske skole legges det vekt på samfunnets behov med tilhørende krav til kompetanse.

Jeg setter i denne korte artikkelen et spørsmålstegn ved om det må være et motsetningsforhold mellom en sosialisering og en individualisering, og om de ikke kan leve side om side.

SOSIALISERING

Sosialisering er en prosess der individet lærer seg samfunnets sosiale og intellektuelle normer og verdier ved å tilpasse seg i sine sosiale roller og samhandle med andre i samfunnet.² Men hvis man vil forstå *hvordan* sosialiseringen egentlig fungerer, er det mer omfattende, og tenker vi oss inn i spebarnets tilværelse, så vil det omfatte nesten alt. Spebarnet viser en umiddelbar sympati for alle sanseinntrykkene fra verden, enten det er lyset, fargene, klangene og bevegel-

ser. Steiner karakteriserer barnets forhold til verden i førskolealder med ordene «etterligning og forbilde».³ Barnet har en iboende draging mot verden, som det ønsker å bli kjent med, delta i og samhandle med. Det skjer ved å etterligne bevegelser, språklydene og tankene. Barnet sanser hvordan voksne beveger seg, og det lengter så å si etter å bevege seg slik voksne gjør. Det hører voksne snakke, og vil etterligne lydene. Det aksepterer de tankene de voksne uttrykker og gjentar dem. Sosialiseringen er som en lengsel etter å lære seg hvordan det kan delta i lek, fellesskap og arbeid, og ved deltakelse kommer barnet til en primær erfaring av seg selv som en del av et fellesskap. Interessant nok er sosialiseringen ofte ordløs, den lærer best ved etterligning og kan vanskelig forklares.

I skolen er både skriving, regning og lesing en del av sosialiseringen, fordi det hører med til vår kulturkrets å gjøre ting på denne måten. Alt fra alfabetet og leseretning, tallene og tallsystemene, grammatikken og måten å se naturen på, er en del av det store sosialiseringsprosjektet, og det fører oss stadig dypere inn en bestemt måte å leve på. Derfor er ferdighetsfagene norsk, matematikk og engelsk så viktige som 'verktøy' for sosialiseringen.

Steinerskolene har i tillegg til dette en omfattende undervisning i håndverk gjennom alle årene, noe som knytter elevene til håndens læring og til en sosialisering med håndens kultur i samfunnet. De

.....
1 Grankvist, R. (2000): *Utsyn over norsk skole gjennom 1000 år*, Tapir forlag, Trondheim

2 <https://no.wikipedia.org/wiki/Sosialisering>

.....
3 Steiner, R. (1987): *Lucifer - Gnosis 1903 - 1908*, GA 34, s. 324, Rudolf Steiner Verlag, Dornach

fleste steinerskoler har også en skolekultur med en rekke interne prosjekter og fester som fører elevene sammen i et meningsfylt samvær. Samlet sett skaper disse elementene en tydelig ramme av sosialisering i et miljø der deltakelse er sentralt.

INDIVIDUALISERING

Hva er individualisering i forhold til sosialisering? I en sosialiseringsprosess strekker eleven seg mot verdens gjenstander og tankemønstre, mens i en individualisering strekker eleven seg innover for å 'sanse' sitt eget indre. De første erfaringene av sitt indre, begynner med møtet med blikket til den nærmeste voksne. Ved å møte et 'du', blir barnet vekket til å erfare sitt eget 'jeg'. I blikket, smilet og latteren får barnet bekreftet både sitt 'jeg' og det andre 'du'. Det er noe helt annet enn den oppmerksomheten en fysisk gjenstand vekker. Et menneske er et 'du', mens en gjenstand er et 'det'.⁴ Opplevelsen av kvalitetene til det andre 'du' blir til de første 'gjenstandene' i det indre 'jeg'. Spiren vokser videre når de språklige lydene vekker barnets sympatiske interesse. Språket vokser frem av barnets evne til å etterligne lydene slik at det kan komme i kontakt med det andre 'du'. Individualiseringen har i mine øyne å gjøre med impulser som vekker meg opp til å sanse mitt eget indre og mitt høyere jeg.

I hvilke pedagogiske situasjoner gir steinerskolen eleven impulser til en individualisering? Det foregår på tre plan. Den umiddelbare påvirkningen som en lærer har, i kraft av selv å ha utviklet sitt indre liv, er sentralt. Forholdet til læreren, som naturlig endrer seg med elevens utvikling, er like viktig alle årene. Læreren som rollemodell kan derfor ikke overvurderes. Et aspekt av dette er hvordan læreren klarer å skape gode arbeidsforhold i klassen som gjør det godt å være en del av klassen.

Et annet plan for individualisering er utviklingen av evnen til å sanse, lytte og observere, og hvordan dette kan danne grunnlag for indre bilder og reflek-

.....

4 Buber, M. (2003): *Jeg og du*, De norske bokklubbene, Cappelens forlag, Oslo

Fotoet er fra Steinerbladets ekstrainutgave, se www.steinerskole.no/ekstranummer

sjon. Å fortelle eventyr i 2. klasse, eller beskrive historiske hendelser høyere opp i klassene, motiveres ikke ensidig av innholdet, men like mye av muligheten til å øve den indre billedannelsen. Ved at en lærer faktisk forteller, og senere ved elevenes egen stillelesing, øves eleven til å legge merke til hvordan stoffet 'taler' til sitt indre.

Et tredje plan er innholdet i undervisningsstoffet. Mye av steinerpedagogikken dreier seg om å gi eleven en inngang til stoffet som både vekker interesse og samtidig forteller noe av det vesentlige. Det vil si å gi eleven mulighet til å individualisere stoffet. Hvordan skal man innføre grammatikk, hvordan legger man frem botanikk og hvordan introduserer man elevene til negative tall? Det er alle anledninger for læreren til å finne en interessevekkende vei. Sist, men ikke minst er menneskets forhold til naturen et

stort felt som åpner for individualisering. Det går som en rød tråd fra barneskolens naturlegender og til ungdomsskolens eksperimenter, og det øver elevenes evne til å observere det levende. Det hever seg videre frem til en full tankemessig klarhet på videregående trinn. Men hele tiden vil det være avgjørende å finne hvordan sosialiseringen kan åpnes ved en individualisering.

EN SKOLE FOR VÅR TID

Norsk skolehistorie viser at sosialisering og individualisering har vært oppfattet som konkurrerende syn. Det er noe riktig i det. Sosialiseringens prinsipp

om gjentakelse ved å etterligne andres bevegelser, språk og tanker er selve det pedagogiske ur-prinsippet i verden. Menneskeheten har alltid, på godt og ondt, oppdratt sine barn ved å la dem gjenta det de voksne gjør og tenker, og det eksisterte ikke muligheter for å gjøre ting annerledes. Slik ble tradisjon holdt i hevd. Individualisering derimot er historisk sett et ganske nytt prinsipp, der individet selv skaper sine rammer ut fra en indre sikkerhet. Det er lett å se at disse idealene historisk har stått mot hverandre, men trenger de å oppfattes som motsetninger i dagens skole? Eller er det snarere et spørsmål om både og?

Mennesket er større og inneholder mer enn det som kommer frem ved å bruke begreper som sosialisering og individualisering. Hele mennesket lar seg hverken totalt sosialisere eller totalt individualisere. Noe i mennesket velger i hvilken grad det vil det ene eller det andre eller ingen av delene. Og dette 'noe' søker å finne sin egen vei i livet. Det kan fortiden fortelle mange historier om. Derfor er det riktig å ta et skritt tilbake og se at hverken sosialisering og individualisering er helt bestemmende for individets utvikling, men begge kan være verdifulle bidrag til en balansering av menneskets personlighet. Det er individet selv som vektlegger det ene eller det andre, om det ønsker å la seg påvirke av individualiseringens talende bilder eller sosialiseringens gjentakelser. Personens individuelle vei oppstår i spenningsfeltet mellom de to. Erfaringer med den fysiske verdens gjenstander er en viktig inngang i livet, men like viktig på en annen måte er møtet med et annet du. I vekslingen mellom dem oppstår det en produktiv dialektikk, der den ene blir den annens forutsetning. I undervisningen kommer vekslingen tydelig frem mellom den progresjonsbaserte faglige forutsigbarhet og historiske bilder som viser seg for ens indre i korte øyeblikk. Vår tid er nettopp den tiden da de to oppdragelsesprinsippene lever side om side, og hvert enkelt menneske vil velge å la det ene eller det andre perspektivet på verden være det viktigste. Det bør være grunnlaget for skolen i vår tid.

Steinerhøyskolen er stolte av å være en ledende utdanningsinstitusjon innenfor steinerpedagogikk i verdenssammenheng og et viktig tilskudd til utdannings-Norge. Høyskolen utdanningstilbud er:

BACHELOR

Barnehagelærerutdanning
Lærerutdanning
Sosialpedagogikk
Studietilbud for etter- og videreutdanning

MASTER

Master in education
Fem-årig grunnskolelærerutdanning
for trinn 1-7 med steinerpedagogikk

www.steinerhoyskolen.no

Alle studier er godkjent for støtterett hos lånekassen

*Erik Greger Marstrander, pensjonert
steinerskolelærer, forfatter og foredragsholder.*

Holmsbumalerne

- med en spirituell forbindelse?

AV SISSEL JENSETH

2018 utkom en bok om kunstnerkolonien på Holmsbu av Målfrid Ravnåsen Vangen. Her henvises det til en forbindelse med antroposofien, Rosenkreutz og Goethes fargelære. Søndag 22. september arrangerer vi tur til Holmsbu i samarbeid med forfatteren for å gå i malernes fotspor i Støa, Jahrsbogen og Holmsbu Billedgalleri, se www.dialogos.no/kalender.

«DE LYKKELIGE ØER»

Det var Oluf Wold-Torne (1867-1919) som oppdaget Holmsbu i 1911. Han inviterte med seg malervennene Thorvald Erichsen (1868-1939) og Henrik Sørensen (1882-1962). Denne trioen var det som skulle danne grunnlaget for begrepet «Holmsbumalerne» og en av Skandinavias største kunstnerkolonier – og lengstvarende, i hele 50 år, før den ebbet ut med Henrik Sørensens død i 1962.

På det meste skal det sommerstid ha vært rundt 40 kunstnere i Holmsbu. Tilholdsstedet var Støa, en kilometer sør for Holmsbu ladested ved Drammensfjorden. Her malte Oluf Wold-Torne bildet «Innseilingen til de lykkelige øer» i 1911, som er et av hans hovedverk. Tittelen var betegnende for stemningen de opplevde. Friluftsmaleriet sto i fokus, og kunstnerne dyrket landskapet eller malte hverandre og badegjestene. Området var rikt og variert; med rød granitt i svabergene, blinkende vann, furutrær, hvite trehus og blomstrende frukthager. Bakenfor lå den mørke skogen. Over fjorden så man Knivsfjellet og Bergeråsen. Ifølge Henrik Sørensen skal Bergeråsen være verdens mest malte fjelltopp, nest etter Vesuv.

«Holmsbumalerne» Henrik Sørensen, Thorvald Erichsen og Oluf Wold-Torne med datteren Ragna. Foto: Stiftelsen Holmsbu Billedgalleri.

SPIRITUELL FORBINDELSE

Det var først og fremst lyset som bragte kunstnerne til Støa. I en artikkel fra 1935 skrev Henrik Sørensen: «Fordi Holmsbo og især Støa og Jarenskogen er så skjønn, rikartet og har et herlig 'lys' som vi malere kaller denne sølvblå, varme soldisen som kommer inn med sønnavinden – og svøper hele sommerherligheten inn i noe halvt uvirkelig spill av nær og fjern. Oluf Wold-Torne og Thorvald Erichsen er mestre i dette 'lys'».

Innseilingen til de lykkelige øyer, Oluf Wold-Torne 1911, Nasjonalmuseet Samlingen.

Thorvald Erichsen kjente til Goethes farge teori, og Sørensen betegnet ham som «Goethes lysvandrør». Samtidig kalte han begge vennene for «de gode mestre i Rosenkreutzernes hellige og hemmelige selskap». De var kjent med antroposofien og hadde vanket i Einar Lunde krets på Lillehammer. Det antas at de skal ha hørt Rudolf Steiner forelese i Oslo, og antroposofen og maleren Hallvard Blekastad anså de tre som sine læremestre.

Da Alf Rolfsen skrev boken *Thorvald Erichsen* (1931), henviste han til det mystiske og egenartede ved Erichsens kunst og omtalte hans produksjon som «lyrikk, den reneste, det absolutt personlighetsforglemmende, en anropelse av lyset [...] det dypeste av alle mysterier: at vi lever i en verden av lys». Erichsen skal ha blitt svært oppildnet av denne tolkningen, og han skrev til Sørensen: «Rolfsens er et digterverk, Einar Lundes var vildt begeistret, for det var 'antroposofisk'. Det er vel også på en maade rigtig. Det har noget tilfælles med de gamle mysteriefortællinger!! Det er inderlig godt gjort. For meg som er saa uforstaaende, lige overfor den aandsprocess er det gaadefuldt.» Både Erichsen og

Sørensen abonnerte på tidsskriftet *Vidar*, og Erichsen hadde liggende flere artikler om Goethes fargelære i leiligheten sin. I disse skrev han stadig notater. Antakelig ble han kjent med Goethes farge teori i 1890-årene, da han og Wold-Torne var en del av det symbolistiske kunstmiljøet i Paris.

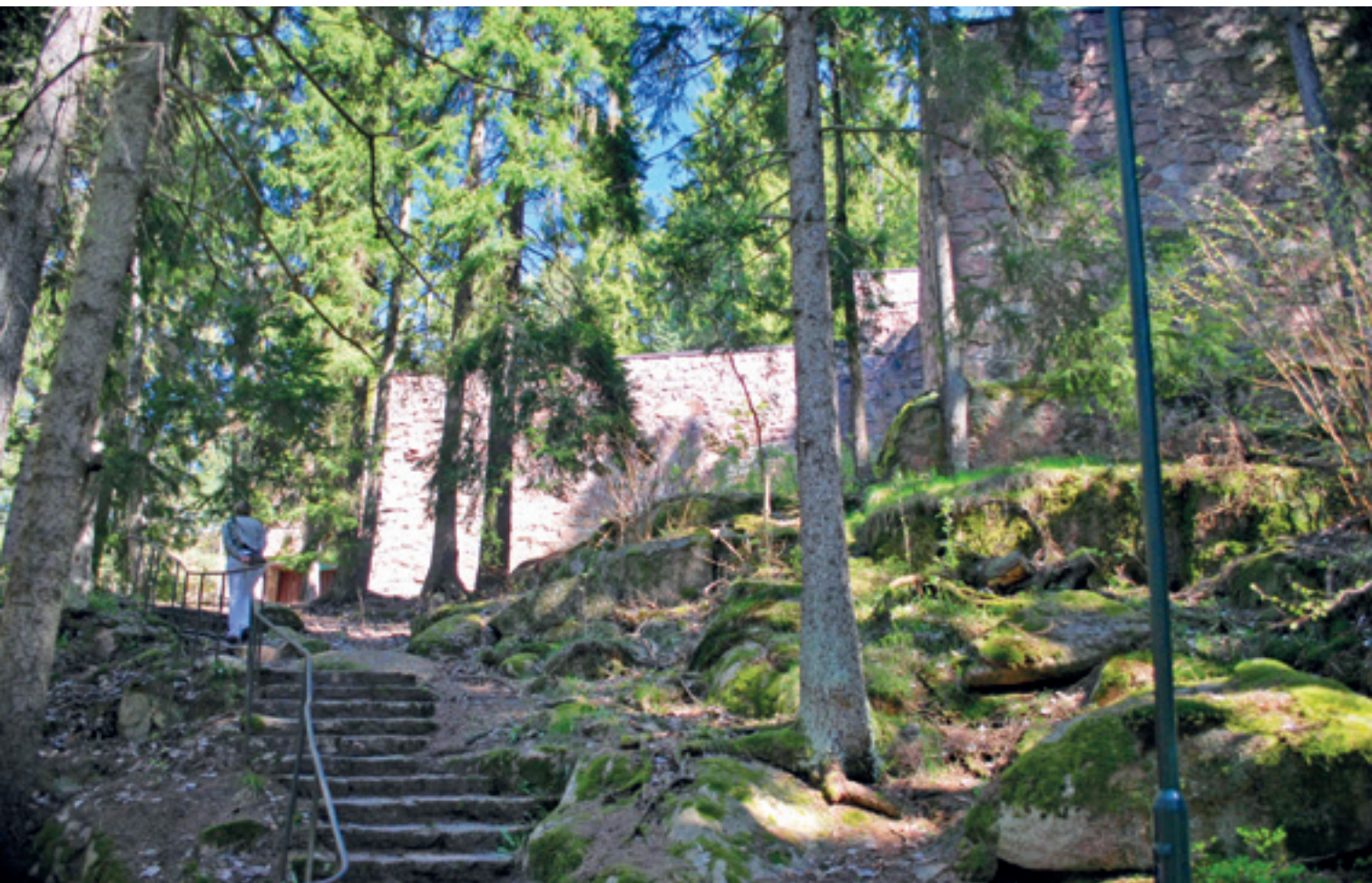
SOMRENE I STØA

Fjordbåtene brukte fem timer på å frakte passasjerene fra Kristiania til Holmsbu. Nedlesset med svære malerkasser og koffertar ankom kunstnerne Hurum-halvøya. Oluf Wold-Torne leide seg inn hos «Mor Rød» i Støa med kona Kris og datteren Ragna. Huset eies i dag av kommunen og brukes som lokale for de årlige sommerutstillingene. Thorvald Erichsen bodde på hotellet det første året.

Henrik Sørensen holdt til i nabohuset, en eiendom han kjøpte i 1929. Den store hagen ble det naturlige samlingsstedet i kolonien, og Søren, som han ble kalt, var den dominerende personen i kretsen. Men allerede i 1915 skal Wold-Torne utgytt sin frustrasjon over alle sommergjestene: «En kunstnerkoloni er ikke noe feriekoloni.» Han trengte arbeidsro og fikk idéen om å bygge et eget sommerhus bare noen hundre meter lengre sør. Det stod klart i 1919, men samme år døde Oluf Wold-Torne av spanskesyken. Vennene tok dødsfallet svært tungt, og da Henrik Sørensen og kona Gudrun fikk sin første og eneste barn i 1920, ble han oppkalt etter Oluf og fikk navnet Sven Oluf. Etter Wold-Tornes død, bodde Thorvald Erichsen fast i sommerhuset sammen med enken Kris og datteren Ragna, og etterhvert også hennes italienske ektemann, Alberto Rosati.

HOLMSBU BILLEDGALLERI

Rett bak Støa ligger den «trolske» Jahrsbogen med dype raviner og mosegrodde steinrøyser. Henrik Sørensen identifiserte seg veldig med naturen og brukte skogen som sitt friluftsatelier. Den ga ham en følelse av å være i en gotisk katedral der trestammene dannet søylene. Han var opptatt av at skogen skulle

Holmsbu Billedgalleri. Foto: Helge Høifødt, Wikipedia.

oppleves med alle sansene i intakt. Ingen fikk røyke eller bruke solbriller, og ingen trær skulle hugges. Etter hvert kjøpte han hele skogen.

Og det var nettopp her Sven Oluf ruslet etter farens død i februar 1962. Det var påske og sønnen grublet over hva han skulle gjøre med farens bilder og alle minnene fra malerkolonien. Da slo idéen ned i ham. I dagboken skriver Sven Oluf: «I Holmsbu. Idé om st. Frans-aktig bygg til pappan i Jarskogen». I et intervju med Målfrid Ravnåsen Vangen i 2015 forteller han: «Det kom som lyn faktisk. Det var akkurat som om det tok fyr i meg.

Jeg ble veldig inspirert.» Og han satte straks i gang. Fra dagboken 29. april 1962: «Tenker mye på min basilika i Jarskogen.» 20. juli: «Tenker mye på rød granitt?» 11. mai 1963: «Nu gjelder det av alle ting å ikke ødelegge det storartede terrenget med dårlig arkitektur.»

Museet ble bygd på dugnad av lokale venner fra sommeroppholdene i Holmsbu. Arbeidet startet 1963 med steinbryting og graving. Maskiner var forbudt. Steinen fra tomte skulle brukes og naturen måtte ikke ødelegges. Arkitekt og barndomsvennen Bjart Mohr tegnet kunstmuseet. For å finansiere bygget solgte

Sven Oluf Sørensen og Målfrid Ravnåsen Vangen i 2014. Foto: Privat.

Sven Oluf malerier han hadde arvet, blant annet et par av Picasso og Braque. Han kjøpte også inn malerier til samlingen. 31. desember 1965 skriver han i dagboken: «Bygget i Støa – alt går som en drøm. Det hele under tak. Hele Holmsbuprojektet går så glatt at jeg føler jeg er ledet av høyere vesener.» Allikevel drøydde det flere år før billedgalleriet kunne åpnes i 1973. Økonomien skal ha vært noe av årsaken.

Museet i Jahrsbogen glir fint inn i skoglandskapet. Det tar litt tid før man oppdager det på vei opp fra parkeringen. Innenfor dørene er det et bibliotek med Henrik Sørensens bøker og en fajansesamling fra 1700-tallet. Midt i galleriet ruver fem korintiske søyler fra 1200-tallet, hentet fra et kloster i Syd-Frankrike. Et stort glassvindu bringer naturen inn, som et tilsvar til motivet «Trollura i Jahrsbogen».

EN GOD SØNN

Sven Oluf Sørensen skjenket Holmsbu Billedgalleri som gave til Hurum kommune, og i 2004 ble det konsolidert med Drammens Museum.

På spørsmål om hvorfor dette bygget var så viktig for ham, svarte Sven Oluf i nevnte artikkel: «Jeg ville være en god sønn.» Og la til: «Jeg ønsket å skape et evig minne om disse kunstnerne. Disse tre sentrale

i kolonien: Wold-Torne, Erichsen og Sørensen». I dagboken fra 11. juli 1964 uttrykker han en større tanke: «I en verden av marerittaktig smerte (krig, hat, intoleranse, tortur, naturens pine) gjelder det å ikke bidra til å gjøre den verre. Gjør ditt museum i Jahrsbogen uendelig skjønn som et Renoir-billede.»

Sven Oluf var et halvt år første gang han kom til Støa, og han var der alle de påfølgende somrene. Han var utdannet atomfysiker og professor i fysikk ved Universitetet i Oslo. Han samarbeidet med Torger Holtsmark og var godt kjent med Goethe. I 1955-57 organiserte de en studiesirkel, bestående av Sven Oluf, André Bjerke, Arne Næss og Torger Holtsmark, for å undersøke forskjellen mellom Newtons og Goethes fargelære. Sven Oluf har også skrevet flere artikler i *Libra*, og i boken *Fascinasjon og forargelse* (Pax, 2000) skrev han om «Helmuth von Moltke og Rudolf Steiner – et skjebnedrama». Flere ganger var han å se på foredrag i Josefines gate 12. Da han døde i 2017, skrev Cato Schiøtz et lengre minneord om ham i *Libra 1-2018*.

BOKEN OM MALERKOLONIEN

I 2003 ga Sven Oluf Sørensen ut biografien *Søren. Henrik Sørensens liv og kunst*. Boken gir et nært bilde av kunstneren, og han drøfter farens kunst og gir interessante tidsbilder, både fra Paris og Norge – også om farens innsats under krigen. Men forholdet mellom far og sønn var i følge sønnen aldri nært, men svært lojalt.

Sven Oluf gikk også lenge med planer om å skrive boken om malerkolonien i Holmsbu, men til sist valgte han å spørre kunsthistoriker Målfrid Ravnåsen Vangen. Hun arbeidet da ved Drammen museum og hadde skrevet hovedfagsoppgave om Henrik Sørensen. Hun aksepterte forslaget, og Sven Oluf kom med to gamle koffertar fulle av brev, utstillingskataloger, 200 foto og notater om malerier og ulike eiere. «Dette burde holde til en bok!»

I arbeidet ble professor Sørensen hennes

Huset i Støa.
Foto: Sissel Jenseth.

førstehåndskilde, og da de gikk rundt i Støa, sa han: «94 somre har jeg vært her... Hengekøyen hang der borte... På trappa her satt Mamman da Pappan malte henne... Det var voldsomt oppstyr da arkitekten Arno Berg (som leide nabohuset) skulle ta morgenbadet.»

Sven Oluf rakk å lese det ferdige manuset til boken om kunstnerkollektivet. Han var fornøyd og ga henne godkjent-stempelet: «Du går så i dybden. Det er så jækla godt dokumentert». Høsten 2017 døde Sven Oluf, og sommeren etter utkom boken *Innseilingen til de lykkelige øyer*.

I MALERNES FOTSPOR

22. september er det mulig å bli med i malernes fotspor sammen med forfatter Målfrid Ravnåsen Vangen. Landskapet ligger der som for 100 år siden og lyset er det samme. Den 400 år gamle eika står ved parkeringsplassen. Malerkolonien bidro til at den ble fredet i 1957. Resten av Støa-området ble fredet i 1994. Nede ved fjorden ligger fortsatt «Mor Røeds» rødmalte hus. I Jahrsbogen står Sørensens atelier og Holmsbu billedgalleri.

Derfra går turen til Holmsbu kirke fra 1887 som ble dekorert innvendig av kunstnerkolonien i årene 1952-1954.

På Klokkarstua har en idealistisk gjeng overtatt det gamle kommunehuset som i dag går under navnet

Kulturhuset Hovtun. Her er det åpen kafé og middagsservering. På Holtebrekk ligger Steinerskolen på Hurum og Askeladden Steinerbarnehage.

Se detaljert program på www.dialogos.no/kalender.

KILDER:

Søren. Henrik Sørensens liv og kunst, Sven Oluf Sørensen, Andresen & Butenschøn (2003).

Innseilingen til de lykkelige øyer. Historien om kunstnerkolonien i Holmsbu 1911-1961, Målfrid Ravnåsen Vangen, Skald (2018).

«Jeg ville være en god sønn», Målfrid Ravnåsen Vangen, artikkel Drammen museum 2015.

«I malernes fotspor», Frank Tangen, artikkel Hurumhalvøya 2011.

Sissel Jenseth er skribent og daglig leder i Dialogos medie- og ressurscenter.

CATO SCHIØTZ

En kristen antroposof

AV ALF VAN DER HAGEN

Artikkelen stod i magasinet PLOT julen 2018. Den er noe forkortet.

Cato Schiøtz er en profilert advokat, som også er levende opptatt av kristendom og antroposofi – en filosofi som tar utgangspunkt i Rudolf Steiners tanker.

– Slik jeg ser det er antroposofien og mange andre sivile organisasjoner, celler som under de rådende forhold vil ha en katakombetilværelse. Men de ivaretar en humanistisk og spirituell arv som under helt andre forhold kan blomstre opp igjen. Den ligger der i beredskap for en omveltning. Fascinerende tanke.

– Er det derfor du er antroposof?

– Jeg har tenkt på det, for hvorfor skal jeg være antroposof? Det er jo tusen alternativer. Vi er bitte små. Hva er poenget å drive med dette helt marginale? Jeg assosierer det du sier til klosterbevegelsene i middelalderen. De tok nettopp vare på den klassiske kulturen, også antikke filosofer, i en barbarisk samtid. De sto for en tradisjon og en kultur, de opprettholdt en slags sivilisasjon? Og dette kunne vi trekke på senere. Jeg ser det på samme måte. Av og til overmannes jeg av en følelse av at det ikke nytter, det går ikke. Man kan bare utsette katastrofen. Du kan reise til Egypt, som er fantastisk med sin historie, og gå rundt i Kairo og se den sosiale nøden som bare blir verre og verre. Det blir flere og flere mennesker, mer og mer arbeidsledighet, det blir mindre og mindre vann. Det kan ikke gå.

«Jeg vet ikke hvor jeg har hørt det sist: 'Hvem er et menneske og ikke skyldbevisst?」 Bjørneboes

«Mea maxima culpa».

Vi er alle skyldige ... Jeg er blitt dypt bekymret for mine barnebarn. Jeg fikk nylig mitt syvende barnebarn, det kommer et åttende over nyttår. Disse barna vil statistisk sett leve når vi runder neste århundreskiftet. De vil leve i år 2100. Når jeg tenker på utfordringene de står overfor, og hvor små marginene er, blir jeg helt fortvilet. Jeg tror de kommer til å få et helt annet liv enn det fantastisk privilegerte livet du og jeg har hatt.

– Sover vi? Karl Milton Hartveit skriver i boken *Jakten på det hellige* (1999) at Steiner mente samtiden hadde dysset menneskene inn i en slags åndelig søvn, noe mange mystikere og okkultister har hevdet før ham. Da gjelder det «å våkne opp til en direkte erkjennelse av den åndelige verden». Vi mennesker slumrer, på et vis, ser du det slik?

– Mennesker slumrer i den forstand at de ikke tar innover seg det som for meg er blitt en kjensgjerning, nemlig at mennesket er en borger av to verdener. Vi er en del av et stort kosmisk drama. Hvis det er riktig, sover vi.

– Et stort kosmisk drama mellom det gode og det onde?

– Nå tar du ordene ut av munnen på meg. For dypest sett snakker vi egentlig om det ondes problem. Er det onde noe som kommer innenifra? Eller er det faktisk slik at det onde er en metafysisk realitet? Det er helt grunnleggende. Var Hitler føreren eller var han den førte?

– Du mener det siste?

– Jeg mener det siste. Vi må alle tenke over det ondes problem, og gjøre oss opp en oppfatning om

Cato Schiøtz (f 1948) hadde vært i advokatfirmaet Schjødt i 40 år da han gikk over til advokatfirmaet Glittertind AS i 2018. Foto: CF Wesenberg

det onde er noe som kan forklares sosiologisk og psykologisk, samfunnsvitenskapelig, eller om de gamle kirkefedrene hadde rett.

– Du er en troende?

– Ja.

– I en artikkel om antro-

posofien, skrev du: «For min egen del må jeg bare innrømme at jeg er en troende. Jeg tror (...) Jeg tror på reinkarnasjon. Jeg tror på eter- og astrallegemer. Jeg tror pinadø til og med på skytsengler. Jeg vet det ikke burde være slik, og at jeg sikkert er en elendig elev av Steiner som burde vært svartelistet. Men slik er det altså. Dessverre...» Gjelder dette fortsatt?

– Ja.

– Hvorfor skrev du «dessverre»?

– Fordi Steiner ikke appellerer å til tro i det hele tatt. Antroposofien har likevel sterke troselementer. Det er en stor fortelling som gir livet retning og mening, og således fascinerer dem som måtte ha legning for dette.

– Hva skyldes ditt behov for å tro?

– Det er en legning. Jeg ser at jeg er helt forskjellig fra min nærmeste familie, mine venner, mine naboer, mine partnere.

– Det er noe som mangler, da?

– De mangler noe.

– Du mangler vel noe? Siden du må tro?

– Men de mangler det religiøse genet som er selve forutsetningen! De har en slags metafysisk beriberi. En mangelsykdom, som jeg ikke har! Men spøk til side. Jeg har store vanskeligheter med å for-

klare min metafysiske legning ut fra arv og miljø. Jeg er humanetiker av bakgrunn. Kommer fra et nesten ateistisk miljø. En slags motsatt Levi Fragell. Han gikk fra pinsemenigheten til humanetikerne, jeg har gått fra humanetikerne til antroposofene.

– Du meldte deg ut av kirken i tenårene?

– Atten år gammel. Da visste jeg ikke hvor jeg hørte hjemme, men jeg visste i hvert fall at det ikke var i statskirken! Jeg er vokst opp med en streng skolemedisinsk far. For min familie var religion og kristendom bare gått ut på dato. Det var helt irrelevant for det opplyste mennesket, det tilhørte historien og var ikke noe vi trengte å engasjere oss i. Selv har jeg kjørt hele den humanetiske løypa med borgerlig vielse, udøpte barn, borgerlig konfirmasjon. Det skjedde egentlig ingenting i min metafysiske utvikling frem til jeg var 37-38 år gammel.

– Dere hadde barn på Steinerskolen?

– Min kone og jeg meldte vår eldste datter inn på Steinerskolen på Hovseter. En liten lokalskole. Vi tenkte vel at litt kunstneriske impulser sikkert kunne være en fordel i den håpløst ukunstneriske familien Schiøtz.

– Ingen identifikasjon med Steiners pedagogikk?

– Den visste vi ingenting om. Nei, det var en

praktisk og jordnær begrunnelse. Men etter et år eller to, var jeg blitt nysgjerrig på hva slags tre denne pedagogiske grenen var en del av.

– Mange har barna sine på Steinerskolen uten å bli nysgjerrig på det?

– 99 prosent.

– Hvorfor ble du det?

– Da er jeg tilbake der vi var i sted. Jeg har altså den dragningen. Alt fra tenårene har jeg vært interessert i metafysikk og eksistensielle spørsmål. Jeg skrev særoppgave om Nietzsche i siste klasse på videregående.

– Søkte du ikke også hos antroposofene som ung?

– Umiddelbart før jeg meldte meg ut av statskirken, gikk jeg i Oslogruppen og hørte et foredrag av Jørgen Smit, som var den store koryfeen. Jeg kom uforvarende inn og hørte foredraget «Sjelens reise

gjennom planetsfærene i tiden mellom død og ny fødsel».

– Heftig...

– Jeg trodde at mannen var gal. Etterpå plukket jeg opp et par Steinerforedrag, som ga meg absolutt null. Men 20 år senere gikk jeg inn en annen dør. Da ble jeg vitne til hvordan antroposofi utmyntes i sosial praksis. Steinerskolen. Vidaråsen, et antroposofisk bofellesskap og arbeidsfellesskap for psykisk utviklingshemmede. Og det imponerte meg dypt. Det gjorde virkelig inntrykk på meg. Jeg havnet i de styrende organer i Vidaråsen, ble bare klappet inn uten at jeg egentlig skjønte noen ting, og der har jeg vært i 30 år.

– Det må ha vært litt av en kontrast til ditt yrkesliv?

– Voldsomt. Nå er vi i 1988, da hadde jeg vært

En annen kristendom

- FOREDRAGSSERIE PÅ LITTERATURHUSET HØSTEN 2019

Rudolf Steiner holdt et foredrag om «Verdenspinse – antroposofiens budskap» i Kristiania 17. mai 1923, samme dag som Antroposofisk selskap ble opprettet. I dette foredraget uttalte han blant annet: «Å forstå Golgata-mysteriet riktig, ut fra vår tid, er antroposofiens oppgave.»

Steiners syn på kristendommen, hans kristologi, er derfor ett av de mest sentrale temaer i antroposofien. Han ville kort og godt legge forholdene til rette for en ny vei til Kristus – i tillegg til og som en utdypning av – evangeliens tekster. Gjennom en rekke foredrag og artikler, særlig i perioden 1906-1925, har Steiner gitt en rekke bidrag til en dypere forståelse av kristendommen, som er annerledes – og kontroversiell. I denne serien på tre foredrag gir foredragsholderne en innføring i noen sentrale temaer. Deretter er det debatt og samtale.

Som innføring kan anbefales boken *Åndserkjennelse og kulturfornyelse*, som inneholder åtte offentlige foredrag som ble holdt i Kristiania i 1921 (Antropos forlag, 1994).

FOREDRAGENE holdes i Litteraturhuset i Oslo, 2. etg. i «Nejma»:

17. oktober kl. 19.00: Cato Schiøtz – Jesus-skikkelsen i lys av antroposofien.

7. november kl. 19.00: Hans Kolstad – Den sosiale impuls i vår tid i lys av Johannesevangeliet.

27. november kl. 18.30: Trond Skaftesmo – Maniekismen – en underkommunisert kristen strøm.

9. desember kl. 19.00: Debatt/samtale om «Kristendommen – en erfaring».

Entré: 100 kr. Arrangør: Antroposofisk selskap i Norge og Forum Berle.

advokat i ti år og var allerede en etablert partner i Schjødt. Jeg hadde ført flere saker i Høyesterett, og var ung og lovende.

– Du begynte å lese, da?

– Jeg gikk fra antroposofiens nedslagsfelt i det sosiale i Norge til nedslagsfeltet i norsk kultur. Bjørneboe og Bjerketradisjonen. Leste Arken, tidsskriftet til Kaj Skagen og Peter Normann Waage, som ble utgitt mellom 1978 og 1989. Det var mange som leste Arken. Jeg husker Bob Dylan-nummeret fortsatt! Og Bjørneboe-nummeret ... Swedenborg ... Antroposofien fikk en slags osmotisk innflytelse på meg, det ble en sakte gjennomtrengning. I 1989 meldte jeg meg inn i Antroposofisk selskap, ikke fordi jeg følte meg som antroposof, mer på samme måte som å være blodgiver. Man støtter noe man tror på. Jeg ville bejae noe verdifullt i det sosiale og i kulturlivet.

– Ingen indre omvendelsesopplevelse eller mystiske erfaringer?

– Nei, dette har tatt tid. Jeg har vært på en lang og rolig vei.

– Men i de senere årene har du lagt vekt på hvordan antroposofien har gitt deg et helt nytt syn på kristendommen?

– Ja! Det er selve gamechangeren! Det er ingenting i antroposofien som til de grader har ført til en dyptgripende forandring hos meg, som i synet på kristendommen. I dag er troen på kristendom noe helt grunnleggende, og noe jeg står ganske alene med i mitt miljø. Det er en av mine kjepphester å minne om hva Steiner sa da han etablerte Antroposofisk selskap i Norge 17. mai 1923. Han sa at «det er antroposofiens oppgave å forstå mysteriet på Golgata riktig i lys av vår tid». Dette er antroposofiens kjerne.

– Du sa til meg for ikke lenge siden at du i dag kaller deg en kristen?

– Jeg sier ikke det så høyt, for det er en privatsak. Jeg snakker gjerne om det hvis folk spør, men det er ikke noe jeg har behov for å fronte i norsk offentlighet.

– Mener du at antroposofien kan levendegjøre troen?

– Rettferdiggjøre troen. Altså være en støtte. I våre dager vil vi ha noe mer enn en oppfordring til blind tro. Vi må ha en rasjonell begrunnelse, og aller helst en erfaring. Erfaring har jeg altså ikke hatt. Men

jeg har tilnærmet meg kristendommen ut ifra det som for meg er en rasjonell begrunnelse.

– Leser du mye i Bibelen?

– La meg si det slik: Når det er quiz, knuser jeg alle på bibelspørsmål! Når jeg sitter sammen med ti venner, er det meg mot røkla, og jeg knuser dem. Til advokat å være, er jeg ganske bibelkyndig.

– Nå kan ikke jeg disse trossetningene på rams, men tror du at Jesus døde på korset for dine synder?

– Ja. Jeg ville ikke formulert det akkurat slik, men ja. Jeg tror at Jesus overlevde døden. Kristendommen er for meg ikke en lære, men en handling. Gud blir menneske og overvinne døden. Som den første. Det er selve bunlinjen for meg.

– Hvilken konsekvens har det for deg?

– For det første er det en verdensanskuelse som gir meg håp og ro. Livet mitt er ikke bare en serie tilfældigheter. Jeg er oppvokst med et reduksjonistisk menneskesyn som sier at mennesket er en eneste stor komplisert biologisk organisme. Det er bare dna-er og molekyler og celler. Sjæl og ånd hører ikke hjemme i dagens menneskebilde innenfor akademisk og i kulturlivet. Det mener jeg er galt. Jeg står for et spirituelt menneskebilde.

For det andre tror jeg at jeg er kommet inn i verden for å gjøre noe. Det er veldig alvorlig. Mennesket er som sagt en del av en stor kosmisk kamp mellom motstridende makter. Da må man prøve å gjøre det gode, og det er vanskelig. For vi feiler hele tiden.

– Dette er også klassisk antroposofi?

– Man kommer inn i verden med en skjebne? For meg er skjebne en realitet. Jeg tror at vi kommer til verden med «forseglede ordre», som Kierkegaard sa. Jeg mener å merke i mitt eget liv at det er et mønster. Og fra skjebne er det en kort vei til å spørre hva som konstituerer skjebnen. Hva er skjebnens årsak? Da havner du fort i et reinkarnasjonsperspektiv.

– Men karma og nåde utelukker hverandre, gjør de ikke?

– Det er et komplisert spørsmål som jeg nylig har skrevet en artikkel om. Hva er sammenhengen mellom nåde og skjebne? For min egen del har jeg prøvd å formulere et klart svar: Nåden utligner arvesynden, den iboende defekt vi alle sammen har. Mens karma er jeg selv ansvarlig for. Jeg er ikke ansvarlig for

arvesynden. Den er like ufortjent som nåden er det. Men det jeg har gjort tidligere, det er min karma, og det må jeg ta konsekvensen av.

– Hvordan praktiserer du din antroposofiske kristendom? Hvordan utøver du din tro?

– Jeg er medlem av Kristensamfunnet. Steiner har to bidrag til kristendommen. Det ene er hans syn på teologiske spørsmål, og det andre er hans fornyelse av det kultiske gjennom Kristensamfunnet. Det hender at jeg går der.

– Mediterer du? Ber du?

– Jeg har prøvd å meditere, men synes ikke jeg fikk noe igjen for det. Det meditative skal jo være en kilde til selvforvandling. At du blir et bedre menneske. Derfor må man jo prøve å være ordentlig. Så det viktigste som har skjedd meg gjennom antroposofien, er den retning min advokatpraksis har tatt, og hva jeg bruker tiden på. Jeg ser det som min oppgave, jeg ser det som min skjebne, å synliggjøre og legitimere antroposofien. Jeg har brukt svært mye tid på å fronte antroposofien, både internt i form av styremedlemskap, et tresifret antall artikler, tresifret antall foredrag, mange bokutgivelser, dette har betydd mye i mitt liv.

– Dette med «oppgave» og «forseglede ordre» vil for noen mennesker vekke frykt for ikke å gjøre det som er meningen med ens liv. At man ikke er i Guds plan. Kjenner også du frykt for å handle, eller unnlate å handle, slik at din karma bare blir verre?

– Det er et forferdelig problem. Andre Bjerke har et eksistensielt dikt som heter «Ordet du ikke sang». Gjorde du det du kom for, spør han. Sang du det ordet du skulle synge? «Gikk du før du fikk sagt ordet du kom for å si?» Det er et grusomt og alvorlig dikt, fordi vi hele tiden må svare: «Nei, jeg kunne gjort så mye mer.»

– Er du redd for å dø?

– Nei. Finnes ikke redd for å dø. Jeg vil gjerne leve til jeg blir 90, og jeg kan sikkert bli redd for smerter i forbindelse med døden, men jeg er virkelig ikke redd for å dø.

– Hva tror du skjer når du dør?

– Jeg knytter jo an til reinkarnasjonstanken.

– Kan ikke det også være en skremmende tanke?

– Jo, selvfølgelig, for det innebærer at, som man

sår, så høster man. Men det er da en rettferdighet i det, som må overstyre alt.

– Jeg vil tilbake til din siste artikkel, hvor du skriver at Steiner ønsket en «gjennomkristning av tenkningen, som skulle overvinne kløften mellom tro og viten og gjøre tenkningen kristen». Kan du utlegge dette?

– Det er Paulus. I den samme artikkel skriver jeg også at arvesynden har flere betydninger. Det ene er at det onde kom inn som en motkraft i verden. Men arvesynden representerer også et erkjennelsesmessig syndefall. Gjennom arvesynden blir erkjennelsen forurenset. Vi synker ned i materien, med en erkjennelse som benekter det åndelige.

– Har ikke Steiner en tanke om at det en gang i urtiden var en mye tettere og intuitiv forbindelse mellom mennesket og det åndelige?

– I mytisk tid, ja. Før syndefallet hadde heller ikke mennesket noen fri vilje. Filosofen Hans Kolstad, som også er opptatt av Steiner, holdt i fjor et foredrag om Kristi betydning for erkjennelsen. Heftig. Og selvfølgelig omstridt!

– Innebærer Kristus også at erkjennelsen kan miste det forurensende innholdet vi har med oss fra fødselen?

– Det er et fantastisk spørsmål. Vi er vant til å tenke at Kristus har med tro å gjøre, men kan Kristus også ha betydning for vår erkjennelse? Det er en helt ny og fremmed dimensjon.

– Men kristendommen er en tro?

– Kristendommen er en tro, men ikke bare en tro. Kristendommen er ingen lære, det er handling. Kristendommen er en handling. Det læremessige er ikke det sentrale ved Kristus. Paulus sier et sted: «Ikke meg, men Kristus i meg.» Det er et Paulus-sitat som Steiner stadig fremhever, for det har med selvforvandling å gjøre.

– Du har holdt foredrag om ulikheter mellom folkekirken og antroposofien. Men hva er likhetene?

– Likhetene er klare. Folkekirken og Steiners kristologi er enige om det aller mest vesentlige, nemlig betydningen av Kristi liv og død og oppstandelse. Oppstandelse. Man er enig om kjernen, men man er uenig om frelsen. For i folkekirken blir man frelst ved tro. Det er nåden alene. Det er jo frelse i dåpen, før du begynner å erkjenne noe som helst? Det blir for meg helt galt. Steiner prediker ikke frelse.

Steiner vil ikke omvende, han vil erkjenne. Steiner vil gi et incitament til en erkjennelse som styrker det religiøse. Men dette er ikke noe man bare skal tro på. Steiner bare setter det frem, så får du prøve det selv. Det er ikke sant fordi Steiner sier det. Jeg gjentar: Det er ikke sant fordi Steiner sier det.

– Hva er det verste ved antroposofien? Det minst troverdige?

– Det mest problematiske ved antroposofien er selve fundamentet: Pretensjonen om at antroposofien er erkjennelse og ikke en tro. Det mest problematiske er med andre ord det mest grunnleggende, at det er mulig å ha sikker kunnskap som ikke er basert på sanseerfaring. Det er kjempeproblematisk. Dette er selve premisset for hele Steiners livsverk, og må i mye større grad problematiseres og bearbeides.

– Du gjør i en artikkel et nummer av at han var

selvlært, hadde lite formell utdanning. han holdt alle disse foredragene uten manus.

– For meg er det en gåte at han greide å holde alle foredragene om alle mulige ulike temaer uten noen form for manus. Han står bare rett opp, og så steno-graferes alt ned. Og så henger det sammen. Man kan være enig eller uenig, men det henger jo sammen. Jeg kan ikke forklare Steiner uten å trekke inn spørsmålet om innvielse. Møter vi ikke innviede gjennom historien? Var Moses en innvidd? Var Buddha en innvidd? Var Zarathustra en innvidd, altså disse store spirituelle menneskeførerne. Dette er et spørsmål jeg ikke har tenkt på før i de siste årene, og som jeg ikke er ferdig med.

Alf van der Hagen er forfatter og har arbeidet som redaktør i Morgenbladet Bokklubben og NRK.

Om antroposofiens vitenskapelighet

AV HARALD HAAKSTAD

Fra essayet; Et springende punkt. Naturerkjennelse, åndserkjennelse, selvrealisasjon (2008).

Det 20. århundre fortøner seg i tilbakeblikket som et dramatisk og forvirrende kulturelt oppløsningsfelt. Ved inngangen til det 21. ruller materialismen triumferende videre; samtidig enes man gjerne om at vår tids sosiale og økologiske katastrofer har

bragt modernismens prosjekt, rasjonaliteten, i vanry. Alternativene florerer; men fordi de gjerne henter sin «nyorientering» fra forgangne kultur og bevissthetstilstander, savner de som oftest den nødvendige forvandlingskraft i møtet med tidens realiteter.

EN KOMPLEMENTÆR VIRKELIGHET

Men driften mot en utvidelse av det tradisjonelle verdensbildet viser seg også på en annen måte. Ulike vitenskapsgrener er blitt drevet mot bestem-

te grenser. Ikke minst har kvantefysikken bidratt til å aktualisere de vitenskapsteoretiske problemstillingene. Et kjent eksempel er at et kvant kan beskrives både som partikkel og som bølge, avhengig av forsøksbetingelsene, dvs. av den bevissthetsmessige forutsetning. Resultatene viser kort sagt at ett

og samme fenomen må tillegges gjensidig utelukkende egenskaper, en umulig forestilling for gjenstandsbevisstheten, for den vanlige forstandsløkk¹.

I denne forbindelse formulerte Nils Bohr sitt berømte komplementaritetsprinsipp, som han i et radioforedrag for skoleungdom forklarte slik: «Vi behøver bare å tenke på den komplementære måten vi bruker slike ord som 'tanker' og 'følelser' på for å beskrive de situasjoner som hvert eneste menneske befinner seg i. Disse ordene viser jo nettopp til sider ved våre indre opplevelser som begge er like vesentlige, men som utelukker hverandre i den forstand at selv våre varmeste følelser fullstendig mister sin egenart når vi forsøker å gi uttrykk for dem ved hjelp av den kolde logiske tanke.»

Var ikke det som Goethe forsøkte, men som den anerkjente vitenskap hittil har avvist muligheten av, prinsipielt sett et svar på denne problemstillingen: å finne en *ekte* komplementaritet i erkjennelsen, hvor tanke og følelse, kunnskap og kunst går opp i en høyere menneskelig enhet?

FRIHETENS FILOSOFI

Den vitenskapelige utvikling selv har altså vist at menneskets bevissthet ikke kan skyves ut av er-

kjennelsesprosessen, men er en integrert del av den. Spaltningen mellom subjekt og objekt i vår erkjennelse av verden er ikke en nødvendighet som ligger i tingene, men en egenskap ved subjektet. Det springende punkt i forståelsen av hvordan erkjennelsen kommer i stand, ligger i vår egen bevissthetskonstitusjon, som spalter virkeligheten i en ytre og en indre verden². Denne epokegjørende oppdagelsen ble gjort og inngående beskrevet av Rudolf Steiner allerede i 1880-90-årene, men langs andre veier enn naturforskernes, nemlig gjennom en undersøkelse av erkjennelsesprosessen selv. Men fremgangsmåten var den samme: «Sjelelige iakttagelsesresultater etter naturvitenskapelig metode», som undertittelen til Frihetens filosofi (1894) lyder.

I denne boken heter det: «Denne skilleveggen mellom oss og verden reiser vi så snart bevisstheten lyser frem i oss. Men vi mister aldri følelsen av at vi tilhører verden, at det finnes et bånd som knytter oss til den, at vi ikke er et vesen utenfor, men innenfor universet. – Denne følelsen skaper et behov for å slå bro over motsetningen. Og broslagningen over denne motsetningen er det egentlige og siste mål for menneskehetens samlede åndelige bestrebelse (...) Først når vi har gjort verdensinnholdet til vårt tankeinnhold, gjenfinner vi den sammenhengen som vi selv har løst oss ut av.»

Det er denne broslagningen som er gjenstand for Frihetens filosofi. Med dette utgangspunktet kunne antroposofiens vitenskapelige forutsetning kanskje formuleres slik: I den naturvitenskapelige bevissthet og forskningsholdning finner vi embryonallivet til en ny åndelighet, til en åndsvitenskap.

Harald Haakstad døde 9. oktober 2015. Artikkelen inngår i boken «Et springende punkt. Essays om erkjennelse og antroposofi» av Harald Haakstad som vil utkomme på Antropos Forlag høsten 2019. Redaktører: Knut Dannevig, Frode Barkved og Cato Schiøtz.

.....
1 Se Walter Heitler: *Mennesket og den naturvitenskapelige erkjennelse*.

.....
2 Henri Bortofts lille bok *Goethes naturwissenschaftliche Methode*, Stuttgart 1995 (orig.: *Goethe's Scientific Consciousness*), gir en anskuelig og levende innføring i problemstillingen.

Sigurd Ibsen og Rudolf Steiners tregrening

AV ELIZABETH WIRSCHING

Henrik Ibsens sønn, Sigurd Ibsen, var opptatt og inspirert av Steiners tregreningsideer. Dette fremkommer klart i hans bok *Politikens motsætninger* fra 1925. Tregreningsimpulsen feirer i år 100 års jubileum.

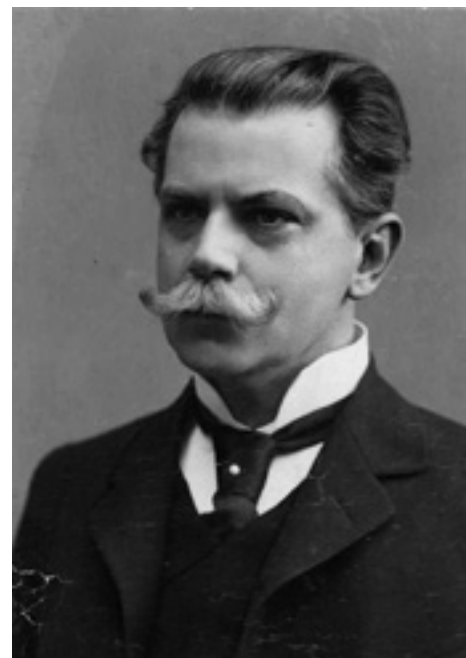
Sigurd Ibsen (1859-1930) var en aktiv politiker, allsidig og svært opptatt av kulturlivet. Han så farene for at politikerne fjernet seg fra menneskenes dagligliv og behov. I boken skrev han: «Men om magt er politikens egentlige element, er der dog en uutryddelig følelse av, at den ikke bestandig er dens rette element. Der lever en forestilling om at tingenes orden av høiere art, som magtforholdene må stemme med, skal de anses for forsvarlige. Hva er det nu, som fremkalder denne forestilling? Det er ikke erindringen om en guldader, om et tapt paradys, som ligger til grunn for den politiske idealisme: ofte består denne jo tvertom i en streben efter tilstande, som fortiden ikke oppviser maken til. Den høiere orden kan altså fra først av kun findes i os selv, ha sin bolig i den menneskelige hjerne. Det samfundslige ideal, reformatorens eller revolusjonærens, har, likesom kunstnerens og oppfinnerens, sit utspring i et indre syn, i en visjon av hvordan tingene skulde være: det er en hævdeelse av menneskevæsenets krav overfor de ydre kjendsgjerningers ufuldkommenhet. Denne visjon er det forbillede, samfundstilstande bedømmes efter, og når motsetningene mellom vilkårene, som de menes at burde være, går stadig tydeligere op for flere og flere, da er det, forbedringerne og omveltning-

gerne forberedes.»

STEINERS TANKE ER DRISTIG

Sigurd Ibsen savnet en ny samfunnsvisjon og mente å kunne se den hos Rudolf Steiner. I boken skrev han: «Hvad der vanskeliggjør folkenes økonomiske samarbeide, er ikke kapitalismen, og endnu mindre er kollektivismen istand til at fremme det. Feilen stikker i sammenblandingen av økonomi og politik, og erkjennelsen herav må lede til den konsekvens Rudolf Steiner har dradd: det økonomiske liv burde organiseres i fuldstendig uavhengighet av det politiske.

Hvorvidt der er udsikt til en adskillelse, og hvordan den skulde foregå, er et vidløftig kapitel, som der her ikke er plass til. Kun så meget bør der sies, at om Steiners tanke er dristig er den ingen utopi. For på den ene siden har det økonomiske liv en naturlig tendens til at stræbe ut over statens grænser: handelen

Sigurd Ibsen (1859-1930).

har gjort det fra gammel tid, den moderne høifinans er ubunden av hjemstavn, vore dages storindustrier henvist til expansion og organiserer seg delvis i over-nasjonale sammenslutninger... Og på den anden side er det ingen nødvendighet for staten at gripe ind i det økonomiske liv, likeså litet som den behøver at blande seg i åndslivet: den kunne meget vel bestå som en utelukkende politisk-juridisk indretning.»

HVA ER SOSIAL TREGRENING?

Men hva er Rudolf Steiners tregreningsimpuls? Fremstillingen på Wikipedia gir en ganske presis beskrivelse:

I 1919 ga Rudolf Steiner ut boken *Die Kernpunkte der Sozialen Frage* i Tyskland. Den ble godt mottatt, og boken ble trykket i flere opplag samme år, og den solgte over 80 000 eksemplarer. Dette var rett etter Den første verdenskrig, og Rudolf Steiner ville presentere et alternativ til de økonomisk orienterte og etnisk baserte nasjonalstatene, og til Lenins «viten-skapelige sosialisme». Steiner mente han hadde grepet samfunnets grunnleggende ide, og at det ville være riktig å desentralisere samfunnet og la dets tre funksjonsområder; kulturlivet, rettslivet og det økonomiske liv, organiseres etter hvert sitt prinsipp. Idéen kalte han tregreningen av den sosiale organismen.

I et foredrag fra 1919 (GA 329) trekker Steiner fram liberalisme, demokrati og sosialisme som tre store og ærlige ideer som er kommet fram i menneskehetens utvikling. Liberalismen kommer med sin høye verdsettelse av frihet til full rett i ånds- eller kulturlivet. Demokratiet, som drives frem av opplevelsen av alle menneskers likeberettigelse, hører politikken eller rettslivet til – og sosialisme, med sin forståelse av solidaritet og broderskap, hører hjemme i det økonomiske livet.

KAMP PÅ DET YTRE OG INDRE PLAN

I *Politikens motsætninger* er et av Sigurd Ibsens hovedtemaer at vi ikke kan realisere hverken Steiners eller andres verdier uten kamp både på det ytre og indre plan.

«Ideelt skal politiken gå ut på at fremme det al-

Sigurd Ibsen tegnet av Christian Krohg. Wikipedia.

mene vel. Den skal gjøre menneskene dugeligere ved at forbedre deres vilkår. I dette øiemed skal den bort-rydde hemmende omstendighæter, søk at forebygge

kraftspildende rivninger, ophjælpe hvad der kan tjene til kvaliteternes høining, i det hele tatt indrette samfunnet på sådan vis, at det frembringer et maximum av værdifulle ydelser... Dette er intet andet enn social teknik.... Den anden side viser os politiken som en kamp. En kamp for existensbetingelser, for frihet, for hæder, for magt, for fixe ideer, for rene hjernesvind. En kamp full av spænding og pludselige vendinger, hvor alle menneskelige karakterer motiver spiller ind: fra heltesind til trælleånd, fra den mest selvforglemmende offervilje til den hensynsløse egoisme. Dette er epos, drama, melodrama, kun at det er utsprunget av livet selv.»

HVEM VAR SIGURD IBSEN?

Det ble stilt store forventinger til Henrik Ibsens sønn, og de ble neppe mindre da han giftet seg med Bjørnstjerne Bjørnsons datter Bergljot. Han hadde juridisk embetseksamen fra München og tok doktorgrad i Roma i 1882 på en avhandling om overhusets stilling i det representative styresystem. Sigurd Ibsen ble statsråd ved den norske statsrådsavdelingen i Stockholm i 1902, og var Norges statsminister i Stockholm fra 1903 til 1905 mens George Francis Hagerup var statsminister i Kristiania (Oslo). Han var en sentral person i oppløsningen av unionen mellom Sverige og Norge i 1905 og ble regnet som viktig i arbeidet med å overtale Bjørnstjerne Bjørnson, Arne Garborg og Fridtjof Nansen til å gå inn for monarki selv om disse opprinnelig ønsket republikk som styreform.

VAR HAN EN MYSTIKER?

Men Sigurd Ibsen hadde også en interesse for en utvidet virkelighetsforståelse.

I en artikkel i VG 17.09.1996 skrev Bodil Neverdal: «Som sin far var han mystiker med en fatalistisk tro på skjulte åndsmakter, i dyp lengsel etter kontakt med det åndelige potensialet i sitt indre. Han var seg også svært bevisst at diktergenier som Goethe og Shakespeare har hentydet til oversanselige makters innflytelse på deres egne produksjoner, og var overbevist om at menneskets

skaperkraft overlever legemet etter døden.»

I artikkelen *Vitenskap og mystik* fra april 1911 argumenterer Sigurd Ibsen mot at den naturvitenskapelige verdensanskuelse gir svar på tilværelsens store spørsmål. Etter hans oppfatning er det «ukjendte magters færd» som i større grad enn det man vil ta innover seg styrer menneskenes liv: «Ved siden av den virkelighet som gir seg til kjenne, er det også en annen virksomhet hvis ansikt er hemmelig for oss. Mennesket ferdes i en hemmelighetsfylt atmosfære og er omspent av krefter som ikke bærer noe navn. Den ukjente verden er like virkelig som den vi er fortrolige med, men hva den betyr for oss, og hva vi betyr for den, kan vi ikke få vite. Mennesket beveger seg på overflaten og ikke i dybden, de årsaker som konstateres er sekundære og den sammenheng mennesket prøver å erkjenne, er intet annet enn bruddstykker.»

De siste avsnittene er hentet fra artikkelen «Henrik Ibsen og Rudolf Steiner» av Cato Schiøtz i *Antroposofi i Norge* 4-2006.

Elizabeth Wirsching arbeider for Antroposofisk selskap og BINGN utdanningen. Hun har bakgrunn som steinerskolelærer og har vært leder av Ungdomssesjonen i Goetheanum.

Helgeseter - landet av melk og honning

Ola med selveste sjefen, Geir Legreid, foran det som må være Bergens stiligste kontordør!

AV OLA HENNINGSSEN OG DAG BLAKKISRUD,
TØYEN TEKSTVERKSTED

Sissel som er redaktør i LandsByLiv ønsket seg en artikkel om de nye prosjektene på Helgeseter ved Bergen. Tøyen Tekstverksted slo til. – En tur til Bergen om våren kan jo være ganske fint, sa Ola.

Da det nærmet seg tiden for at vi skulle reise, var det blitt pilotstreik i SAS. Det fikk følger. NSB hadde ikke nok vogner til nattoget som vi hadde tenkt å reise med, og prisen på Norwegian gikk opp til over 3000 kr pr person! Da tok vi en sjanse. Vi kjøpte SAS billetter og satset på at streiken skulle være over. Slik greide vi å holde budsjettet vårt. Nesten...

Så kom dagen da vi skulle dra til Bergen. Den første meldingen fra Ola kom før kl 07. Jeg tar med nistepakke til deg også, sto det på sms'en. Ja, ja – hva kan man si? Jeg er vant til å tenke på meg selv, og det er veldig lenge siden noen har laget nistepakke til meg. Så jeg ble ganske varm i hjertet og tenkte at dette begynner bra. Det gikk bra også. Og her kommer fortellingen.

SMIL PÅ GARDERMOEN

Da vi kom til kontrollen på Gardermoen var det ganske mange stressa folk der. Noen som hadde dårlig tid, fikk kofferten sin til ekstra kontroll. Det var ikke populært. Men Ola hadde en hyggelig kommentar til damen som hadde ansvaret. Og etter hvert ble det smil i alle ansikter. Så fortalte en av vaktene om en gang da Arve Telllefsen skulle kontrolleres. Da hadde han tatt ut fiolinen sin og spilt litt for alle i kontrollen. Det var en opplevelse som de kunne se tilbake på

Ola på biblioteket på Helgeseter. Inni det nye Veksthuset på Helgeseter. Ola utenfor Veksthuset i samtale med Annlaug Mørkve som tidligere var medarbeider på Solborg. Alle foto på Helgeseter: Dag Blakkisrud.

med glede. Denne dagen var det Ola om tryllet frem en fin opplevelse. Jeg tror nok han og Arve Tellefsen har litt til felles der.

SPRÅKFORMING

Helgeseter hadde bedt oss fortelle litt om Tøyen Tekstverksted og om språkforming. Vi gikk grundig til verks og snakket om vokaler og konsonanter. Ola demonstrerte lyder. Hva sier en ku? Hva sier en sau? Siden gikk vi igjennom de kompliserte prosessene som gjør at konsonanter og vokaler blir til tanker om meninger. Og hvordan lyder beveger seg gjennom luften som bølger og forandres i mellomøret til begripelige ord. Det var veldig moro og vi fikk fine spørsmål etterpå.

Helgeseter er så heldig å ha sin egen språkformer. Det er Ursula Helland som er utdannet ved Alanus Høyskolen i Tyskland. Hun har også tilleggsutdanning som terapeutisk språkformer. Ursula er interessert i språk og skriveverksted, og vi håper hun etter hvert blir med i arbeidet vårt. Kanskje sammen med flere fra Helgeseter?

SJEFEN PÅ LOFTET

Geir Legreid er sjefen på Helgeseter. Han har kontor på loftet. Dit inn er det en stilig dør og så har han et fat av Bergenskunstneren Kari Åsen på veggen. Det fikk han av beboerne på Rostadheimen hvor han jobbet før han kom til Helgeseter. At Geir er en god sjef,

er vi helt sikre på. Vi kan se det på alt som skjer. Det er god stemning. Smil og latter. Alle virker trygge og glade.

– Jeg tror på selvbestemmelse, sier Geir.

– Beboerne skal få mer og mer ansvar for eget liv. Inkludering i hverdagen går begge veier. En likeverdig relasjon krever høy bevissthet om den andre.

HELGETUN OG VEKSTHUSET

– Hva med det nye huset, spør Ola? Egentlig er det to nye hus. Det er Helgetun med 31 leiligheter for seniorer mellom ca 65 og 80 år, både par og enslige, og så er det «Veksthuset» som er felles møteplass som forbinder seniorenene, barna i Eplekarten, og beboerne og medarbeiderne på Helgeseter.

– Veksthuset er et flerbrukshus. Da vi nettopp hadde karneval, hadde vi middag for nesten 100 personer der, forteller Geir. – Det er et hus for fest og moro! Og for kurs og øvelser. De store glassveggene inni huset kan åpnes, og da blir det ett stort rom. Eller vi kan ha gartneri i den ene enden, og musikk og kafé i den andre. Det er et helt utstyrt kjøkken der også. Så med «Veksthuset» fikk vi alt! Et hus for planter og for mennesker, og et kulturhus som vi hadde ønsket oss så lenge.

RIEBERFONDENE

– Hvordan greide dere alt dette? spør Ola. – Christian Rieber er en utrolig mann som gjør en stor innsats for

Bergen og for Helgeseter, svarer Geir. – Han ønsket at vi skulle lage et møtepunkt der eldre og yngre, beboere og medarbeidere kunne møtes. Et veksthus til å vokse i. Og så begynte vi å lete etter penger. Heldigvis har vi en flott prosjektleder – Ole Rasmus Nygaard! Han har en rolig og kul stil som gjør at vi ikke stresser. Vi brukte god tid på å finne de beste løsningene. Det var alltid mulig å justere. Så fikk vi fatt i den ene millionen etter den andre. Det var en utrolig gøy prosess. Vi har vært både flinke og heldige. Helgeseter er et privilegert sted og har fått god støtte fra Rieberfondene.

Familien Rieber har en lang tradisjon med tilknytning til Helgeseter. Men Rieberfondene er mye mer enn en velstående «onkel». Christian Rieber er også en visjonær kraft! 93 år gammel jobber han fremdeles mer enn de fleste. Han er veldig raus, men forutsetter engasjement og innsats! Blandingen av personlig engasjement og god nok økonomi gir de beste resultater.

INTERNASJONAL OPPMERKSOMHET

Da planleggingen av seniorboligene begynte, var det noen som var skeptiske. – Vil de eldre like oss? Vil de engasjere seg i det som foregår på Helgeseter?

Ola foran Helgetun eldreboliger (helgetunbolig.no).

Ønsker vi å ha de eldre som naboer?

Det var mange synspunkter, men de fleste likte idéen om seniorhus på området. Igjen var det Christian Riebers visjon: Seniorene kan flytte sammen *før* det blir aktuelt med hjemmehjelp og pleie! På denne måten kan det skapes noe helt nytt. Ny mening for et nytt livsavsnitt. Nye mennesker kan lære hverandre å kjenne. Nye miljøer kan oppstå. Gjennom kontakten til beboere og medarbeidere på Helgeseter kan det bli økt integrering og inkludering der alder og funksjonsnivå er uvesentlig. Det er relasjonene og interessen for hverandre som er viktigst.

Dette banebrytende initiativet har ikke gått upåaktet hen. Flere forskermiljøer har vist interesse, og ett av prosjektene vil følge seniorene og Helgeseter over flere år. Og så skal det lages en dokumentarfilm. Forskning har vist at engasjement og aktivitet minsker risikoen for å utvikle aldersdemens. Et rytmisk liv med mye kunst og musikk, god økologisk mat, vennskap og sosiale sammenhenger forlenger livet og gir økt livskvalitet.

TRIVSEL OG GODT MILJØ

– Hva er utfordringene med å jobbe på Helgeseter, spør Ola. Geir sier at det er mye å glede seg over. Det er et godt miljø og mange blir her lenge. Det er folk som har jobbet på Helgeseter i 40 år! Og mange som har jobbet i mer enn 25 år. Det sier litt om trivsel og miljø! Men selvfølgelig er det noen utfordringer også. Det kan være krevende å jobbe en til en med beboere som kanskje ikke har vanlig språk og der man må tolke den andres uttrykk hele tiden. Det kan være kroppsspråk eller lyder. Vi har 7 til 14 timers vakter, og det er lett å forstå at det kan bli slitsomt noen ganger på de lange vaktene. Og Helgeseter forventer høy kvalitet av alle. Vi må tåle litt press i arbeidsdagen, og så må vi gi mye av oss selv.

– Og hvordan er det å være sjef her?

– Det er utrolig kjekt. Det er så mange gode folk her! Min jobb er å legge til rette, sier Geir. For at alle får gjøre jobben sin best mulig. Jeg må være god på å forhandle med det offentlige, og skape tillit til at vi er en dyktig organisasjon.

Vi legger merke til at Geir kan begeistre. Og det er nok en god egenskap for en sjef. I tillegg tror vi han er veldig ryddig. Alle permene står fint i hyllene sine, og skrivebordet er rent og uten løse blader. Litt ulikt det vi er vant til hjemme!

RIKT KULTURLIV

Det er et aktivt kulturliv på Helgeseter. De skal ha oppføring av Karl Jenkins sin «Adiemus» og ha flere barneforestillinger under høstens festival. Helgeseter ligger i Sædalen bydel litt sør i Bergen kommune, et område som utvikler seg hele tiden, og det flytter stadig nye folk hit ut. Da er det fint at Helgeseter arrangerer de årlige Setersprellene sine. Det er kultur for *alle* som gjelder. Musikk, spill og mye annet.

– Jeg er ikke toppen av organisasjonen, sier Geir.
– Jeg er bunnen. Og hvis jeg klarer å være en trygg

bunn, som alle kan støtte seg til, så gjør jeg jobben min.

– For meg er Helgeseter landet av melk og honning, sier Geir. – Jeg kjempetrives. Det er bare en ting som er drepen for meg. Og det er ubenyttet potensiale og uforløst energi. Hvis jeg opplever det, så blir jeg litt trist.

Vi tror ikke Geir har mange triste dager. For det virker ikke som det er mye uforløst energi på Helgeseter. Over alt er det folk i arbeid. Smil og vink. Og selv kalven av vestlandsk fjordfe, som står i innhegningen bak fjøset, ser ut til å ha sitt å tenke på.

Dag Blakkisrud er språkformer, eurytmist og kulturarbeider. Han driver Tøyen Tekstverksted AS. Ola Henningsen bor på Vidaråsen Landsby. Han er frilansreporter for Tøyen Tekstverksted.

BEBOERRÅD – EN IDÉ FOR ALLE?

AV OLA HENNINGSEN

På Helgeseter møtte jeg Michael Tveiterås. Jeg likte ham med en gang. – Kanskje vi kan bli venner?

Michael fortalte at de har et beboerråd på Helgeseter. Da ble jeg interessert fordi jeg tenker kanskje det kan være noe for oss i Camphill også? Alt handler om inkludering. At vi inkluderer alle i livene våre. Og da kan det være fint å skape nye sammenhenger.

– Når begynte dere med beboerråd?

– Beboerrådet ble startet fordi det kom så mange unge nye beboere til Helgeseter. Det skapte et behov for å formidle til hverandre og inkludere de eldre. De som hadde bodd på Helgeseter i mange år. Etter to år fungerer beboerrådet veldig bra. Nå er det syv medlemmer, men alle har lov til å komme. Viktige ting blir snakket om i beboerrådet. Gruppens tanke er å inkludere alle.

Jeg spurte Michael hvor lenge han har bodd på Helgeseter?

– Fem år, var svaret. Han kommer fra Bergen så det var et naturlig valg å bo her. Michael jobber på kjøkkenet to ganger i uken og en helg i måneden. Og på bakeriet to ganger i uken.

– Hva synes du om miljøet her på Helgeseter?

Michael synes miljøet er kjempefint og trives veldig. Men så sier han: – Nå er det trimgruppe. Det må jeg ikke gå glipp av eller komme for sent til. Det var det siste ordet fra ham.

Michael Tveiterås.

Kopplam på Hogganvik

FORTALT AV TOMMY JOHANSEN,
FØRT I PENN AV ELISABETH HUSEBØ

I år fikk vi hundre levende lam på Hogganvik, pluss et som døde.

Nå er alle lammene ute på beite.

Det var mange søyer som fikk tre eller fire lam. De kan bare gi mat til to, så det ble mange kopplam – femten stykker!

De går ute bak Arne Garborgs hus, og noen bak garasjen.

Hver gang kopplammene ser folk, setter de i med en voldsom breking, for da tror de at det er noen som skal mate dem. De får surmelk i bøtter med mange «spener» på.

Når de drikker, står halen rett opp og vifter.

Snart skal sauene til fjells, men kopplammene må nok bli igjen her, siden de ikke har noen mammaer til å passe på seg.

Tommy Johansen bor i Hogganvik Landsby.

En liten familie i en stor familie

AV ELIZAVETA HUSEBØ

Sønnen vår ble født 3. januar 2019. En fin liten skapning, barnet vårt som vi ønsket så mye. Fem dager etter fødselen var vi tilbake i Hogganvik. Jeg uroet meg for grensesetting, og tenkte det var best at jeg gjemte meg vekk med babyen min. Men alt forandrer seg når barnet er født. Jeg vet jo at i Camphill er det mange familier med små barn og større barn, og mange mødre vil forstå meg.

Når barnet blir født begynner en veldig viktig, men ikke så lett tid for foreldrene, og spesielt for moren. Man får aldri nok søvn og må bruke mye krefter på barnet. Det er flott, men krevende arbeid.

Mange kvinner får postnatal depresjon. Dessverre er dette ganske vanlig nå til dags. Kvinner trenger hjelp og støtte etter fødselen, både fysisk og følelsesmessig. Humøret svinger, går opp og ned, og man får kanskje skyldfølelser – «Alle andre mødre klarer det, så hvorfor får ikke jeg det til?», «Kanskje jeg er en dårlig mor?», «Jeg er ikke sterk nok» og så videre.

Men en av grunnene til at vi bor i Camphill er for å lære å akseptere – at vi er ikke perfekte. Og det skal vi heller ikke være. Dette livet i et fellesskap hjelper meg så mye. Jeg merker hvordan alle støtter familien vår. Vi har fått mange fine gaver og mange gode ønsker, og folk bryr seg virkelig om hvordan jeg har det, hvordan det går med babyen, hvordan vi har

sovet. De som bor i huset sammen med oss, hjelper ofte til med bleievasken, og de lager spesiell mat til meg, så ikke barnet skal få ondt i magen, alle hjelper gjerne til med å rugge vognen en stund, de vil se den lille. Og jeg fryder meg når jeg ser sønnen min smile tilbake til landsbyboerne.

Vi lever sammen for å støtte hverandre. Og det er jo ikke bare slik at medarbeidere støtter beboere, støtten går veldig ofte den andre veien. Takk alle sammen for støtten til vår lille familie!

Elizaveta Husebø var medarbeider i Svetlana Camphill-landsby i Russland, før hun flyttet til Hogganvik Landsby sammen med sin norske mann 2018.

Ei motstrøms bok

BOKOMTALE: GERILJAHAGEN, KARI GÅSVATN, FLUX FORLAG 2019

AV RIGMOR
SKÅLHOLT

Siden 1970 har Kari Gåsvatn vært journalist, både som kommentator i avisa *Nationen* og som freelance-journalist med base i Berlin deler av året. Kari Gåsvatn har sine røtter på en gård i Rindal, en kommune sør i Trøndelag. Interessen for mat, landbruk, politikk og alt som vokser

ligger «i genene» og står hennes hjerte nær. I snart 50 år har hun forsket og skrevet om disse temaene. «Geriljahagen» er et resultat av utrettelig nysgjerrighet og interesse for det mest grunnleggende vi har: Jorden!

Gjennom 15 kapitler og små underkapitler tar hun oss med på en ferd som sender leseren mellom avmakt og glede. Produksjon av mat overtas av internasjonale konsern uten å ta hensyn til landskap og lokalsamfunn, hevder hun. Gåsvatns budskap er å ta tilbake eierskapet til landskap og mat. «Mat er et minst like grunnleggende felles gode som velferdstjenester. Det hører hjemme i folkets eie og burde ikke overlates til konsernernes og finanskapitalens spill.» (s 111). Skal f.eks. Amazon og Nestlé bestem-

me hva vi skal finne av mat i butikkene? Her ligger kjernespørsmål for matdemokratiet, skriver hun.

Vi misledes til å tro at mangel på mat skal reddes av industrilandbruk. På verdensbasis produserer industrilandbruk 30 % av maten og bruker 70 % av dyrka mark. Småskala-bønder produserer 70 % av maten og bruker 30 % av dyrka mark. Kari Gåsvatn er godt orientert. I Tyskland er det stor bevissthet og bekymring for jorden og maten. I Norge er det et «ikke-tema» ifølge forfatteren. Kari Gåsvatn etterlyser debatt og samtale. Hun har ikke fasitsvar, skriver hun. Men hun vet mye. Hun har samlet kunnskap gjennom mange ti-år. Hennes hjerteanliggende er at hun «ønsker det beste for norske bønder og bønder over hele kloden, fordi vi trenger dem både for å få ekte, ærlig mat og for å stabilisere klimaet og bevare arts mangfoldet» (side 213).

Avmakten forløses i glede når Kari Gåsvatn tar oss med til bønder, forskere og idealister som tar til motmæle. Her er det mange lyspunkter! Vi får møte mennesker som i det stille og lille arbeider motstrøms. Hun tar oss med til Trøndelag og møter økobonde Ole Johan Granøien som har frittgående gris, kyr og sauer. På Alm Østre i Stange møter vi tre entusiaster som har startet eget frøfirma, Solhatt. Hun besøker Horgen gård på Nes i Akershus. Til Sørlandet, India og Cuba får vi også bli med, og mye, mye mer.

Gåsvatn spør i slutten av boka om hun er journalist eller aktivist. Jeg mener hun er begge deler. Boka krydres med små glimt fra hennes «Motmakthage» i Oslo. På en liten plett kommunal eiendom, kjemper hun en stille kamp bl.a. mot gressklippere som ikke

ser hennes nyplantede svarthyll. Kari Gåsvatn har en god og spiss penn! Selv om det er mye dyster kunnskap, så gleder jeg meg over replikkene som er meget presise. E6 utvides nå til firefelts veg fra Kolomoen til Moelv. Det er smertefullt å oppleve. Kari Gåsvatn setter ord på denne smerten: «Arealet som brukes til korn, går ned i Norge. Det er ofte den beste kornjorda som blir forseglet med asfalt og betong», se eksempel s. 177.

Måtte boka nå mange. Den burde være pensum på alle landbruksskoler. Og politikere lokalt og sentralt skulle få et gratisseksemplar. Det er ei frodig og fruktbar bok, rett på sak uten tilsetning av kunstgjødsl og sprøytemidler.

Rigmor Skålholt er sosionom og pensjonist. Hun har bodd i mange av landsbyene og er medredaktør i bladet LandsByLiv.

Forfatter og skribent Kari Gåsvatn.

VALENTIN WEMBER De fem dimensjoner i steinerpedagogikken i Rudolf Steiners verk

Oversatt av Arne Nicolaisen. 214 sider, hft.
Antropos forlag 2018. Kr. 330,-

Boken åpner et innovativt mangfold av perspektiver til Rudolf Steiners pedagogikk. Ut over dette fremsetter den løsningsforsøk for høyaktuelle samfunnsmessige og sosialpsykologiske spørsmål – tankemessig skarpt, inntrengende og lar oss likevel fri til å gjøre opp vår egen mening.

Prof. Dr. med. Olaf Dekkers, Leiden, Nederland

Valentin Wember var i 28 år steinerskolelærer i Stuttgart og Tübingen og arbeider nå som organisasjonsutvikler ved ulike steinerskoler.

- Før vi kan arbeide, trenger vi noe å leve av

BOKOMTALE: BORGERLØNN - IDEEN SOM ENDRER SPILLET
INGEBORG ELIASSEN OG SVEN EGIL OMDAL, RES PUBLICA 2018

AV TRUDE MALTHE THOMASSEN

I år er det hundre år siden Rudolf Steiner satte frem tanken om et nødvendig skille mellom underhold og arbeid: Før vi kan arbeide, trenger vi noe å leve av. Dette 'noe å leve av' burde fastsettes rettslig og ikke være avhengig av det faktiske arbeide. Bare på denne måten kan den individuelle innsatsen i arbeidslivet bli et gode for samfunnet; den enkelte gjør det han kan og vil, ikke hva han må, presset av økonomiske bekymringer.

Det er ikke umulig at borgerlønn vil kunne snu det økonomiske systemet på hodet, om ikke fullstendig, så i alle fall til en viss grad. For hvilke arbeidsoppgaver ville vi sette mest pris på at blir utført? Og hvilke ville vi på den annen side ikke legge merke til om forsvant? Som Ottar Brox skrev i Klassekampen for noen år siden, ville vi nok savnet renholderen før børsmegleren.

Grunnleggende samfunnsoppgaver som matproduksjon, søppeltømming og renhold, ville snarere befunnet seg på inntektstoppen enn nederst på rangstigen, slik de er i dag.

Mange viktige arbeidsoppgaver er heller ikke betalt om de ikke er organisert i institusjoner. Det gjelder barneoppdragelse, omsorg for gamle foreldre, leksehjelp og besøkstjenester. Det arbeidet som nedlegges i den frivillige sektor, er enormt. Men det kan altså bare utføres av dem som får sitt underhold fra en annen kant.

Frivillig sektor viser at mennesker ønsker å være til nytte. Det er også det mange av dem som blir arbeidsløse, gir uttrykk for.

Så hva ville skje om vi innførte borgerlønn, en garantert minsteinntekt som gjorde at hver enkelt av oss kunne sette inn samfunnsinnsatsen der vi synes akkurat *vårt arbeid* har en mening?

Den som har vært syk eller arbeidsløs, og i den forbindelse har hatt kontakt med NAV, vil kjenne seg igjen i filmen «I, Daniel Blake». Her møter vi en syk og en såkalt *arbeidsløs*, som egentlig vil si *inntektsløs*, enslig mor. Daniel Blake, som er syk, får ikke sykepenger, den enslige moren får ikke arbeidsløshetsstrygd. Hun har ellers nok å gjøre med to mindreårige barn. Så kommer det som for en utenforstående kan synes tragikomisk, men som er beintøffe realiteter også her i landet: Møtet med NAV – et byråkratisk, rigid system, som fratar klientene all menneskelig verdighet.

Et kurs i CV-skriving gir assosiasjoner til Aftenpostens spalter om yrkesliv: Det gjelder å presentere seg som noe unikt. Jobbene er få, og det er mange om beinet. Det er en alles kamp mot alle.

Dette er Margaret Thatchers «samfunn», det ikke-eksisterende samfunn som bare består av enkelt-individer med egoistiske interesser. Og de som ikke er i stand til å karre til seg? De får seile sin egen sjø.

Den annen ytterlighet er Marx' drømmesamfunn, der enhver yter etter evne og mottar etter behov. Det er mer radikalt enn borgerlønn. Men slik Marx er blitt

tolket, er det også noe ganske annet. For her er den enkelte *underordnet* samfunnet.

Et tredje alternativ er borgerlønn. Med borgerlønn blir alle selvstendige bidragsytere til og medskaper av et levende fellesskap – ikke et formyndersamfunn, men et samfunn av myndige.

Borgerlønn har vært nedfelt i flere partiprogrammer gjennom årtier. Men få, om noen, fronter ideen.

Så kom det omsider en bok om temaet, også i Norge.

Vi liker å tenke at Norge er et av de mest egalitære land i verden. Og med verdens best utbygde sosiale system. Vi har gratis utdanning, gratis sykehusbehandlinger (nesten), barnetrygd, betalt foreldrepermisjon, syketrygd, arbeidsløshetsstrygd og pensjon, dagpenger og bostøtte. For oss som var unge på 1970-tallet, gjensto det bare ett utviklingstrinn: borgerlønn.

Siden den tid er det imidlertid bare gått én vei, og den har vært bakover og nedover. Men samtidig oppdager vi at det sosiale systemet har vært vel utbygget, også i andre land: Pensjonsalderen har vært lavere, til dels mye lavere, noen har gratis tannpleie, andre gir bostøtte til nygifte. Men over store deler av verden er trenden nedadgående. Og land som forsøker seg på noe annet enn å senke sosiale goder og øke pensjonsalderen, blir utsatt for økonomiske sanksjoner fra USA, slik tilfellet var med Cuba og Brasil, og i øyeblikket er for Venezuela – eller landet blir bombet, som Libya, et land som hadde høyt utviklede sosiale goder.

Nå er det imidlertid slik at borgerlønn igjen er kommet på dagsorden; det har vært en forsøksordning i Finland, Sverige testet parallelt 6-timers arbeidsdag, og temaet om borgerlønn som et nødvendig underhold, ettersom arbeidsløsheten ikke synes å bli mindre med økt teknifisering, debatteres i stadig flere fora.

Her i Norge har vi foreningen Bien som arbeider for borgerlønn. Og i 2018 kom Ingeborg Eliassen og Sven Egil Omdal med boken *Borgerlønn – Ideen som endrer spillet*. Forfatterne er begge journalister med lang fartstid. De åpner med å nevne i fleng alle dem som lever på offentlige stønadsordninger. Deretter tar de opp utfordringene med automatiseringer på de

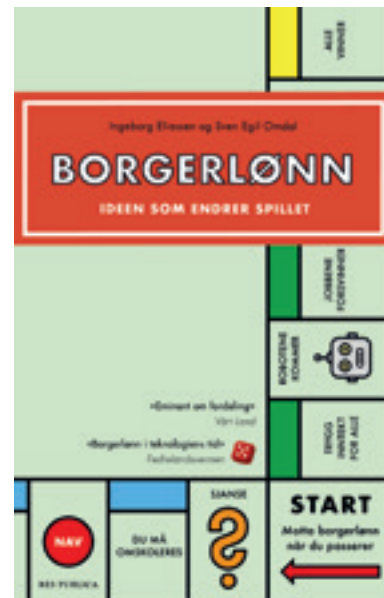
forskjelligste områder, og som stjeler arbeidsplasser for levende mennesker. Og dette er noe som bare øker i omfang. Men hvorfor skal vi utføre oppgaver som like godt kan gjøres av maskiner?

Borgerlønn har vært fremmet i forskjellige varianter med ujevne mellomrom i år etter år. Rudolf Steiner var en av dem som var først ute, for hundre år siden. Mest overraskende er det

kanskje å lese at president Nixon, inspirert av Milton Friedman, fremmet et forslag om borgerlønn i 1970. En familie på fire ville være garantert en minsteinntekt på ca. 80 000 kroner, men forslaget ble nedstemt av demokratene fordi det ikke gikk langt nok. Bedre med ingenting enn noe? Sant nok skulle samtidig alle andre støtteordninger opphøre. Debatten døde ut i USA, men dukket opp i Danmark i 1978. Boken *Opprør fra midten* solgte mer enn 100 000 eksemplarer og skapte voldsom debatt. Debatten spredte seg deretter til Norge, men fikk langt fra samme dimensjoner. Det tør skyldes at Norge synes mer preget av fastlåst bås-tenkning; enten tilhører et tema venstresiden eller tilhører det høyresiden.

Slik borgerlønn debatteres i dag, kan man også en snev av høyre og venstre-tenkning i de forskjellige variantene som foreslås. Kapitalister som Elon Musk m.fl., har i prinsippet ingen glede av en *betingslesløs* grunnlønn. De er avhengig av et arbeidsmarked med arbeidere og arbeidsløse, som kan holde lønningene nede. Derimot kan et garantert underhold for dem som blir overflødige, være nødvendig.

Forfatterne tar opp det fenomen at nasjonaløkonomien vektlegger arbeid forskjellig – alt etter-

Ingeborg Eliassen.
Under: Sven Egil Omdal.
Foto: Res Publica forlag.

som det er betalt eller ikke. Økonomen Arthur Pigou skrev for om lag hundre år siden at om han ansatte en husholderske, ville nasjonalproduktet tilta, sysselsettingsgraden ville øke og arbeidsløsheten synke. Men hvis han giftet seg med husholdersken, og hun fortsatte å gjøre akkurat det samme som før, ville nasjonalproduktet synke, veksten avta, sysselsettingsgraden gå ned og arbeidsledigheten stige. Dette er absurd, skriver Guy Standing, som startet foreningen Bien internationalt.

Christian Vennerød tok opp 70-talls-tråden i 1982 med boken *Arbeid mindre, lev mer*. Han stilte spørsmål ved om 8-timersdagen var en naturlov. Produktiviteten var 12-doblet siden 1920.

Arbeiderpartiets *rett* til arbeid, var egentlig *plikt* til arbeid, mente han, så lenge retten ikke omfatter rett til å eksistere *uten å arbeide*. Jeg traff hans kone i et selskap på den tiden, og hun fortalte at det var få som arbeidet mer enn Christian – helt frivillig.

Mange yrkesgrupper gir uttrykk for glede ved arbeidet, det gir mening fordi det tilfredsstiller andres behov. Verre er det kanskje for dem som produserer kunstige behov, eller som ikke ser konkrete resultater av arbeidet. Kanskje ville verden vært et bedre sted om dette arbeidet heller ikke ble utført? Den amerikanske antropologen David Graeber mener at de mange idiot-jobbene (bullshit jobs) er årsaken

til at vi ikke har innført 15-timersuken, som John Maynard Keynes spådde at vi ville få. Kapitalismen har skapt en mengde jobber som holder oss beskjeftiget, men som ikke gir mening. En kunstner venn av Graeber, som ikke greide å forsørge seg av dikt og musikk, valgte å studere jus. Som forretningsadvokat levde han vel, men mente at arbeidet han gjorde var meningsløst, ikke bidro noe til verden og heller ikke burde ha eksistert. «Hva sier det om samfunnet vårt at det virker å ha ekstremt lite behov for talentfulle dikter-musikere, men har et tilsynelatende behov for eksperter på forretningsjus?» Arbeidslivet vårt er innrettet for å opprettholde finanskapitalens makt, hevder Graeber.

En rekke økonomer støtter opp om borgerlønn, så som James Buchanan, Herbert Simon, Angus Deaton, Christopher Pissarides, Joseph Stiglitz og Paul Krugman. Og verden over diskuteres nå borgerlønn som et middel til å oppnå sosial rettferdighet, øke vår mulighet for politisk-demokratisk samfunnsdeltakelse og ikke minst gi alle en økonomisk trygghet.

Til slutt tar forfatterne for seg norske partiers holdning til grunnlønn.

Venstre var det første partiet som gikk inn for borgerlønn, men gravla programposten etter en utredning som viste at ordningen ville bli kostbar. Miljøpartiet De Grønne har alltid hatt grunnlønn på programmet. Fra 2017 programfestet Rødt en forsøksordning med samfunnslønn, som på sikt skal erstatte sosialhjelp, studielån og andre trygdeordninger. De øvrige partiene mener borgerlønn ikke er fremtiden.

Borgerlønn – Ideen som endrer spillet er en allsidig innføring i begrepet borgerlønn. Vi får en innføring i alle tenkelige varianter, fremsatt i dag eller for hundre år siden. Den gir oss argumenter både for og imot, men aller mest gir forfatterne innspill til en debatt som kommer til å bli sterkere etter som robotene gjør et stadig større innhugg i arbeidsoppgaver som i dag utføres av mennesker. Les og bli bedre kjent med argumentene!

Trude Malthe Thomassen er daglig leder i Vannbevegelsen; oversetter og språkvasker i Korrektura. Cand.mag. i filosofi. Fast medarbeider i LIBRA.

AMS OG 5G:

Strålende Nye Verden

AV TROND SKAFTNESMO

Noe å bekymre seg om?

– *Har dere fått installert AMS her da?* De skotter usikre på meg og deretter på hverandre.

– *AMS? Hva er det for noe?*

– *Nye strømmålere. Såkalte smartmålere. Hvis dere ikke har protestert, så har de nok vært her og installert, ja.* Et lys tennes.

– *Altså, det var en installatør her før jul og satte opp en boks der ute.* Vi går ut og sjekker. Jovisst har de fått AMS; på veggen ute i gangen står det nye vidunderet, en Aidon-måler.

– *Er det noe å bekymre seg for? Bør vi gjøre noe med det?*

• • •

Ifølge NVE er det pr i dag (april 2019) over 30.000 kunder som bekymrer seg såpass mye at de har nektet AMS-installering.¹ Av disse er det bare 7.198 som har fått fritak ut fra legeattest. Problemet er at Helsedirektoratet (HD) har nektet legene å utstede en slik attest, fordi de mener folk ikke kan bli syke av strålingen fra målerne. De støtter seg her til *Direktoratet for strålevern og atomsikkerhet* (DSA). Men DSA understreker at de ikke har medisinsk kompetanse og bare administrerer et regelverk, som bygger på de referanseverdier den næringssponsede

.....

¹ Pr. april 2019 er det 97% som har fått installert AMS og NVE lover at de «vil arbeide for at tallet på målepunkt gradvis vil nærme seg 100% innen 1. januar 2021». Alle fritak er altså ment å tilbakeskalles! http://publikasjoner.nve.no/rapport/2019/rapport2019_24.pdf

De politiske lederne i Norden får skryt fra telecomselskaper for 5G-målene de har satt seg. 23.05.2018. Oppslaget er hentet fra nettsiden til Inside Telecom (www.insidetelecom.no).

Nordiske ministre vil være best på 5G

stiftelsen ICNIRP foreslo i 1998. Disse tar imidlertid ikke hensyn til biologiske og medisinske virkninger av mikrobølgestråling, men kun til oppvarmingsskader i kroppsvevet. Likefullt brukes de av DSA som «anbefalte grenseverdier».

Situasjonen er komplett absurd, på flere nivåer: NVE forlanger legeerklæringer, som HD nekter legene å skrive. Men de som fikk legeattest før HD gikk ut med sin instruks, er allerede innvilget fritak. Så logisk sett skulle de fritakene nå trekkes tilbake! HD har klokkelig ikke laget noe bråk om dette, for ifølge en juristutredning er deres egen instruks til legene lovstridig.²

Grunn til bekymring? Ja, og kanskje ikke bare for helsen, men også for rettsstaten og demokratiet.

Saken blir brått akutt når strømmen kuttes. Innenfor Sykkylven Energis område gjelder det flere hus-

.....

² <https://einarflydal.com/2018/07/10/jurist-utredningen-om-nye-s-trommalere-helsedirektoratet-ga-legene-ulovlig-forbud-mot-legeattester/>

stander. Idet dette skrives, har Sykkylven Energi rett nok bøyd av. Ryktet om at det var engasjert advokater som forberedte krav om midlertidig forføyning, fikk selskapet på andre tanker.³ Eidsiva Nett i Hedmark og Oppland har imidlertid ikke signalisert noen retrett, så der er det foreløpig 11 husstander som har fått kuttet strømmen og 204 som står for tur. Siden netteier er monopolist, har kundene ingen alternativer. Stengningen er antakelig lovstridig, men det må først prøves for retten.⁴

En vakker dag står vi der helt alene, og spør oss: Når ble Helsedirektoratet og Strålevernet våre motstandere? Hva har skjedd med alle de institusjoner som inntil nylig var der for å passe på at vi hadde det vel? Tjener de nye herrer med andre interesser? Og hva skjedde med det gode gamle e-verket? Er det ikke lenger folkets eiendom?

Ikke rart at de fleste av oss foretrekker å late som om ingenting har skjedd. Men det har skjedd og det skjer, og tempoet øker på. Selv om media nødig vil ta i det.

La meg straks forutskikke diagnosen, som skal utdypes i en annen artikkel: Prosessen har med mangel på *tregrening* å gjøre; en oppdeling av samfunnet i sektorer som ikke får invadere hverandre. Det er nå blitt merkbart for alle at det markedsorienterte næringslivet i Vesten aggressivt spiser seg inn på demokratiets og rettslivets område, etter at det gjennom hele (den såkalte) etterkrigstiden har fordøyd brotparten av kulturlivet. Dette er en kultursykdom som tar liv.

5G OG AMS. HVA ER PROBLEMET?

AMS står for *Avanserte Måle og Styringssystemer*. Det er snakk om en rekke nye funksjoner, som få eller ingen forbrukere har bedt om. Strømselskapene skal heretter registrere vårt strømforbruk fra time til time og fakturere oss på timesbasis. Og prisen vil

selsagt være høyest når vi trenger strømmen mest. Nettselskapene har valgt trådløse teknologier for AMS (alternativer finnes!), basert på mikrobølgestråling, slik som for mobiltelefoner. Til forskjell fra mobilstrålingen foregår den imidlertid døgnet rundt, og vi kan ikke slå den av. Akkurat det er en dramatisk forskjell.

Statens strålevern (som det den gang het) forsikret oss først om at grunnstrålingen fra de nye målerne ville være under grenseverdiene og svakere enn mobilstråling. Men våren 2018 måtte de innrømme at sendestyrken er langt sterkere. Faktisk tre ganger sterkere enn mobilen i 4G-modus.⁵ AMS-strålingen er dessuten også pulset, dvs. at det kommer brå utbrudd med signaltopper. Tenk deg en biltur der gjennomsnittsfarten er 50 km/t. Det høres jo trygt ut. Men får du vite at farten vil øke til 140 km/t over korte distanser, er det ikke sikkert du har lyst til å sitte på. Sammenligningen er presis nok, da de anbefalte grenseverdiene for elektromagnetisk stråling (EMS) måles ut fra gjennomsnittet.

I en oppsummerende artikkel i Lancet 1. desember 2018 utpekes EMS som «den raskest voksende menneskeskapte miljøpåvirkning siden midten av 1900-tallet».⁶ Det vises til at nivåene igjen vil øke betraktelig når «tingenes internett» og 5G (forberedt bl.a. ved AMS) gir millioner nye radiofrekvente (RF) sendere tett innpå oss. Videre vises det til at effektene av slike trådløse enheter inkluderer økt risiko for neurodegenerative sykdommer. Som et eksempel nevnes at eksponering før fødsel gir strukturelle og funksjonelle endringer i hjernen, som kan føre til ADHD.

Disse påstandene er belagt med forskning. Det er også oppropet fra de 241 forskerne som i 2015 ba FN om å beskytte livet mot denne økende strålingen. Her konkluderes det med at: «Løsninger må finnes som setter det å beskytte mennesker og planeten høyere enn de økonomiske kreftene som driver frem

3 <https://einarflydal.com/2019/05/31/ams-malerne-og-stromutkopling-sykkylven-energi-boyde-av-hva-vil-skje-i-hedmark-oppland-og-hva-bor-du-gjore-selv/>

4 <https://einarflydal.com/2019/05/03/vil-nettselskapet-stenge-av-strømmen/>

5 <https://einarflydal.com/2018/05/03/stralevernet-innrommer-har-feilinformert-om-styrken-pa-ams-malerne/>

6 Planetary electromagnetic pollution: it is time to assess its impact [https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196\(18\)30221-3/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196(18)30221-3/fulltext)

nye teknologier uten tanke for biologien. Vi kan ha både innovasjon og (helsemessig) sikkerhet om det er politisk vilje til det.»⁷

Utover de helsemessige bekymringene er det fremfor alt *personvern* som har stått i fokus. Den nye smartmåleren samler og lagrer sensitiv informasjon om deg og din familie. Datatilsynet advarer om at målerne kan gi detaljerte opplysninger om hva enkeltpersoner gjør i hjemmet. Ved å analysere data om strømforbruk, er det mulig å kartlegge og forutsi når personene i hjemmet er på ferie eller på jobb, står opp og legger seg, ser på TV eller bruker elektrisk utstyr, når de vasker klær, om de bruker spesielt medisinsk utstyr, osv. Hvem er interessert i å få all denne informasjonen? Datatilsynet nevner politi, forsikringsselskaper, skattemyndigheter, utleiende, arbeidsgivere og «andre tredjeparter», dvs. kommersielle aktører. Persondata er som kjent blitt en handelsvare. Med 5G og «tingenes internett» vil dette bli et lukrativt marked for strømselskapene.

Det må også nevnes at Statsbygg og Forsvarsbygg har takket nei til AMS for mange av sine bygg. De vil ikke risikere at data kommer på avveier eller at deres anlegg stenges ned av en datahacker. De trenger ingen legeerklæring for å få fritak og risikerer ingen trusler om stengning fra nettselskapene.

Når det gjelder 5G er det altså 5. generasjon av mobilnettverk vi snakker om.⁸ I dag er de fleste mobiltelefoner koplet til 3G- og 4G-nettverk. Målet for 5G-nettverket er å tilby alle mennesker på kloden, på hver eneste kvadratcentimeter av jordens overflate, trådløst, mobilt bredbånd via satellitter. Foreløpig har firmaet SpaceX skutt opp 60 satellitter. I alt er 20 000 planlagt. Noen kan allerede nå ses som nye stjerner i sine lavtgående baner, i konkurranse med Sirius og Kassiopæa.

Når denne drømmen er blitt realisert, kan du sitte på Nordpolen eller midt i Sahara og laste ned filmer

.....
7 https://www.emfscientist.org/images/docs/EMF_Scientist_Press_Release_5-1-2015.pdf

8 Sjekk: UN Staff Member: 5G Is War on Humanity: <https://www.youtube.com/watch?v=INZOtrAzJzg>

på få sekunder. Kult ikke sant? Prisen er en elektromagnetisk strålingsbelastning på jordens liv som potensielt kan bety slutten for biosfæren slik vi kjenner den. Det innrømmes at det er et eksperiment. Det vil si at ingen vet helt hva som vil skje eller hvor fort det vil skje. For vi har ikke gjort dette eksperimentet før.

De som syns det ikke høres helt klokt ut å eksperimentere med biosfæren på denne måten, får støtte fra en av verdens fremste forskere på feltet, dr. Martin Pall. Han sier det slik: «Å sette ut titalls millioner 5G-antennene uten en eneste biologisk sikkerhetstest må være omtrent den mest idiotiske idé som noen noensinne har kommet opp med i verdenshistorien.»⁹ De titalls millioner antenner han snakker om, er tenkt plassert ved annethvert hus i alle byer og tettbygde strøk, dvs. med en avstand på ca. 250 meter. Grunnen til denne groteske ressurskrevende utbyggingen er at det landbaserte 5G-nettet vil overføre langt større datamengder og det på høyere frekvenser enn 4G-nettet, frekvenser som lettere stanses av hus og trær. Hva trengs det så gedigne datamengder til? Det trengs f.eks. til førerløse biler. Det er ikke taxisjåførene som har krevd dette, heller ikke deres kunder. Men det er en del av det *teknologiske fremskrittet*, som våre toppolitikere ivrer for, jf. bildet fra *Inside Telecom*.

5G og AMS er steg på veien mot et såkalt *Smartnett* (Smart Grid), der strøm som en tjeneste har fusjonert med internettet. Det er et smart system for de som vil fylle verden med roboter, droner og førerløse biler. Men denne *Strålende Nye Verden* er ikke skapt for mennesker og annet liv.

Trond Skafnesmo er forfatter og naturforvalter, med hovedfag i filosofi. Fast medarbeider i LIBRA.

.....
9 Sjekk: UN Staff Member: 5G Is War on Humanity: <https://www.youtube.com/watch?v=INZOtrAzJzg>

Martin Pall er professor emeritus i biokjemi og medisin ved Washington State University, USA. <https://www.sott.net/article/407657-5G-technology-is-the-stupidest-idea-in-the-history-of-the-world-says-Washington-State-science-prof>

Om BREXIT og nasjonalstatens relevans i en globalisert verden

AV GUNNAR IHLEN

Brexit blir fremstilt som «motivert av fremmedfrykt, paranoia og ignoranse», men er det virkelig så enkelt?

Ved folkeavstemningen for snart tre år siden sa det britiske folk med en knapp margin ja til oppstart av

Storbritannia og unionens 27 resterende medlemsstater i hhv. oransje og blått. Grafikk: Wikipedia.

prosessen med å melde Storbritannia ut av Den Europeiske Unionen. Dette faktum sendte sjokkbølger gjennom det politiske «establishment» i og utenfor Storbritannia. Få land har tatt sjansen på å spørre sine befolkninger om deres syn på EU som prosjekt. I briteres tilfelle har politikere flest åpenlyst angret på at de tok denne sjansen. Resultatet blir tolket som et utslag av desinformasjon fra populistiske grupperinger, og ønsket om å arrangere ny folkeavstemning – i håp om å få det «riktige» svaret – ligger tett under over-flaten. Briteres, i manges øyne forbilledlige statsminister Theresa May, som selv tilhørte «remain»-siden, har heltemodig kjempet for å organisere en rasjonell og ordnet utmeldingsprosess i den overbevisning at en ny folkeavstemning ville være fullstendig oppsplittende og destruktivt polariserende for samfunnet. I tillegg ville utfallet av et slikt «referendum» slett ikke være noe som på forhånd kunne tas for gitt.

Ikke overraskende medfører utmeldelsen et villnis av praktisk-juridiske konsekvenser og ubesvarte spørsmål grunnet opphør av en ufattelig mengde direktiver og reguleringer som møysommelig er implementert gjennom hele Storbritannias historie som EU-medlem. Heri ligger årsaken til at det politiske spillet i etterkant av folkeavstemningen preges av det absolutte kaos, der de grunnleggende og vesentlige prinsipper drukner i politikernes markering av egne enkeltgruppers særinteresser.

I skrivende stund er det stadig høyst uklart hvilke

Theresa May var statsminister og partileder for det konservative partiet fra juli 2016 til juni 2019. Foto: Wikipedia.

scenarier som vil være sluttresultatet av denne prosessen. Blir Brexit overhodet gjennomført? Kan det ende opp

med en hard «no-deal-Brexit»? Eller klarer det britiske parlamentet å samle seg om et konsept det finner akseptabelt? Vil irlendernes blodige konflikt fra fortiden blusse opp på ny, som følge av at Nord-Irland følger England ut av unionen, mens det katolske sør blir værende innenfor, som fullt medlem? En rigid tollgrense kan bli trukket tvers gjennom irske nabolag.

Datoen som var satt for britenes formelle uttreden av EU, er overskredet, og Brussel har inntil videre gitt britene en utsettelse, der Storbritannias politikere har kjøpt seg ekstra tid for å oppnå intern enighet om det forhandlingsresultatet den britiske regjering og EUs ledelse er kommet frem til. Når man legger sammen stemmene til de to fløyene som henholdsvis mener avtalen går altfor langt, med dem som vil skjerpe den – de såkalte «hard-Brexitere» – får man et flertall som vil forkaste hele avtalen. Fra EUs side vises det liten vilje til å tilby justeringer.

FRA ET NORSK STÅSTED

Sett fra den tilskuerplass vi har som norske ikke-medlemmer av EU, tenker jeg at Brexit i det minste kan sees som en sjelden mulighet til å få et overordnet perspektiv på den verdens- og samfunnsutviklingen som vi i dag står midt oppe i. Hva skjer med den vestlige verdens demokratier? Hvordan tolker vi nasjonalstatenes betydning i en utvikling dominert av stadig mer overnasjonalitet og globalisering?

Det vi straks kan få øye på, er at britene (særlig dem på «leave»-siden) er opptatt av at deres eget parlament i London må kunne treffe avgjørelser angående samfunnsordenen internt på de britiske øyene. Dette er jo ikke et bagatellmessig ønske, som bare kan avfeies med en anklage om nasjonal-sjåvinisme eller populisme. Det krever en refleksjon over begrepet nasjonalitet, og om hvorvidt nasjonalstaten er en irrelevant størrelse i moderne sammenheng. Representerer begrepet virkelig kun et arkaisk, anti-moderne prinsipp? Hvorfor skal en markedenkning, som få politiske partier lokalt ville fronte, automatisk være gjeldende britisk lov?

Spørsmålene om nasjonalstatenes opprinnelse og betydning blir utdypende behandlet av Peter Norman Waage i et av hans hovedverk, boken *Jeg, vi og de andre: om nasjoner og nasjonalisme i Europa* (Cappelen 1993). Her gjør forfatteren blant annet rede for begrepene territoriell kontra etnisk nasjonalitet. I dette gjenkjenner vi den motsetning som mange kommentatorer har påpekt i forholdet mellom det franske og det engelske syn på nasjonalitet. Denne forskjelligheten gjør seg, etter mitt syn, også gjeldende i dagens Brexit-debatt, som en viktig faktor i vanskelighetene med å oppnå en «deal», en levedyktig oppskrift på sameksistensen mellom britene og fastlands-europeerne innen EU.

Den territoriale nasjonsforståelsen, som kommer klarerest til uttrykk i det franske, tenker nasjonalitet som det som befinner seg innenfor en opptrukket landegrense, uavhengig av enkeltgruppers etnisitet. Bor man innenfor denne grensen, er man en borger av staten. Britene derimot, tenderer mot å oppfatte landet som naturlig avgrenset (i deres tilfelle et øyrike), der dets innbyggere deler kultur og språk. Da blir det mer nærliggende å forstå nasjonen som den naturlige enhet for demokratiet, uttrykt gjennom den parlamentariske prosess. Parlamentets medlemmer må ha mandat til å styre landets indre anliggender.

Franskmennene, og da særlig artikulert gjennom deres nåværende president Emanuel Macron, vil på sin side ha lettere for å kunne tenke seg det nasjonale visket ut og erstattet av en overnasjonal enhet; unionen. Macron er da også den europeiske politiker

*Frankrikes president
Emmanuel Macron.
Foto: Arno Mikkor,
Wikipedia.*

som i dag sterkest fronter målsetningen om et integrert føderalt Europa. Han er også den som går lengst i å ville påtvinge medlemslandene krav om å føre en økonomisk politikk ut fra EUs markedsliberale prinsipper. Han fremstår i dag som den mest uttalte eksponent for en kompromissløs spare-, innstrammings- og de-reguleringspolitikk, og i

den henseende har han vært britenes mest utålmodige motpart i forhandlinger om betingelsene for Brexit.

Britene på sin side har fått tilstrekkelig lang erfaring med en økonomisk linje diktert fra Brussel til at det er oppstått en voksende fløy av EU-skeptikere i befolkningen, med det resultat at folkeavstemningen i 2016 gikk som den gikk. Nå skal det ikke underslås at bildet er svært sammensatt, og at «leave»-siden inneholdt mange grupperinger som det er vanskelig å sympatisere med. Velgerne ønsket seg ut av EU av til dels helt motsatte årsaker. I vårt tilfelle vil det allikevel være grunn til å dvele ved det mer overordnede og prinsipielle. Det er påfallende hvor lite mediedekningen av Brexit-prosessen har handlet om nasjonalstatenes rolle, og om en mer grunnleggende vurdering av EU som ideologisk prosjekt.

Mediene har en innarbeidet vane med å tolke økonomi som den alt overordnede faktor i analysene. Her ligger, ikke overraskende, en materialistisk forståelsesmåte i bunnen, som ser økonomien som grunnlag for alt annet. Det betyr at dersom man klarer å sannsynliggjøre at en bestemt politisk retning vil føre til økonomisk vekst, er alle andre spørsmål dermed avgjort. Men da oversees en rekke andre fak-

torer som spiller inn på menneskers livskvalitet, og som i sin tur igjen virker tilbake på økonomien! En av disse faktorene er nasjonalitet og tilhørighet.

NASJONALITETSBEGREPET

Rudolf Steiner pekte i mange sammenhenger på det tosidige ved nasjonalitetsbegrepet. Han markerte sterk avstand til det vi ville kalle nasjonalisme, i den betydning at mennesker nærer en særlig forkjærlighet for individer av egen nasjonalitet, og liten medfølelse eller interesse for andre. Men dette skulle på den andre siden ikke avholde oss fra å betrakte nasjonenes karaktertrekk som kvalitativt verdifulle i sin forskjellighet! Hver nasjon har i sin folkekarakter noe unikt verdifullt, som også kan bli en livsverdi for andre. Kanskje har nasjonene dypere sett hver sine sivilisatoriske oppgaver?

Her vil jeg tillate meg et lite sideblikk til musikkens verden: Personlig tror jeg at veien til et nærstudium av nasjonenes ulike kvalitative karakterer – tilgjengelig for alle – også finnes i det musikalske. Gir man seg selv en mulighet til lengre tids fordypelse, vil man kunne oppleve en intim og reell medopplevelse av det vesensaktige hos de enkelte folkeslag. Kanskje ligger veien til sympati med den franske livsfølelse i verkene til Debussy, Ravel og Fauré? Vi kan se inn i den sentraleuropeiske naturopplevelse gjennom tonespråket hos Dvořák og Smetana. Den spanske folkesjel er udødelig beskrevet av franske og italienske komponister, og russeren Rimskij Korsakov lar oss oppleve innsyn i det orientalske. Hva komponisten Brahms kan si om det tyske, hva Sibelius, Grieg og Nielsen kan lære oss om sine respektive lands livsopplevelse, kan ikke formidles gjennom lærebøker. Men gjennom musikken blir det en umiddelbar personlig erfaring. Dette er ment som et hint om at nasjonalitetene bærer på åndelige kvaliteter som alle kan lære av, og det å dykke ned i dette elementet, er berikende og gjør oss til mer hele mennesker!

Men i tillegg til at folkekarakteren uttrykker seg i kunst og kultur, tror jeg også man finner spor av det samme på en rekke andre områder, jeg tenker da på alt fra flagget som rikssymbol med ur-eksemplet; det danske Dannebrog, til klimaet for indre organisering

av samfunnslivet.

Nasjonalstatene er i dag reelt sett de mest vel-fungerende arenaer for den demokratiske prosess. Et samfunn må ha sine fellesarenaer for meningsdannelse. På nasjonalt plan kan innbyggerne danne seg levende inntrykk av de politiske aktørers personlige egenskaper ut fra deres deltakelse i det offentlige ordskiftet. På dette grunnlag kan det gjøres begrunnede valg av hvem som skal representere befolkningen. Slik vil nasjonalforsamlingene gjenspeile folkets vilje på godt og – dessverre også ofte – på ondt.

På det overnasjonale nivå i Europa eksisterer ikke noen tilsvarende «fellesarena». Språk- og kulturforskjellene gjør at Europa ikke kan fungere som et «Europas forente stater». (En annen sak er europeere flest i dag ser ut til å oppfatte USA som et lite fristen-de forbilde.) Vi er med andre ord ikke kommet dit at det vil være riktig å «pensjonere» demokratiske insti-tusjoner på nasjonalt nivå.

Imidlertid er det heller aldri blitt gjort seriøse for-søk på å innføre et reelt virkende føderalt demokrati for Europa som helhet. De enkelte land kan velge sine representanter til EUs styrende organer, men disse valgene har aldri møtt en folkelig oppslutning på et nivå som skaper legitimitet. «Mannen i gata» er til overmål klar over hvem som er USAs president, men vil ikke kunne svare på hvem som har den til-svarende posisjon innen EU. Således kan EU i dag toppstyre sine medlemsland ved hjelp av direktiver ut fra en forestilling om at befolkningene følger lite med og uansett ikke vet sitt eget beste. EU fremstår som et «ekspert»-styrt domene.

Drømmen om et Europas Forente Stater har nok ikke så mye vind i seilene for tiden, noe særlig pre-sident Macron smertelig har fått erfare etter snart et halvt år med Paris-opptøyer fra de «gule vestene», som heller ikke bør avfeies med en «populist»-stemp-ling. Dette og andre gryende opprør gjør at det innen EUs ledelse hersker en begrunnet frykt for at flere nasjoner kunne ende opp som britene og arrangere folkeavstemninger om sine medlemskap i EU.

Dette forklarer i noen grad hvorfor det har sittet så utrolig langt inne for EU-toppene å ville komme britene i møte når det gjelder noen av de behovene de har signalisert i spørsmål om «skilsmisseavtalen»

– innrømmelser som hadde kunnet gjøre avtalen ak-septabel fra britisk side. En uttreden av EU må, ifølge EUs øvrige medlemsland, ikke være så fordelaktig at andre land skulle kunne fristes til å følge i britenes fotspor. Derfor har det vært så ekstremt vanskelig for Theresa May å oppnå den imøtekommenhet fra EU-hold, som ville ha hjulpet henne til å få avtalen godkjent på hjemmebane.

Det er per i dag høyst uklart hvilken tilknytnings-form til EU som kan være aktuell for britene. En grunnleggende ny filosofi for handel og samarbeid må utvikles. Det finnes ingen historiske erfaringer å støtte seg til. Blant mulige modeller har vi den norske EØS-tilknytningen, som britene ser på med interesse. Men vår avhengighet av EU-direktivenes overherre-dømme gjennom EØS-avtalen, vil trolig smake dårlig for selvstendighetssøkende briter.

DEN «NORSKE MODELLEN»?

Jeg tror ikke desto mindre at Norges eksempel, som frittstående enkeltland har vært viktig for verden, ganske enkelt fordi vi ved våre valg har vist at ingen av de skremslene som befolkningen ble truet med – hvis den avviste et EU-medlemskap – har slått til.

Personlig er jeg vel i den sammenheng også litt stolt over å være norsk, siden vi i to folkeavstem-ninger har vist at vi ikke ga etter for hverken skrem-sler eller lokkemidler fra samfunnstoppene. EU-pro-sjektet hviler grunnleggende på en markedsliberalis-me, omtalt som «den liberale verdensorden», og mar-kedsført med slagordet «de fire friheter». Men disse idealene er ikke noe man med naturnødvendighet må være tilhenger av. Det går også an å se det slik at «de fire friheter» utgjør et firefoldig retorisk misbruk av frihetsbegrepet. Dersom man skal sikre fritt spillerom for kapitalmakten (som fri-flyt-ideologien sikter mot), kreves erfaringsmessig verdenshistoriens mest nitide byråkrati for å detaljstyre alle sider av forretningslivet, slik at kapitalen skal være fri. Byråkratenes overordnede målsetning blir å eliminere enhver mulig «handelshindring», som ofte oppstår ved at enkeltlandene ønsker å støtte eller skjerme viktige samfunnsfunksjoner. Velferdstjenester, samt helse, transport og utdanning, kommer under et systematisk press ettersom muligheten til skjerming

mot kommersiell dominans, står i motsetning til EUs lovgivning.

Fra min tilskuerplass har jeg fulgt hendelsene omkring Brexit med stor interesse og også med en viss sympati for britenes sak. Det er ikke vanskelig å leve seg inn i de store vanskeligheter politikerne i London står overfor for å komme til en omforent løsning, og det har heller ikke vært vanskelig å forutse at det måtte ta lang tid. Kanskje vil sommermånedene i år bringe en avklaring på hva som blir den videre utviklingens retning?

I forbindelse med dagens EU har jeg også stor forståelse for deres vanskeligheter. Det er ikke uten et element av dyp bekymring man ser at EU-ledelsen må kjempe en kamp for å holde unionen samlet, særlig overfor en neokonservativ og høyrepopulistisk trend i de østeuropeiske medlemslandene. Dersom EU en dag går i oppløsning, kan alternativet være en utvikling vi alle burde ønske å bli spart for.

Spekteret innen Storbritannia er stort. Vi har konservative grupperinger som motiveres av en drøm om å drive handel med tidligere kolonistater, noe de anser som mer lukrativt enn å handle med Europa. På dette hold trives markedsliberalismen i sine mest ekstreme varianter, som en arv fra Thatcher-epoken. På motsatt fløy har vi arbeidermiljøene der perspektivet domineres av grupper som er marginalisert, nyfattigdom og sterkt økende forskjeller. Her skylder man på «fri-flyt-ideologien» som påtvinges britene fra Brussel. Poenget i denne artikkelen har vært å påpeke at det dreier seg om balanser som den enkelte stat selv burde ha hånd om. Den store utfordringen for EU-systemet, dersom unionen skal lykkes i å forbli samlet, synes å være kunsten å skjelne mellom hva som er nødvendig og legitimt flernasjonalt samarbeid, og – på den andre siden – uakseptabel ideologisk overstyring fra sentralt hold. Brexit kunne i så måte vært den største vekker for en påkrevd nyorientering.

ETTERORD

I slutten av mai måned, da Storbritannia motvillig måtte delta i valget til nytt Europaparlament, ble en

ytterligere polarisering i øyriket synlig. De to partiene som gikk mest frem, befinner seg på hver sin motsatte ytterfløy: Det var Nigel Farages nye *Brexit-parti*, og partiet *Liberaldemokratene*. Førstnevnte er kompromissløse EU-motstandere som vil at britene skal forlate EU uansett konsekvenser, mens sistnevnte er EU-tilhengere, vil ha ny folkeavstemning, og tror at denne vil reversere utmeldelsesønsket fra folket.

For utenforstående er det interessant å oppdage hvor dypt synet på EU-tilknytning kan splitte en befolkning! Og denne motsetningen synes å ville følge britene i uoverskuelig fremtid. Ingen av sidene vil akseptere annet enn full seier for sitt syn, og de som ikke vinner frem vil kreve omkamper. Begge sider tror seg entydig å kjenne «sannheten».

Ser vi på dette med tregrenings blikk kunne vi si at partene tenker forbi hverandre fordi de har fokus på hver sin av samfunnslivets sektorer. Tenker man, som Brexit-tilhengerne, innenfor et politisk-, ett rettslivs-perspektiv, vil man mene at samfunnsforholdene må være demokratisk styrt. Tenker man – som Brexit-motstanderne – i et næringsperspektiv vil man, ut fra rådende ideologi, mene at «markedskreftene» må være styrende.

To virkelighetsbilder frontkolliderer, det ene med blikket rettet mot samfunnsforhold, det andre fiksert på økonomi. Men antroposofiens begreper om det sosiale som en tregrenet organisme blir ikke tilbudt, noe som dessverre får det til å se ut som om polarisering bare vil forsterke seg i kommende år.

ANBEFALT LESNING

Peter Normann Waage: *Jeg, vi og de andre : om nasjoner og nasjonalisme i Europa*, Cappelen (1993)

Frøde Barkved: *Hjemløshet og Jeg-erfaring*, Antropos (2017)

Leist, Ravagli, Bader: *Raseidealer er menneskehetens forfall*, Antropos (2012)

Gunnar Ihlen er pensjonert folinist fra Operaorkesteret (DNO&B) og fast medarbeider i LIBRA.

Meld deg inn i Biodynamisk Forening og støtt oss i arbeidet vårt! OMSORG for jorden, plantene, dyrene og menneskene: Et helhetsbilde. Tre nummer av HERBA i året.

biodynamisk@biodynamisk.no
www.biodynamisk.no

Bli boliglånskunde i Cultura Bank!

Vi finansierer alle typer boliger og gir renterabatt for miljøvennlige boliger.

www.cultura.no

MARGRIT JÜNEMANN
FRITZ WEITMANN

Kunstundervisningen i steinerskolen Maling og tegning

Oversatt av Nora Aanonsen. 264 sider, innb.
Antropos forlag 2019. Kr 438.

Forfatterne gir ut fra sin lange pedagogiske erfaring en omfattende og levende fremstilling av fagene maling og tegning i steinerskolene. De behandler både de praktiske, metodiske og kunstneriske sidene ved undervisningen, og viser hvordan de utgjør en helhet fra barneskolen og opp til siste videregående trinn. Leseren får utførlige og detaljerte eksempler fra alle klassetrinn, illustrert med en rekke elevarbeider.

STEINERUKA 2019 - ARRANGEMENTER

Hvem var Rudolf Steiner? Hva er antroposofi? Hvordan er Steiners ideer en del av samtidskulturen. Og en del av framtida! Steineruka 2019 søker å skape interesse, nysgjerrighet og menneskemøter. Arrangører: Antroposofisk selskap i samarbeid med Biologisk-dynamisk Forening, Dialogos, Kristensamfunnet, Sosialterapeutisk Forbund, Camphill-bevegelsen og Cultura Bank. Koordinator: Dag Blakkisrud. Se hele programmet på Steineruka.no og Dialogos.no/steineruka. Vi tar forbehold om evt feil eller forandringer.

Fredag 13. september kl 17.00

PEDAGOGIKK FOR EN NY ØKONOMI. Vårt økonomiske system krever evig vekst, en vekst som truer klima, miljø og hele vårt livsgrunnlag. Vi beveger oss mot en global krise. I 1919 var situasjonen i Tyskland kritisk. Som en mulig utvei lanserte Rudolf Steiner tregreningsidéen og steinerpedagogikken. Kan Steiners idéer hjelpe oss i dag? Foredrag Arne Øgaard. Samtale. Josefine gt. 12, Oslo. Entré: 100 kr/gratis.

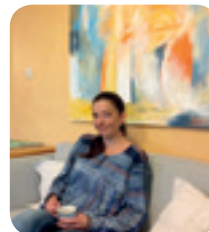
Søndag 22. september kl 11.00

I FOTSPORENE TIL KUNSTNERKOLONIEN PÅ HOLMSBU. Opplev Støa, Jahrsbogen, Holmsbu Billedgalleri og Holmsbu kirke. Deltakelse: 200 kr. Påmelding: m 97563875, info@dialogos.no (maks 35 deltakere). Servering på Hovtun, Klokkarstua. Arr.: *Oslogruppen, Hurumgruppen, Dialogos.*

23. - 6. oktober

STEINERUKEKUNSTNER Runa

Evensen Gafni er årets kunstner. Hun stiller ut på Galleri DC-3 (dc-3.no) på gamle Fornebu flyplass, i et nedlagt flyverksted. Utstillingen åpner mandag 23. september kl 15.00 og varer fram til 6. oktober. Arr.: *Steineruka.*

Mandag 23. september kl 18.30

ÅPNING STEINERUKA. «Den andres ansikt» – festforestilling med eurytmi, dikt og musikk. Medvirkende: Fanny Parow Knill, Gudrun Sanden, Elizabeth Wirsching, Petar Andonov og Dag Blakkisrud. Rudolf Steinerskolen i Oslo, Flyveveien 2, 0770 Oslo. Arr.: *Steineruka.*

DETTE SKJER PÅ LITTERATURHUSET I OSLO

Tirsdag 24. september, kl. 19.00-21.00

KRETSLOPSJORDBRUK - BIODYNAMISKE INITIATIVER OG SEKEM. Framtidas jordbruk og matforsyning. Tenke globalt og handle lokalt. En ny generasjon biodynamiske bønder har nye tanker og initiativer. Er gården bare for bonden? Hvorfor satser Cultura Bank på landbruket? SEKEM i Egypt som eksempel. Litteraturhuset, Kjelleren. Gratis. Arr.: *Biologisk-dynamisk Forening og BINGN.*

Onsdag 25. september, kl. 19.00-21.00

YTRINGSFRIHET FOR ALLE - HVEM SKAL HØRES OG HVA SKAL SIES? Mennesker som tilhører minoriteter eller har utviklingshemming opplever ofte å bli skrevet om. Men de kommer sjelden selv til orde i offentligheten. Hvordan kan retten til ytringsfrihet utvikles til å omfatte alle? Assistert synliggjøring? Egne media? Sosiale og offentlige media? Samtale. Litteraturhuset, Kjelleren. Gratis. Arr.: *Sosialterapeutisk Forbund og Camphill Landsbystiftelse i Norge.*

Torsdag 26. september, kl. 19.00-21.00

HVA ER ÅNDELIGHET? - RELIGIØS FORSTÅELSE I DAG. Fra jord er du kommet, til jord skal du bli. Eller; fra ånd er du kommet, til ånd skal du bli? Lars Tore Bøe, kirkelig kultur-

arbeider og tidligere vikarprest i Den norske Kirke, og Kristine Høiland, prest i Kristensamfunnet i Oslo, samtaler med hverandre og publikum om Bibelens tekstforståelser. Litteraturhuset, Kjelleren. Gratis. Arr.: *Kristensamfunnet i Oslo*

Fredag 27. september, kl. 19.00-21.00

REINKARNASJON OG KARMA - EN GOD FORKLARING?

Har du levd før? Stadig flere mennesker interesserer seg for dette spørsmålet og søker innsikt. Vi inviterer til foredrag og samtale om reinkarnasjon og karma. Tematikken belyses fra ulike hold: buddhistisk, tradisjonelt kristent og antroposofisk. Velkommen til et spennende seminar. Litteraturhuset, Kjelleren. Gratis. Arr.: *Dialogos medie- og ressurscenter.*

Lørdag 28. september kl. 13.00-15.00

ORGANISK ARKITEKTUR INSPIRERT AV RUDOLF STEINER.

Hvordan kan antroposofi inspirere samtids- og fremtidsarkitekturen i det offentlige rom? Sidsel Hovland og Jan Arve Andersen, InSpiris, tar hånd om alle sider fra plantegning til fargesetting for bl a steinerskoler og steinerbarnehager. Arkitekt Will Browne arbeider på Vidaråsen. Innledning og samtale. Litteraturhuset, Kverneland. Gratis. Arr.: *Antroposofisk selskap i Norge.*

STEINERUKEN I BERGEN OG SETERSPRELL HELGESETER

Fredag 20. september kl 12.30: Karl Jenkins. Kor m/ Magne Skrede m fl. Kunstutstilling Galleri Helgeseter med Eduardo Ibáñez Acevedo. *Søndag 22. september kl 17.30:* Leier Duo. Lyreduo Wolfgang Friebe og Thomas Leins. *Søndag kl 18.00:* Foredrag med Stefan Troschke. Veksthuset på Helgeseter (FALK). *Mandag 23. september kl 19.30:* Workshop Stefan Troschke, Fosswinckelsgt 18 (FALK). *Tirsdag 24. september kl 12.30:* Dag Blakkisrud: «Kosmos, kuhorn og kompost. Hva er egentlig biodynamisk landbruk?» Helgeseter. *Kl 16.00-19.00:* Åpen økologisk gård på Helgeseter. Hils på dyrene. Aktiviteter for barna. *Kl 17.00:* Konsert Mads Eriksen, Helgeseter. *Tirsdag kl 19.30:* Kulturelt møte i Antroposofisk Selskap, Fosswinckelsgt. 18. *Onsdag 25. september kl 10.30/13.00:* Teater «Rapunsel» ved Fanny Parow Knill (2 forestillinger for 4 barnehager i Sædalen/ Nattlandsfjellet). *Onsdag kl 18.00:* Foredrag og dialog «Barndom». Steinerskolen Paradis (Lyssalen). *Torsdag 26. september kl 17.00:* Konsert: De Musikalske Dvergene. *Fredag 27. september kl 12.30:* Konsert: Joachim Carr, Helgeseter. *Søndag 29. september kl 12.00:* «Rudolf Steiner og Kristensamfunnet» foredrag Siri Schultze-Florey i Kristensamfunnet i Bergen, John Lunds Plass 1. *Mandag 30. september kl 17.00:* «Mikaelspillet» Magne Skrede m fl., Helgeseter. *Kl 18.30:* Konsert og dans: Maria Skjeldrum, Helgeseter. Les mer på www.helgeseter.org.

STEINERUKA I TRONDHEIM

Søndag 22. september kl 12.30: «Barnet», en eurytmiforestilling. *Mandag 23. september kl 19.00:* «Rudolf Steiners betydning for Kristensamfunnet», foredrag Siri Schultze-Florey. *Tirsdag 24.09 kl. 19.00:* «Steiner inspi rerer», flere korte innlegg. Alle arrangementene i Trondheimsgruppen av Antroposofisk selskap i Prinsens gt. 53, 7011 Trondheim.

PREPARATDAGER MED FRANS

ROMEIJN *Lørdag 28. (kl 10.00) og søndag 29. september (kl 15.30).* På Alm Østre. Frans Romeijn (1952) var biodynamisk hagebruker på 1970-tallet. Språk: engelsk, med oversettelse der det trengs. Deltakeravgift inkl mat og enkel overnatting (ta med sovepose!): 1100 kr. Informasjon og påmelding senest 25. september til Eric Brinkhof, tlf 48 33 22 58 eller bdpreparater@gmail.com. Sted: Alm Østre, Almsgutua 59, 2335 Stange. Arr.: Biologisk-dynamisk forening.

ÅPEN GÅRD CAMPHILL SOLBORG LANDSBY, JEVNAKER

Lørdag 28. september kl 12.00-16.00: Åpne verksteder med utsalg fra gartneri, urtevrksted, veveri, bakeri og syltegruppe. Omvisning, kafé i Olavsalen og barneaktiviteter. *Søndag 29. september:* Mikkelsmesspill, tidspunkt annonseres på nettsiden solborg.camphill.no.

OPPLEV LABYRINTEN!

Søndag 29. september kl 18.00 - ca 20.00

En happening i overgangen mellom lys og mørke. En felles vandring som starter i labyrinten rundt fontenen i Vigelandsparken kl 18.00. Vi blir ledsaget av perkusjonisten Maria Bovin Labbé i den 3 kilometer lange labyrinten. Deretter en lysfest bestående av stedsspesifikke lysinstallasjoner av Marius Wahl Gran og hans team. Performance: Øyvind Jørgensen, Torunn Robstad, Hege Gabrielsen, Runa Rebne. Musikalsk innslag ved Cor Carmina under ledelse av Tøge Talle. Gratis. Arr.: Tinken Laurantz.

Labyrintvandring 2018.

Returadresse: Dialogos, Oscars gt 10, 0352 Oslo

